

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

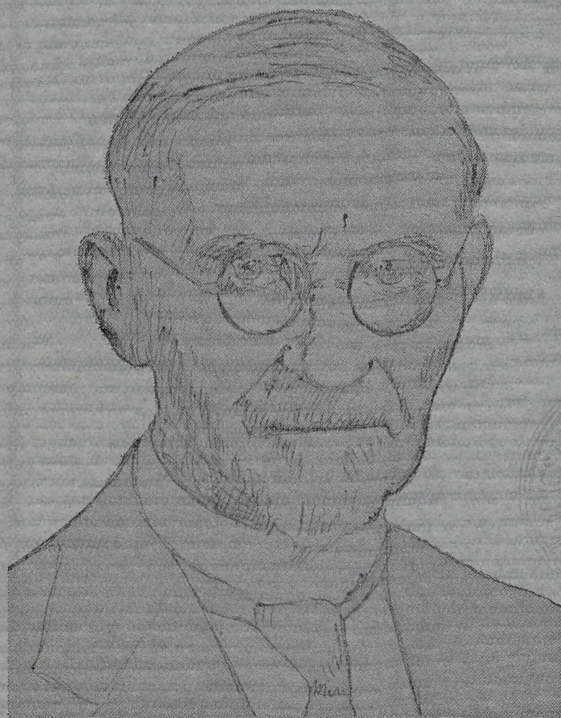
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ANTON BERNTSEN

1873

1973

Liv og digtning

VEJLE AMTS ÅRBØGERS MONOGRAFIER VIII

VEJLE AMTS ÅRBØGERS MONOGRAFIER

I

Rasmus Mortensen:
Jysk Jærn.
1940.

II

Q. Abitz & Aa. Bredsted:
Litteratur om Vejle amt.
1945.

III

R. Mortensen, V. Topsøe, S. Lindqvist,
E. Dyggve & N. Jacobsen:
Jelling, det gamle kongesæde.
Festskrift 1955.

IV

Axel Johansen:
Realregister over Vejle Amts Årbøger 1905—1960.
1960.

V

Jakob Jakobsen:
Thalia i provinsen.
1967.

VI

Hjalmar Matthiessen:
Barndoms minder fra Fredericia.
1968.

VII

Orla Lehmann:
Den græske Thronfølggesag 1863.
1970.

VEJLE AMTS ÅRBØGERS MONOGRAFIER udsendes periodevis og gratis til alle medlemmer af Vejle Amts Historiske Samfund.

Sælges til ikke-medlemmer i ekspeditionen, Amtsgården, 7100 Vejle (III og VI er udsolgt).

Anton Berntsen 1934.
Maleri af Ove Alfred Mårtens 1888—1936
(Vejle museum).
Fot. Leo Novrup.

INDHOLD

	Side
Forord	7
Biografiske data for artiklernes forfattere	9
<i>Kamma Varming</i> : Anton Berntsens liv og forfatter- terskab	11
<i>Anna Louise Berntsen</i> : Min far	47
<i>Johs. Evald Tang Kristensen</i> : Anton Berntsen og Evald Tang Kristensen	65
<i>K. Ringgaard</i> : Anton Berntsens jyske dialekt..	92
<i>Niels Chr. Fristed Sørensen</i> : Anton Berntsen og Musikken	118
<i>Kamma Varming</i> : Anton Berntsens komedier og »Træskokassen«	146
<i>Kamma Varming</i> : Min families og min egen til- knytning til familien Berntsen.....	165
Data fra Anton Berntsens liv	170
Oversigt over udgivelser af Anton Berntsen....	172

FORORD

Den 26. august 1973 var det 100 år siden, Anton Berntsen fødtes. Berntsens digte og andre værker er kendte og elskede i hele landet, men navnlig i det sydøstjyske område, hvor han havde sin rod og levede langt det meste af sit liv, og allermest da i Vejle, hvor han boede fra 1901 til sin død i 1953 og var en kendt og agtet og elsket skikkelse.

I Historisk Samfunds bestyrelse har vi fundet det naturligt at markere Anton Berntsens 100 års dag ved at udgive et skrift om Berntsen med bidrag fra en række personer med indgående kendskab til Berntsen og hans digtning og hans jyske dialekt.

Historisk Samfund bringer Vejle kommune en hjertelig tak for betydelig økonomisk støtte til udgivelsen af skriftet.

Vi bringer også en varm tak til vort bestyrelsesmedlem, viceskoleinspektør fru Kamma Varming, der venligst har påtaget sig at redigere skriftet og derudover selv har skrevet to af bidragene. Fru Varming har særlige forudsætninger for den opgave, hun har påtaget sig, og efter vor anmodning har hun i et afsnit bag i bogen nærmere redegjort for disse forudsætninger.

Skriftet må ikke opfattes som en biografi eller som en udtømmende beretning om Berntsens digtning og forfatter-skab, men skriftet bringer mange træk fra Berntsens liv og digtning, som ikke tidligere har været fremme, og det er vort håb, at det vil blive læst med udbytte og glæde af de mange mennesker i by og på land, der holder af Berntsens kloge, humorfyldte og poetiske værker. Og det er også vort håb, at skriftet må give de læsere, der ikke tidligere har dyrket Berntsen, lyst til at læse ham; de vil visseligt ikke fortryde det.

Vejle, september 1973.

*Bestyrelsen for
Vejle Amts Historiske Samfund.*

BIOGRAFISKE DATA OVER BIDRAGYDERNE TIL NÆRVÆRENDE SKRIFT

KAMMA VARMING (f. AASTRUP), Fredericia.

Født 1931 i Vejle. Studentereksamen fra Vejle gymnasium 1950. Lærereksamen fra KFUM's seminarium på Frederiksberg 1954. Lærer i Hvidovre og Fredericia 1955—73. Viceskoleinspektør ved Alléskolen i Fredericia 1973. Næstformand i Dansk Historielærerforening 1969. Medlem af bestyrelsen for Vejle amts historiske Samfund 1968. Artikler i Vejle amts årbog 1971 og 72. Medredaktør af Kilder for Folkeskolen hos Gyldendal.

JOHANNES EVALD TANG KRISTENSEN, Nørresundby.

Født 27. 12. 1906. Eksamen fra Statens Biblioteksskole. Overbibliotekar. Har skrevet: Historisk vejviser over egnen mellem Esbjerg, Varde, Ribe og Gørding 1945. Jysk lune 1941. Dansk lune 1947. (Disse tre er skrevet s. m. N. Th. Mortensen.) Tordenkalven 1947. Biblioteket på Overgaard 1948. Træk af Vinding sogns historie 1954 (s. m. Holger Axø). Gennem jyske egne. Uddrag af gamle rejseskildringer 1692—1867. 1961. Medarbejder ved festskrift til H. P. Hanssen 1949. Og ved Læsningens glæde 1960. Ud giver af: Evald Tang Kristensen: Danske sagn. Ny række III—VII 1931—39. Evald Tang Kristensen 1843—1943. En samling artikler og en bibliografi 1943. Litteratur om Esbjerg, Esbjerg 1868—1943.

ANNA LOUISE BERNTSEN, Risskov.

Født 1918 i Vejle. Sygeplejeuddannelse april 1942—november 1946 på Odense amts og bys Sygehus. Supplerende uddannelse i Risskov 1946. Sygeplejerske på Vejle amts og bys Sygehus 1946—47. Ophold på Askov Højskole vinteren 1947—48. Passede hus hos faderen afvekslende med hospitalsarbejde på Sct. Maria Hospital i Vejle 1948—53. Sygeplejerske på Psykiatrisk børnehospital i Risskov 1958—59. Fra 1959 afdelingssygeplejerske samme sted.

En periode boganmelder ved Vejle Amts Folkeblad. Redaktør af »Lune Jyder« i Jyllands-Posten 22. 2. 1969 til 1. 10. 1971.

KRISTIAN RINGGAARD, Århus.

Født 30. 7. 1918 i Give. Student (Herning) 1939, cand. mag. (dansk, engelsk) Århus 1948, dr. phil. (Vestjysk stød) Århus 1960, professor i nordiske sprog ved Århus Universitet 1966. Redaktør ved Jysk Ordbog.

NIELS CHR. FRISTED SØRENSEN, Fredericia.

Født 1910 i Fredericia. Realeksamen fra Fredericia gymnasium 1927. Lærereksamen fra Jelling seminarium 1933. Lærer i Fredericia 1933—56. Viceskoleinspektør ved Treldevejens skole i Fredericia 1956.

Formand for Fredericia musikforening 1961—67. Musikanmelder ved A-pressen 1950—67.

ANTON BERNTSENS LIV OG FORFATTERSKAB

Af *Kamma Varming*. *)

Der er en nøje overensstemmelse mellem Anton Berntsens liv og hans forfatterskab, således at forstå at alle hans arbejder rummer temaer fra det liv, han har levet.

Hans liv og forfatterskab kan groft set deles op i tre hovedafsnit: Slægten og barndomshjemmet, ungdoms- og sygdomstiden og familielivet og forfatter-tiden.

Fra disse tre perioder stammer et galleri af personer, som slynger sig gennem hele forfatterskabet.

Måske burde Berntsens liv kun deles i to perioder. I talen ved sin 75-års dag¹⁾ siger han selv: »Der har været en mærkelig dobbelthed i min tilværelse, der er to linier, der krydser hinanden. Jeg har haft lidelse og flere trængsler end mange andre, og jeg har haft mere lykke og medgang end mange andre.« Senere i samme tale fastlægger han selv skillelinien: »Da jeg i 1901 kom tilbage til Vejle, var det nærmest som et havareret vrag, og kloge folk vurderede ikke mine fremtidsmuligheder ret højt. — Men det blev alligevel vendepunktet i mit liv.«

Hvis man imidlertid vil knytte en beretning om digterens liv sammen med digtningen, synes tre-delingen at være frugtbar.

Anton Berntsen er født i et husmandssted på Assendrup mark i Engum sogn den 26. august 1873.

*) Om mine forudsætninger se side 165.

Anton Berntsens fødehjem i Assendrup skovhave.
Nu overpudset og rødkalket.

Mi Fåes Huws wa simpel Bindingsværk,
no gammel Stolper mæ let Mur imelld,
æ Temmer wa kons Fyr å ett ræt stærk,
æ sønder Vekk begyndt så småt å helld.

(Bindingsværk side 7.)

Anton Berntsen fortæller i et efterladt hæfte med optegnelser om sit liv om sit barndomshjems udseende følgende:

I April 1851 blev der købt en Jordlod i Assendrup Skovhave, ca. 4 Tønder Land, for 470 Rigsdaler rede Sølv. I Løbet af Sommeren byggede min Fader et Hus midt paa Lodden ved et Par Naboers Hjælp.

Paa Husets sydlige Side var der en Indgangsdør, som førte ind til en lille Forstue med stenpikket Gulv. Tilhøjre for Forstuen var »Overstuen«, her stod Fa-

ders Klædeskab og Moders Dragkiste samt en Seng, der benyttedes til Gæster. Tilvenstre for Forstuen fandtes Dagligstuen med Bord, Bænke og to Alkovesenge. Mellem Alkoverne og Husets nordlige Væg fandtes en smal Gang. Her gemte Far og Mor deres Flæsk, og en Stabel Favntræ blev sat op foran. De fremmede Krigsfolk ransagede flittigt Huset, men Flæsket fandt de ikke (1864). I Husets vestlige Ende var der Nøds til Ko, Gris og Faar samt Plads til Hønsene. Omtrent midt i Huset, mellem Beboelsesrummene og Nødset, fandtes Laden. I Køkken og Spisekammer var der pikket Stengulv. I Stuerne var der oprindelig Lergulv, men senere blev der lagt Bræddegulv, og engang i min tidligste Barndom skete der en Forandring. Alkoverne blev fjernet, og der blev sat et Skillerum, saa der blev Dagligstue mod Syd og Sovekammer mod Nord. Udvendig var Huset pænt malet med Dodenkop og Engelskrødt.

Selvom rammerne var meget jævne, så var livet i barndomshjemmet så varmt og trygt, at det er hele det fundament, den senere digtning hviler på.

Moderen, Ane Nielsdatter, var 46 år, da Anton blev født som den yngste af 7 søskende.

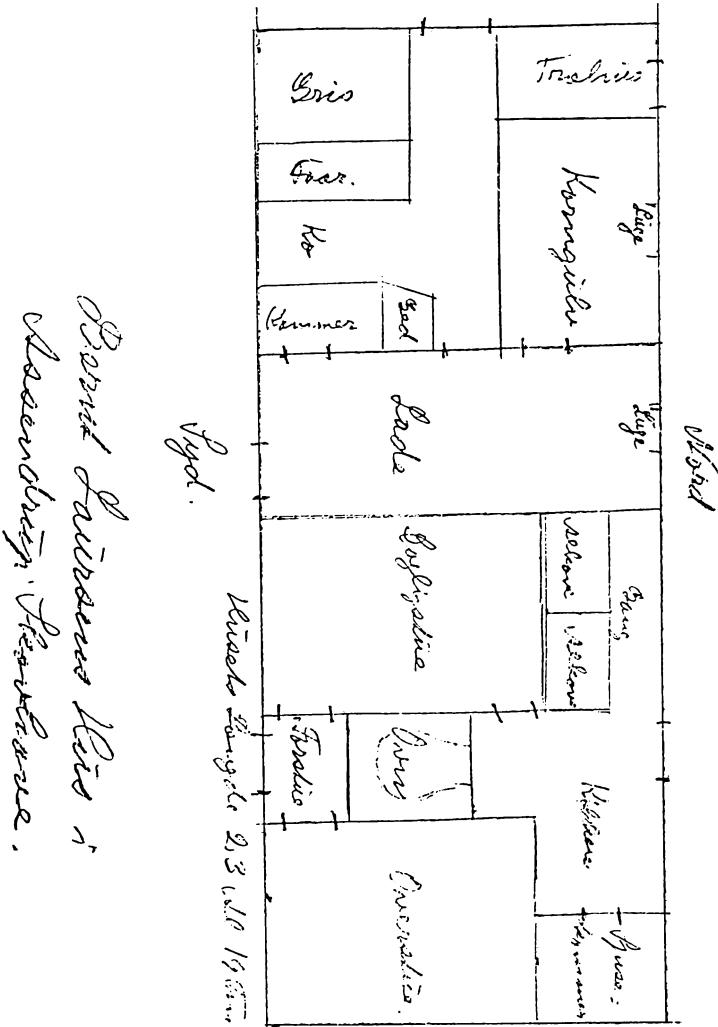
A bløw silde føj å en skrøvvele Mue,
å di sæje, hind Glee wa ett ræt stue,
hun so, a wa lille å swaggele, . . .

(Æ Inderlomm side 7.)

Anton var ikke noget ønskebarn, og let var hans barndom ikke, hverken for ham eller forældrene, præget som den var af svagelighed og onde drømme.

I mange digte hyldes senere moderen. Optræder an-

Vindels Bredder 9 Al. 15 Tm.

Bornet Lauritsens Huse
 Aarsindrup, Høvedsøerne.

Grundplan af Anton Berntsens fødehjem. Skitsen findes i Anton Berntsens håndskrevne optegnelser om familien og forfatter-skabet. (I Anna Louise Berntsens eje.)

dre fattige koner, er der ingen tvivl om, hvem modellen har været. Netop disse typer omfattes i hele forfatterskabet af en særlig sympatisk beskrivelse:

En Husmandskuen i gammel Daww,
hind Liig no knap ka spøøres,
hun hjalp å graww i Mark å Haww,
de føld hind ålde ind å klaww,
æ Arrbed skulld jo gjøøres.

(Gjemm-Ævvel side 10.)

Moderens godhed rækker frem langt efter hendes død:

Et gue Minnd fræ degong a wa Båen
æ tit mi Trøst, nær a æ sælle fann,
de komme te mæ som mi Mues Håend
å vesker ålld æ Skyer fræ mi Pannd.

(Skribbenskaller side 39.)

Onde drømme og mareridt lå som et pres over hele barndommen. Berntsen beskriver sine drømmes indhold i sine erindringer og sine digte:

A so en Bussimand så uend,
han wa så swot å grim å vild,
å han kam kjøørend mæ en Vuen,
å den wa fuld å glowwend Ild.

(Gjemm-Ævvel side 15.)

En af de onde drømme handlede om troldhøns og om en stor kok. Måske er det den, vi senere træffer i digtene. Æ Kok var »mageløs brysk å vegti, å dum«. Kokken går igen i flere digte,²⁾ — og den er aldrig særlig sympatisk.

Anton Berntsen traf mange kokke i sit liv. I sommeren 1919 boede familien Berntsen i min morfar, Mads Basses hus på Møllebakken. Med vanligt lune slutter Berntsen et brev³) om, hvorledes det står til med hus og hjem, deriblandt hønsene og den store kok, med ordene: »Nottlebene: A hår vandet æ Kok!« Når drømmene i barndommen tog overhånd, var det faderen, spillemand og skrædder Bernt Lauersen, der måtte træde til:

Så wownt a ve mi Fåers Brøst,
han gik å bar mæ o si Arm,
æ Moon wa kommen omm i Øst
å skinnet o æ Vinningkarm.
A røst ino a Angst å Skræk,
men Fåe køss't mæ o mi Pannd,
a gnej mi Ywn -- æ Mand wa væk,
å de wa slæt ett sannd!

(Gjemm-Ævvel side 15.)

Især faderens arbejde som spillemand i sognet har påvirket Anton Berntsen, således at han senere har skrevet om spillemanden i flere variationer. Faderens spillemandsgerning beskrives direkte f. eks. i digtet »Spillemanden«:

Lidt gammeldags var hans Musik
og mangelfuld hans Viden,
i Tonearternes Mystik
hans Kyndighed var liden,
men naar han blidt Fiolen strøg,
den fik saa varmt et Mæle,
at Støvet gennem Rummet føg
fra hundred Støvlehæle.

(Gjemm-Ævvel side 74.)

Anton Berntsens forældre, Ane Nielsdatter og Bernt Lauersen.

Hele livet følte Berntsen, at hans egne evner både som orgelbygger og som digter havde sin rod i faderens musikalitet,⁴⁾ selv om han erkendte, at faderen ikke var blandt de ypperste. Taknemmeligheden tilskyndede ham til at skrive om »Nogle jydskke Spille-mænd« i Vejle amts årbog i 1921 bind I. Han havde længe forud for, at artiklen blev til virkelighed, korresponderet⁵⁾ med Dansk Folkemindesamling om form og indhold. Iøvrigt blev artiklen årsag til forbindelsen med Carl Nielsen. Berntsen sendte et særtryk af artiklen til Jeppe Aakjær, som opfordrede⁶⁾ ham til at sende et eksemplar til Carl Nielsen, som på det tidspunkt opholdt sig på Damgaard ved Snoghøj. Det gjorde Berntsen, og det blev den indirekte årsag til,

at Carl Nielsen senere skrev musik til nogle af Berntsens digte (se N. Chr. Sørensens artikel).

I mange digte har spillemanden en større eller mindre rolle i handlingen — størst i digtet »En Fiolstreng«:

Lii mæ jet så æænd æ Spellen
 mæ et Knald som en Pistol,
 Hwa wa de? — æ Kvint wa sprungen
 o Niels Peders gamle Fiol!
 Ane slap i Hast æ Møller,
 no wa hun sæ sjel igjen, . . .

(Æ Inderlomm side 12.)

Her redder spillemanden en stakkels pige, som er ved at vælge den forkerte kæreste. Man fornemmer, hvordan musikken havde magt. Først da den hørte op, blev hun sig selv igen.

Det er værd at lægge mærke til, at spillemanden hedder Niels Peder. Niels Peder og Hanne⁷⁾ er gennem hele forfatterskabet dæknavnene for Berntsens forældre.

Dæknavnene betjener Berntsen sig også af i andre tilfælde. Assendrup eller måske snarere Engum sogn hedder altid Mindelev.⁸⁾

Berntsen har nok aldrig været noget udpræget naturmenneske, men han har dog især i digtene om barndomslandet og tiden som hyrdedreng beskrevet naturen i Assendrup, skovene omkring Tirsbæk slot, markerne og fjorden.

Det synes, som om sansen for lyde har påvirket denne digtning. Skovsaven synger »en træls Melodi«. Engum kirkes klokker ringer. Lærken kimer som en klokke. Frøerne sang bas. Således kunne man finde

mange eksempler, hvorimod farverne spiller en mindre rolle, udover at græsset er grønt, himlen blå og sneen hvid. Dyrene har ligeledes en meget større plads i digtene end planterne. I digtet »Sommer i mi Båandom« nævnes elleve forskellige slags dyr, men kun den kløver, som koen æder, repræsenterer planterne. Denne indstilling har nok holdt sig, for en del af haven på Sdr. Villavej var lagt ud i græs.⁹⁾ Derimod var der altid en hund i huset, og man kunne altid se Berntsen klappe de hunde, der krydsede hans vej:

Paa Dyrevenlighed man ej bør spare,
jeg klapper hver en Hund, jeg gaar forbi,
hvis jeg en Dag blandt Fjender er i Fare,
vil Byens Hunde tage mit Parti.

(Epigrammer 1936.)

De første seks år af Antons skoletid gik han til skole hos lærer Worm i Engum. Han var af den gamle skole. Han har fået sit eget digt, »Wo gammel Dejn«:

... æ Lærdom wa et småt mej,
men han ku løøs å skryww å ræjnn ...
... Å I ka trow, æ Tamp kund slo,
næer o en Røkk den dåånsset ...

(Gjemm-Ævvel side 19.)

Berntsen er ham dog taknemmelig, fordi han lånte ham bøger til at læse i frikvartererne.

De sidste skoleår kom der en ny lærer og lærerinde. Navnlig hun fik stor betydning for Anton. To vigtige ting bragte hun. For det første begyndte hun at synge nye sange med børnene i skolen, Grundtvig, Hostrup, Bjørnson og andre. Hun var grundtvigianer og gjorde

således for det andet meget ud af danskundervisningen, og her gav hun Anton megen selvtillid ved at rose hans stile. I det sidste skoleår blev en af stilene sendt til Vejle Amts Folkeblad og optaget deri. Det var en stil om en udflugt til Grejsdalen. Ingen andre end måske lærerinden, frk. Christiansen, anede dengang, at Anton Berntsen langt senere skulle blive fast leverandør til samme avis i en lang årrække dels af kommentarer og artikler og dels af lørdagsrim, epigrammer. Hun har måske anet det, for hun opfordrede Antons far til at sætte ham i lære som journalist, men det kunne man end ikke tænke på.

Anton Berntsens lille indlæg til Vejle Amts Folkeblad sommeren 1887 blev gengivet således:

E n S k o v t u r .

Fra en lille elev i Engom Skole har vi modtaget følgende Meddelelse, som vi gjengive i sin Helhed:

Saa oprandt da endelig den længselsfuldt ventede Dag, da Skolebørnene fra Engom og Bredal i Forening paa Lærernes Foranstaltning skulde have en Udflugt til Grejsdalen. Kl. 1 skulde Mandskabet stille paa de fastsatte Mødesteder, hvilket ogsaa skete. Med flyvende Faner og klingende Spil drog det lange Vogntog af Sted til Grejsdalen. Ankommen hertil spredtes man til alle Sider, nogle gik ind i Kroen for at faa en lille Forfriskning, og andre tog Omgivelserne i Øjesyn. Da der var kommen nogenlunde Orden i al Ting, fik vi en god Portion Kaffe og Kage, som virkede meget oplivende ovenpaa den lange Kjøretur. Efter at det var til Ende, flokkedes man i den smukke Dansepavillon og dansede af Hjærtens Lyst, medens andre spillede Kegler paa Kegelbanen, som laa bagved.

Jeg var tilligemed nogle andre Kammerater ude at sejle paa Holms Mølledam i en Pram, som velvillig blev overladt os til fri Afbenyttelse. Vi havde imidlertid det Uheld, at vor Skude løb paa Grund, og da der ingen Lods var at faa, maatte vi selv se at klare Skjærene, hvilket da endelig ogsaa lykkedes.

Da det blev henimod Aften, kørte vi hjem igjen, og hver drog til sit med Indtrykket af at have tilbragt en fornøjelig Dag.

Anton B.

Mange skillelinjer gik gennem sognet i Antons barndom dels skabt af de kirkelige retninger, dels stammende fra forfatningskampen. Stærkt indtryk gjorde det på ham, da skovrideren på Tirsbæk efter en klapjagt ville tvinge hørnene til at tage den højreavis, som hans mad var pakket ind i, med hjem. Denne fortælling findes blandt andet i »Niels Wæwwers Rejjs«, men ellers er det kun svage politiske spor, der kan anes i digtningen. Bortset fra at Berntsen altid tager parti for de små, fattige og svage i samfundet. Religionen kom derimod til at spille en stor rolle i hans liv. Man mærker den religiøse grundtone i mange digte. Han knytter sig aldrig til nogen fast retning, men i en tale den 16. september 1945¹⁰) kan han dog sige: »I den sidste Snæs Aar har jeg haft en Del Forbindelse med grundtvigske Ungdomsforeninger og Foredragsforeninger. Det viste sig, at det jeg havde at bringe, blev bedst forstaaet hos dem. Og det har glædet mig, hver Gang jeg har faaet det gode Indtryk bekræftet, som jeg fik i min Barndom.« Det må nok være det sidste skoleår, han her sigter til.

Udover den påvirkning, som Anton Berntsen i al almindelighed har modtaget fra omgivelserne gennem

sin barndom, har han som bagage medbragt en fond af mundheld og talemåder, som han senere har kunnet øse af.

Mest direkte kommer det til udtryk i digtene »Mi Mues Sæjj« og »Mi Oldmor«. I det første er det blot det korte udbrud eller måske snarere suk: »Åå, bæjjer et wal!«, som moderen vel ofte har haft grund til at bruge i trange tider. Oldmoderens udbrud, som nærmest er et mundheld med udlægning, stammer fra den dag, da hun flyttede ind i et lille hus under Tirsbæk slot på sin bryllupsdag: »Di sæje nok te hwær Støj en komme, æ dæ nued i æ Vej, no ka a si, de passer ett, få hie æ rele ålder en Bett!« Det har man gemt i slægten, og Berntsen bruger det flere gange både i digt og prosa.

Man hører ikke meget til Antons søskende. Det skyldes sikkert, at de har været borte fra hjemmet på den tid, da Anton blev bevidst. Dog har han et enkelt digt »Mi Søster«, der handler om den syv år ældre søster, Kristine:

Hun wa nok mi stue Søster,
a wa kons hind lille Broer,
men hun wa en gue Trøster,
hwæ Gong Verden bløw mæ hoer.

(Megstur side 12.)

Brødrene var endnu ældre. Anton Berntsen skriver i sine erindringer, at da han kom ud af skolen i 1887, var der to muligheder. Enten kunne han komme i lære som smed hos en bror i Tirsbæk eller i skrædderlære hos en anden bror i Assendrup. Han valgte dog sammen med faderen en tredje mulighed, nemlig et betækningsår ved landbruget. Det gav nogle barske

oplevelser i karlekammeret, som han senere har beskrevet:

Dæ gik nowwe Timer mæ Sjow å mæ Drek,
 mæ Kortspel — di skjændtes om Beter å Stek,
 mæ Skranjen å Hwin å Harmonikahwæel,
 en Viis, dæ bløw sungen, wa skidden å fæel.
 Æ Hjoordreng krøw sammel hiel innd ve æ Vekk,
 de lyyj som han græed — helder å håd han Hekk.
 (Bindingsværk side 18.)

Tiden som hyrdedreng har også haft sine lyse sider. Forholdet til naturen og dyrene er omgivet af et blidt skær i digtet »Æ Hjoordreng«. Den ene dag er det en »træls bestilling å vær Hjoor«, men allerede dagen efter lyder det:

Mi Røkk æ taer, å bådde Tyer å Kjøer
 å mæ æ no i rættén godt Humør,
 hwa de æ vaer ka kons en Hjoor fåsto.

Senere mødes han med naboens hyrdedreng og:

Så stiege vi Katøfler i æ Ååsk,
 å a hå Frekadell-Mad i mi Tååsk,
 — vi Hjoorer håer et liigodt ett så illd!

(Bindingsværk side 16.)

Året efter i 1888 kom Anton i snedkerlære hos snedker I. I. Jensen i Vejle. Hermed endte barndomstiden i Assendrup, som vel for digtningen kan betegnes som den mest givende tid, fordi så mange temaer stammer herfra. Om barndomstidens betydning for mennesker i almindelighed og sig selv i særdeleshed, siger man senere i et digt:

Mi Bååndom fæk Æænd, a mått draww mi Vej.
 No sier a kons sjælden de gammel Stæj,
 men nær a æ træt å fåknøt,
 de hjælper å tænk o den Bååndom en hååd,
 — di Bøen, dæ må trepp o æ Kjøvstadgååd,
 hwo blywe de skammele snøt!

(Æ Inderlomm side 25.)

Som ofte i ældre tid var valget af læreplads ikke opfyldelse af et ønske, men snarere resultatet af en tilfældighed. En skolekammerat var kommet i lære hos snedker Jensen. Anton affandt sig med situationen og siger i sine erindringer:¹¹⁾

»Det var ihvertfald et smukt Haandværk, som jeg godt kunne have lyst til at prøve.«

Nogen tid senere gør Anton en opdagelse, som får ham til at betragte sit håndværk på en anden måde. Han opdager, at den oldefar på mødrene side, som i sin tid var kommet til Tirsbæk fra Holsten, havde været snedker. Dermed skete en ændring i Antons holdning. I erindringerne udtrykkes det således: »Nu skulle jeg altsaa træde i min Oldefars fodspor.«

Læreårene var ikke uden problemer, men dog tålelige. Arbejdstiden var lang fra 6 morgen til 7 aften — og dertil kom teknisk skole om aftenen i vintertiden. I Anton Berntsens lille lommebog fra disse år, som jeg har set hos hans datter,¹²⁾ og hvori han har ført omhyggeligt regnskab, kan man følge, hvorledes han alligevel har haft ekstraarbejde. Der står flere gange: For 12 kopstykker¹³⁾ 144 øre. Snedker Jensen lod i fritiden sine lærlinge få svindeløn for arbejdet med at lave kopstykker til hans drejede »Grejsdalsstole«, mester var i det hele taget en både venlig og livlig mand, som ofte sang til sit arbejde. Han kunne dog

ikke hell fatte, at Anton undertiden var så træt om aftenen, at han mistede målet. Men han forstod, at vejen frem ikke var som møbelsnedker. »Du maa se at blive Specialist, Anton. Du kommer aldrig til at kunne tjene dit Brød, hvis du ikke bliver Specialist. Det nytter ikke, at man kan lave pænt Arbejde, naar man ikke kan tjene Føden ved det.«

Det var et fornuftigt råd, som førte Anton Berntsen ind på den endelige levevej som orgelbygger. Først lavede Anton sit svendestykke, et meget kompliceret nøddetræs sølvskab. Det blev antaget, og han var snedkersvend, men også udkørt, træt og kortåndet.

I digtet »En Snedkers Lywsbetragtning« fornemmer man en taknemmelighed over, at det trods alt lykkedes:

Vi Mennesker æ da så trøøgg te å læær,
 å manne Gong ved en knap, hwor en vil væær,
 så tit gjør en de, te en åldermindst mått,
 en æ som en Fje'l mæ en groww Hoven Knott.

Men de, vi ett sjel ka fo lawwet i Stand,
 de tænker a liigodt, Wohærre han kan,
 han gie wos en Plads, hwo han sie, vi ka pas,
 å æ Værktøw, han brugge, æ somtie hwas.

(Megstur side 14.)

Efter snedkermester Jensens råd søgte Anton Berntsen over i specialarbejde, idet han den 17. juli 1894 begyndte at arbejde på harmonikafabrikken »Hejmdal« i Vejle. Han grundlagde her et venskab med fabrikkens bestyrer P. Bundgaard Andersen.¹⁴⁾ Selvom arbejdet her ikke stillede så store krav til fysisk styrke, kneb det dog med hastigheden lige i begyndelsen, men snart kunne Berntsen tjene 21 kr. om

ugen på akkord. Det var næsten tre gange det, han havde kunnet klare som snedkersvend i den korte tid, han forsøgte, så det hjalp på selvtilliden.

I denne periode fik Berntsen en ung veninde, men da han snart efter fik en depressionsperiode, påbyder hans samvittighed ham at afbryde forbindelsen med pigen. Da han efter nogle år i Ringkøbing og en sygdomsperiode dukker op i Vejle igen syg og nedbrudt, netop som pigen står overfor at gifte sig med en anden, føler han sig beskyldt for urelle hensigter. Disse uberegtigede antydninger forstærkes af hans svækkede tilstand og bliver et hårdt slag for ham. Det er naturligvis umuligt at kaste sig ud i overvejelser over disse begivenheders betydning. Man kan nøjes med at konstatere, at mange af Berntsens personer har mistet deres ungdomskærlighed, — og så ellers lade hans egne ord fra titeldigtet til »Æ Inderlomm« tale:

Om en Menneskes Vejj hå wan ålde så krumm,
må en helst vær let gue ve hans Minnd,
dæ ka gjemmes di Ting i en Inderlomm,
te en ålde håd drømt om å find.

(Æ Inderlomm side 11.)

Da »Hejmdal« brænder, står Berntsen pludselig uden arbejde. Han prøver at arbejde hos snedker Schmidt i Grønnegade og en kort tid på et nystartet harmonikaværksted hos Bundgaard Andersen. Intet lykkes.

I oktober 1895 bryder Anton Berntsen da op fra hjemstavnen og får arbejde på en harmoniumsfabrik i Ringkøbing.

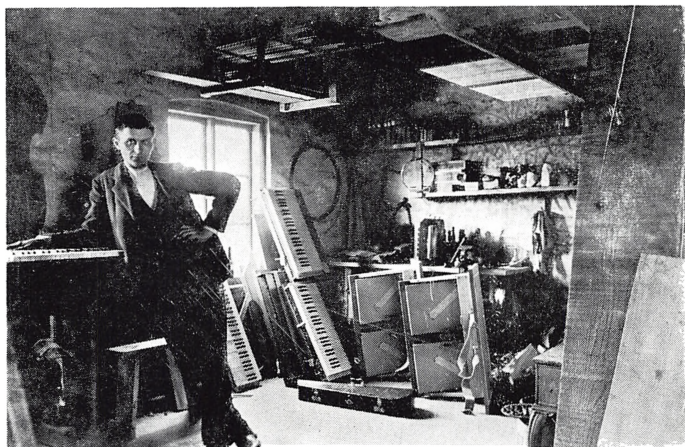
Det blev nogle triste og ensformige år, hvis eneste glæder var arbejdet med foreningslivet i KFUM. Det

Anton Berntsens første hjem og værksted i Vejle i baggården til Ørstedsgade 14. Huset er nu delvis ombygget til garage.

er nok typisk, at der faktisk intet findes i Berntsens digtning fra disse år. Kun beretningerne i de selvbiografiske bøger.¹⁵⁾

Endnu tristere blev det, efterhånden som klimaet i Vestjylland helt nedbrød Berntsens helbred. I 1897 måtte han holde op med at arbejde på grund af tilløb til tuberkulose og tage et kurophold i Silkeborg. Fra dette tidspunkt og frem til efteråret 1908, hvor han udskrives fra Statshospitalet i Middelfart, er han næsten uafbrudt fysisk og psykisk syg. Dog sker der i denne periode flere vigtige ting. Efter at tuberkulosen var kureret, forsøger Berntsens arbejdsgiver fra Ringkøbing at få ham til at vende tilbage, men: »I Vejle følte jeg mig hjemme, og her ville jeg blive.«

Berntsen i sit første værksted i Ørstedsgade 14.

Efter at have taget denne beslutning, lejede Berntsen i 1901 et par små rum i Ørstedsgade nr. 14 for kun 5 kr. om måneden. Her startede han det værksted, som senere blev til hans landskendte orgelfabrik. Alle fornuftige folk rystede på hovedet, men trods alle vanskeligheder med sygdommen voksede virksomheden, og efterhånden beskæftigede den 15 mand. Selv de vanskeligste sygdomsår overlevede fabrikken, og først i 1938, da forfatterskabet udfyldte hele Berntsens tid, solgte han firmaet til en af sine medarbejdere. »Min Far havde været Spillemand paa Landet i 37 Aar, og jeg havde fabrikeret Musikinstrumenter i 37 Aar. Vi holdt altsaa ud lige længe.« — står der i erindringerne.

Gennem sin bror i Kolding traf Anton Berntsen børnenes spillelærerinde, frk. Amalie Jessen. Det må have været i 1902 eller 1903. Det blev et afgørende møde, idet frk. Jessen syv år senere blev fru Berntsen. Det blev syv lange og triste år for dem begge, men hun holdt trofast ved sin syge ven.

Nogle af sine smukkeste vers har Berntsen skrevet til sin tilkommende hustru f. eks. i »Følleskaw«:

Hun wa så glad, hun gik så læt,
 hun hååd så frit et Mued,
 de wa som et Par Vinger smo
 wa bunden ve hind Fued.
 Hun tow mi Håend, vi fuldtes ad
 i Sorre å i Glee,
 å hwæ Gong a kam gal astæj,
 wa hun mæ Trøst te Ree.

(Gjemm-Ævvel side 22.)

Efter at have prøvet flere andre muligheder lod Berntsen sig i 1907, samme år som han og Amalie blev forlovet, indlægge i Middelfart. Dr. Aug. Sonne¹⁶⁾ vægrede sig længe ved at skrive under på indlæggelsen, men den viste sig at være velbegrundet. Berntsen var mere syg, end man havde troet, og først i efteråret 1908 kunne han udskrives.

Tiden i Middelfart gjorde et stort indtryk på Berntsen, og han lagde aldrig skjul på, at han havde været der, men brugte mange lejligheder til at skildre forskellige typer af sindssygdom i sin digtning for at få folk til at acceptere og tale åbent om sindssyge. Fjale-Anders fra historien af samme navn og Tåvele-Hans fra »En skidt Knæjl« er eksempler på sådanne typer. I »Niels Væwwers Rejjs« fortælles en del oplevelser fra Middelfart, ligesom Berntsen både i »Paa Nebo Bjerg« og »De mange Aar« gør meget ud af kapillerne om sygdomsperioden.

Fra Middelfart-tiden stammer nogle af de digte, som findes i den første digtsamling »Noget« fra 1914. Blandt andet et vers fra en julehilsen til Amalie i 1907:

Maaske var Aarets glade timer faa,
 og Sorgens bitre, mørke Stunder mange,
 dog lysner det i Hjærtets skjulte Vraa
 ved Klangen af de gamle Julesange.

Det lysnede ganske rigtigt. I 1908 kom Berntsen hjem til Vejle, og den 12. februar 1909 blev han og Amalie Jessen gift i Kolding. Hermed begynder den lykkeligste fase i Berntsens liv, men de nygifte var ikke forskånet for sorger, selvom sygdommen var overstået. Deres førstefødte, Erik Anton, som blev født i februar 1910, døde i august samme år. Først i 1918 fik de igen et barn, datteren Anna Louise, som blev dem til megen glæde og opmuntring.

I mellemtiden havde Evald Tang Kristensen fået Berntsen i gang med at skrive mere og at få udgivet det skrevne, som omtalt i sønnen Johs. Evald Tang Kristensens artikel her i bogen.

Efterhånden blev digtningen det vigtigste for Berntsen, og i løbet af tyverne udgav han en lang række digtsamlinger,¹⁷⁾ i hvilke han fandt sin vigtigste udtryksform i rytmiske digte i sit fødesogns dialekt. Han skrev også noget prosa, både anekdoter på jysk, komedier og en enkelt roman, »Paa Nebo Bjerg«, med selvbiografisk indhold. Denne sidste blev oversat blandt andet til hollandsk.

Som en kuriositet skal lige nævnes, at digtet »Ywl« i 1944 udkom i en engelsk antologi,¹⁸⁾ oversat til North Essex-dialekt:

A goo that moithered up here at my,
 bein' me owd man's gone
 That's wunnerf'l hard f'r th' likes o' we
 pore wimmun as lives alone.

Det er det vers, der på jysk lyder således:

A goe hæhjemme å æ så kyw:
 Mi Mand æ dø å henn,
 De æ så møj et ussel Lyw
 få Kwindfolk å vær jenn.

(Gjemm-Ævvel side 48.)

I Evald Tang Kristensens hjem, Mindebo, lærte Berntsen flere af sine samtidige digterkolleger at kende. Det betød meget for hans selvtillid at mærke anerkendelse f. eks. fra Jeppe Aakjær og Sigrid Undset.¹⁹⁾

Anton Berntsen led en del under nogle kritikeres overvejelser over, hvorvidt han var digter eller ej. Af og til tog han til genmæle — krast²⁰⁾ eller humoristisk i versform. Her et af de humoristiske eksempler i ud-
 drag:

Jo mere jeg de stores Færd betragter,
 des klarere kan jeg et Slægtskab se,
 om end jeg savner Bjørnsons Høvdingfagter,
 begynder dog mit navn, som hans, med B.
 Som Kidde kredser jeg om Slægtens Grave,
 jeg færdes daglig i hans Fødeby,
 som Søren Kierkegaard man ser mig trave
 paa Gaden væbnet med en Paraply.

Jeg er som Wessel født til Bagateller
 og drev, som han, det ej til noget stort,
 men ser jeg visse Nutids-Digterfæller,
 hvad har vel saa de andre Bengler gjort?
 Jeg skinner kækt omkap med andre Praase,
 kun et kan mig med haabløst Mismod slaa:
 at høre lærde Recensenter vaase!
 — saa høje Tinder kan jeg aldrig naa.

(Æ Inderlomm side 61.)

Berntsen blev en kendt og afholdt indbygger i Vejle. Letkendelig var han i gadebilledet, når han kom let foroverbøjet med sin paraply på ryggen. I sommer-tiden ofte med sit lømmetørklæde op for under-ansigtet.²¹⁾

Min far²²⁾ fortæller om en oplevelse, han husker fra sine unge dage i Vejle. Ved en festlig lejlighed, muligvis Evald Tang Kristensens 75-årsdag i 1918, så han følgende optog ned ad hovedgaden: Forrest Jeppe Aakjær, stor og flagrende iført kunstnerhat og slængkappe, derefter Evald Tang Kristensen, lille og tæt med rundpuldet hat og korte skridt, og bagest Anton Berntsen, tynd og foroverbøjet med sin uundværlige paraply.

Anton Berntsen blev med årene kendt af folk i byen for andet end sit udseende; som omtalt andetsteds gav komedierne ham stor popularitet i by og opland. Efterhånden som der blev skrevet melodier til flere og flere digte (se N. Chr. Sørensens artikel), og Anker Olesen begyndte at synge dem ved koncerter ud over landet og i radioen, udbredtes kendskabet til alle egne.

I 1924 byggede Anton Berntsen et sommerhus på Møllebakken, dengang kaldet Vidsomsbakken, fordi så mange af byens lærere²³⁾ valgte at lægge deres huse der. Fra 1933 blev dette hus, »Skovhaven«, rammen om familien Berntsens liv hele året. I det gæstfrie hjem kom mange af samtidens kendte, som de tidligere var kommet i hjemmet i Ørstedsgade. Ud over de berømte gæster kom også naboerne fra Møllebakken hos Berntsens, ligesom de kom til bakkeaftenerne i de andre hjem. Jeg har selv ofte været med til disse aftener hos mine bedsteforældre, lærer Basses. Som jeg husker dem,²⁴⁾ mødtes man og drak kaffe med

hjemmebagt brød. Derefter legede man et eller andet. Det kunne være ordsprogsleg eller lignende, og man spillede forskellige spil — tit var det »Jydsk spørgsmål og svar«²⁵) lavet af Berntsen og udgivet på Adolf Holsts forlag. Ofte læste enten Berntsen eller min morfar op af Berntsens værker.

Kun fire år fik familien lov at være sammen i huset på Bakken. Den 6. august 1937 døde Amalie Berntsen på Vejle sygehus efter et fald på gaden, som forårsagede årebetændelse og en blodprop.

Anna Louise boede hos sin far med afbrydelser til hans død den 16. februar 1953, knap et halvt år før han ville være fyldt firs. Bogen i anledning af hans firsårsdag »Di fie Snes« var netop blevet færdig aftenen før. Anton Berntsen blev begravet på Østre Kirkegård i Vejle, hvor også hans kone ligger.

Årene fra 1937 til 1953 var stille og rolige år i Berntsens liv. Han producerede både sit dag- og ugestof til Vejle Amts Folkeblad og en lang række foredrag og bøger, kun afbrudt af nogle få sygdomsperioder. Enkelte begivenheder²⁶) skiller sig dog ud fra det stille liv.

Den 2. februar 1949 mødte Anton Berntsen for første og eneste gang Martin A. Hansen i Vejle Højskolehjemets foredragsforening, hvor Anton Berntsen sad i foredragsudvalget. Foreningen havde inviteret Martin A. Hansen til at komme og tale. Anna Louise antydede i dagens løb overfor sin far, at han så nok skulle have en snak med aftenens foredragsholder. Han var jo dog en slags kollega, mente hun. Anna Louise blev dog klar over, at det følte Berntsens slet ikke som nogen selvfølge. Han følte, at Martin A. Hansen stod højt over ham selv. Da aftenen kom, ville tilfældet, at redaktør

Anton Berntsen fotograferet i hjemmet i anledning af 75-årsdagen
På reolen ses billeder af bl.a. oppefra: Percy Grainger, Selma Lagelöf og Jeppe Aakjær.

Skytte-Nielsen, som egentlig skulle have budt velkommen, blev forsinket, og der kom ilbud til Berntsen, om han ville påtage sig velkomsten.

Da Berntsen havde budt velkommen og var på vej ned fra talerstolen, rejste Martin A. Hansen, som sad på forreste række, sig hurtigt og gik ham i møde, så de mødtes lige foran talerstolen og udvekslede håndtryk. Martin A. Hansens første ord, da han var kommet op på talerstolen, var: »Det er mig en særlig glæde at blive budt velkommen af en af sprogets fineste tjenere.« Disse ord glædede Berntsen mere, end man kan beskrive. Ved kaffen sad de sammen og talte længe med hinanden.

I forbindelse med Anton Berntsens 75-års fødselsdag i 1948 ønskede en del venner at indstille ham til ridderkorset. Man havde spurgt Berntsen i forvejen, om han havde noget imod en sådan indstilling. Han havde nok ikke ventet, at det skulle blive til noget, for han havde ikke fortalt Anna Louise, at det havde været på tale. Da ridderkorset kom — lidt forsinket i forhold til fødselsdagen — den 6. december 1948, skete følgende i hjemmet på Sdr. Villavej: Berntsen var meget hemmelighedsfuld ved middagsbordet og antydede over for Anna Louise, at de nok blev nødt til at rejse til København. Efterhånden fik hun ud af ham, at han havde fået ridderkorset og også, hvad der var gået forud. Redaktør Skytte-Nielsen havde henvendt sig til Berntsen og spurgt, om han havde noget imod at blive indstillet ridderkorset, hvortil Berntsen havde svaret: »Nå, ja, det kan De såmænd godt prøve, men det får De ikke noget ud af.« Alligevel blev det altså — og Berntsen blev meget glad for

det, fordi han følte, at det var for noget han havde gjort, og ikke bare fordi det var hans tur som formand for en forening eller lignende.

Berntsen og Anna Louise rejste til København i foråret 1949, henimod Kong Frederiks 50-års fødselsdag. Mange butikker var allerede ved at være pyntet til begivenheden, og i forgemakket var mennesker af mange slags, sikkert på grund af benådningssøgninger i forbindelse med fødselsdagen. Anna Louise fulgte sin far til forgemakket og fik det indtryk, da han kom ud, at han var betaget af kongens ligefremme væsen. Kongen havde spurgt, hvordan det gik med skriveriet, og havde også stillet det spørgsmål, som Berntsen tit kom ud for, om han var i familie med Klaus og Aage Berntsen. Han havde som sædvanlig måttet svare benægtende. Til nysgerrige, som senere spurgte Berntsen, hvad kongen dog havde sagt, kunne han f. eks. finde på at svare: »Kongen? — Han fik ikke et ord indført!«

Berntsens produktion var ikke særlig stor, hvis man tæller bøger eller sider. Det var nok, fordi han var uhyre kritisk over for sig selv, og fordi han begyndte i så sen en alder at skrive.

Når man læser, at Jeppe Aakjær sagde til Berntsen, at han skrev for lidt —: »Skriv af karsken Bælg!«, kan jeg dog ikke lade være med at konstatere, at Berntsen skrev meget mere end det, der kom til offentlighedens kendskab. Han holdt sig aldrig for god til at skrive vers og sange til venner og bekendte, når de havde fest. I Berntsen-arkivet på Vejle Bibliotek ligger i stakkevis af fødselsdagssange²⁷⁾ og lignende. Blot til min egen familie fandt jeg 7—8 sange og digte. Til min morfars 65-årsdag skrev han f. eks.:

Der bor en fornøjelig gråsprængt én
 paa Bakkens yderste Næs,
 til Skæmt og Kommers er han aldrig sen.
 (Han æ gue te å løø's Væs).
 I Dag han fylder de sekstifem,
 men er dog så ungdomsfrisk,
 til Pryd og Fryd i hans gode Hjem
 vi bringer en Basilisk.

Ordspillet Basilisk—Basse er iøvrigt typisk for Berntsens humor. I en tale ved sin 70-årsdag sagde han blandt andet: »— min første Bog kom til Verden ved Tang²⁸)-Forløsning.«

Min far fortæller følgende historie fra de dage på Møllebakken, da Berntsen og hans nabo, lektor Orluf byggede huse:

Orluf sagde: »Jeg har tænkt mig at kalde mit hus for »Vidsyn«. Hvad skal Deres hedde?«

Hertil svarede Berntsen: »Jeg har tænkt på, at mit skulle hedde »Snæversyn«.«

Over den slags samtaler og oplevelser med mennesker byggede Berntsen sin digtning. Som professor Ringgaard²⁹) har påvist, at sproget er dagligdagens sprog, således er også menneskene dagligdagens skæbner.

Det blev måske den væsentligste årsag til, at Berntsens bøger var »best sellers«. Ejnar Munksgaard skriver den 8. juni 1938 i et brev til Berntsen: »Bogmarkedet kan sagtens tage to Bøger fra Deres Haand. Aldrig har jeg kendt en saa letsælgelig populær Lyriker som Dem.«

Mange personer kan påvises at være skabt over le-

Karen-Marie Nielsen fra Assendrup (f. i Kollemorten 17. okt. 1816).
Hun er identisk med Gammel-Margrete i Berntsens digtning.

vende modeller, som kan efterspores. Her skal blot gives nogle enkelte eksempler.

Som tidligere nævnt er Hanne og Niels Peder dæknævne for Berntsens egne forældre.

Det tydeligste eksempel er ellers Gammel-Margrete, som Berntsen selv beretter om i Vejle Amts Folkeblads

julenummer i 1946. Gammel-Margrete levede i Assendrup og hed egentlig Karen Marie Nielsen, var født i Kollemorten 17. oktober 1816 og døde i Engum den 13. april 1907. Hun var blevet sviget i sin ungdom og var siden småtosset. Hun pyntede sig til bryllup hver søndag, når hun skulle i kirke. Efter kirketid spiste hun til middag hos præstens. Engang, da biskoppen skulle komme, satte man hende først i køkkenet, men måtte flytte hende ind i stuen igen, da hun sagde: »Dæsom a elt æ gue nok, saa ka a blyww hjem.« Hun findes mange steder i digte og prosa, også i digtet »Tow gue Venner« i »Bindingsværk«. Historien skulle ifølge Berntsen virkelig være foregået i landsbyen.³⁰⁾

I »Niels Væwwers Rejjs« forekommer også en del personer, som kan efterspores. Den omtalte dr. Busk eksisterede og hed i virkeligheden dr. Bagger og var dels distriktslæge, dels sygehuslæge i Give fra 1896 til 1910. Den 85-årige Peter Løvbjerg, Give, fortæller,³¹⁾ at han selv har været kusk for dr. Bagger, fordi hans husbond havde lægekørslen fra 1905 til 1908. Temperamentet var i følge Peter Løvbjerg barsk og opførende, selvom dr. Bagger var et hjertensgodt menneske. Engang mens dr. Bagger havde kusken Laurids Kyed,³²⁾ fik temperamentet ham til at udbryde: »— ad Helvede til!«, da Kyed spurgte, hvor de skulle hen. Kusken reagerede omgående med at køre af sted ud ad landevejen mod syd. Efter en stunds kørsel kom dr. Bagger til sig selv og spurgte, hvor de kørte hen. Kyed svarede, at han altid havde hørt, at Helvede lå mod syd. Denne historie gengives hos Berntsen, blot er Helvede blevet til Hækkenfeldt.

Peder Eg-Jensen, der stammer fra Grindsted, mener, at Berntsen kan have hentet ideen til »Få lont nie« i »Awtensææd« under et besøg hos Anker Olesens, som

havde Grand Hotel i Grindsted. I hvert fald fortælles historien om sognerådsformand Anton Jensen, Grindsted. Han skal engang have svaret en mand, der beklagede sig over, at nogle huller i vejen var en alen dybe, med en bemærkning om, at så langt nede havde sognerådet ikke noget at gøre.

Berntsens holdning må betragtes som socialbevidst. Han omfatter de små i samfundet med særlig kærlighed og revser de store, navnlig hvis de misbruger deres pengemagt. Det kan dog være betænkeligt at sætte ham i bås både politisk og religiøst. I følge Anna Louise Berntsen fastholdt han sit tilhørsforhold til Venstre helt fra barneårene og var stillet for blandt andet Thorkil Kristensen. Måske giver disse to vers et billede på hans forhold til »polletik«:

De føøst a ka howws wa dæ tow Partie,
men no æ der ott, så vidt a ka skjønn,
å attehåend som æ Oer di skrie,
vi foer en groww Hoven Kåål å lønn.

A tøgges, de mjest di lawwe æ sælle,
men Fåskel æ der ilywl o di ott,
få nowwe vil flo vos lii te æ Bælle,
å ander vil læ vos beholld æ Skjott!

(Megstur side 58.)

Det var i 1927!

Hele Berntsens digtning er gennemsyret af hans tro på Gud. Men han ønsker ikke at tages til indtægt for nogen patentløsning. Han følte sig, som tidligere nævnt, mest hjemme i grundtvigske kredse, selv om han i lange tider kom i KFUM. For mig at se kommer

hans syn på religiøse retningers skråsikkerhed til udtryk i »Verdens Fåbæjring«:

Jen tael få jet å jen få no andt,
 der æ Mundlæje nok å sliid o,
 æ Hjoorer pjeege ad hwæ si kant,
 å hvem mon æ Foer så ka liid o?
 Jen smække Himmerigs Daer i Loes,
 å de æ han fååle geswindt mej,
 di Foer, han hâe i hans ejen Boes,
 æ di jennest Wohærre æ tint mej.

Vi sang i æ Skuel om den Himmel blo,
 å a wa så glad ve å hør et,
 men no vil jen Himmel kons let fåslo,
 en Snes ka wol knap nok gjør et.
 Dæ blywwe tesidst så møj, en ska trow,
 te Wohærre blywwe stræng å find Vej te,
 jen vil sæt Skel å en anden byg Brow,
 — de siist vil a helst vær mej te!

(Bindingsværk side 56.)

Mange digte med beslægtet indhold kunne nævnes, men Berntsen har osse en anden type digte med religiøst indhold. I disse mener jeg at finde en parallel til Jeppe Aakjærs »A Gammel-Jehannes hans Bivelskistaari«. Det er digtene Rahab, Jonas³³⁾ og Abraham kjøve Grawwstæj,³⁴⁾ hvori bibelske fortællinger gendigtes frit i jysk dialekt.

Ved at læse Berntsen kan man blive klar over, at han kunne lide dyr, børn og de små i samfundet. Men det bliver et åbent spørgsmål, om det samme gælder »kwindfolk« taget i almindelighed. Fra kategorien er nok fritaget kvinder i hans egen familie og enkelte

andre, men ellers er begejstringen begrænset. Hør et par eksempler:

I sit hyldestdigt til Percy Grainger blot følgende sidebemærkning:

»— ja, endosse æ Kwindfolk bløw stell.«

(Bindingsværk side 26.)

»Æ Hakk-Knyw« brugt som billede på en kone er ikke lutter smiger:

A ved en Kuen dæ gjaan vil snakk,
 å hun æ døgli te å hakk,
 hind Mund æ bre å hwas,
 hwa hun ka sæjj om stuer å smo,
 en manne Gong skuld onder o,
 å nær hun lær æ Hakk-Knyw go,
 æ hun så wal tepas.

(Bindingsværk side 44.)

Digtet »Hwa Kwindfolk ka blyww«, som Berntsen egentlig oprindelig skrev som konfirmationssang til min mor,³⁵⁾ har en passus om:

»— regier æ nued æ Kwindfolk æ så won te.«

I slutverset gør han på forhånd op med alle rødstrømpeanker:

Men jen ting æ der, a ka ett fåsto,
 å diefå sedder a no hie å gronder,
 hwodan de mæ wos arrme Mend ska go,
 nær ålld vil løøs, å ingen vil vær Kwonner?

(Megstur side 33.)

Berntsens humor taget i betragtning er sagen nok ikke så alvorlig, for det meste er sagt med et glimt i

Gjemma - Evvel.

En Piel å æ Evvel bløjet nie i æ Hæw
te Blee få no Böen, da fak iindt i dje Hæw.

En Piel sad å skinnel så rævud å så röv,
men demm lo æ Worm å æ Lirdinger åi.

De blivt konn så Jo, da wa tjente å gjemma,
— no kommer et an æ, om miin er æ demm!

øjet og de små overraskende pointer, som især har bidraget til at gøre hans forfatterskab kendt og elsket blandt jyder over hele landet.

Det kan konstateres, at Berntsen var afholdt og læst, — og stadig træffer man mennesker, som kan mange digte udenad. Jeg kan ikke placere ham i hierarkiet af digtere efter størrelse, men jeg kan give ham selv ordet. Ordene er skrevet i beundring for Gustav Fröding, som var Anton Berntsens forbillede:

Jeg elsker den Kunst, som jeg aldrig har mestret,
beundrer den Rigdom, der aldrig blev min,
jeg stemmer i Smug min Trekvart-Violin
og drømmer, at jeg spiller med i Orkestret.

(Gjemm-Ævvel side 33.)

Det føles af Berntsens læsere nok meget beskedent, derfor et andet eksempel, som vist føles mere dækkende. Det er titeldigtet fra »Gjemm-Ævvel«:

En Diel å æ Ævvel blæjst nie i æ Haww
te Glee få no Bøen, dæ fæk undt i dje Maww.

En Diel sad å skinnet så runnd å så røø,
men demm lo æ Worm å æ Ginninger øø.

Dæ bløw kons så fo, dæ wa tjenle å gjemm,
— no kommer et an o, om miin er a demm!

(Gjemm-Ævvel — titeldigt.)

NOTER

- 1) I Berntsen-arkivet på Vejle Bibliotek.
- 2) F. eks. 4 digte på rad i »Æ Inderlomm«.
- 3) I min private samling.
- 4) Se f. eks. sidste vers i Spillemanden. »Gjemm-Ævvel« side 74.
- 5) Brevene fra Dansk Folkemindesamling findes på Vejle Bibliotek.
- 6) Brevet fra Jeppe Aakjær og takkebrev fra Carl Nielsen på Vejle bibliotek.
- 7) Se f. eks. digtene: De gammel Hjem (»Gjemm-Ævvel« s. 13), Hanne å æ Kat (»Bindingsværk« s. 34) og Niels Peders Bræww fræ Krigens Ti (»Æ Inderlomm« s. 19).
- 8) F. eks. i »Niels Væwwers Rejjs« og »Da Tækkemandens flyttede«.
- 9) Ifølge Anna Louise Berntsen.
- 10) Manuskriptet på Vejle Bibliotek.
- 11) De mange Aar — jeg har i Verden levet. Munksgaard 1950.
- 12) Findes i privat eje hos Anna Louise Berntsen.
- 13) Et kopstykke er det træstykke, der holder pindene sammen foroven på stoleryggen.
- 14) Senere papfabrikant i Vejle.
- 15) Foruden »De mange Aar« også nøgleromanen »På Nebo Bjerg« : Poul = Anton Berntsen.
- 16) Praktiserende læge i Vejle til beg. af trediverne og huslæge for Berntsen.
- 17) Se oversigten bag i bogen.
- 18) Efter en anmeldelse i Vejle Amts Folkeblad d. 22. nov. 1945 af The Jutland Wind and other verse from the Danish Peninsula. Done into english by R. P. Keigwin. Basil Blackwells forlag, Oxford. 1944. 115 sider. Anmeldelsen skrevet under mærket Gunn-.
- 19) Breve og kort fra Sigrid Undset findes også på Vejle Bibliotek.
- 20) F. eks. digtet Bogkritik (»Bindingsværk« s. 59) og En lille Poets Hjattsuk (Gjemm-Ævvel« s. 66).
- 21) Berntsen havde høfeber og soleksem i sommertiden.
- 22) Viceinspektør Olaf Aastrup, Vejle.

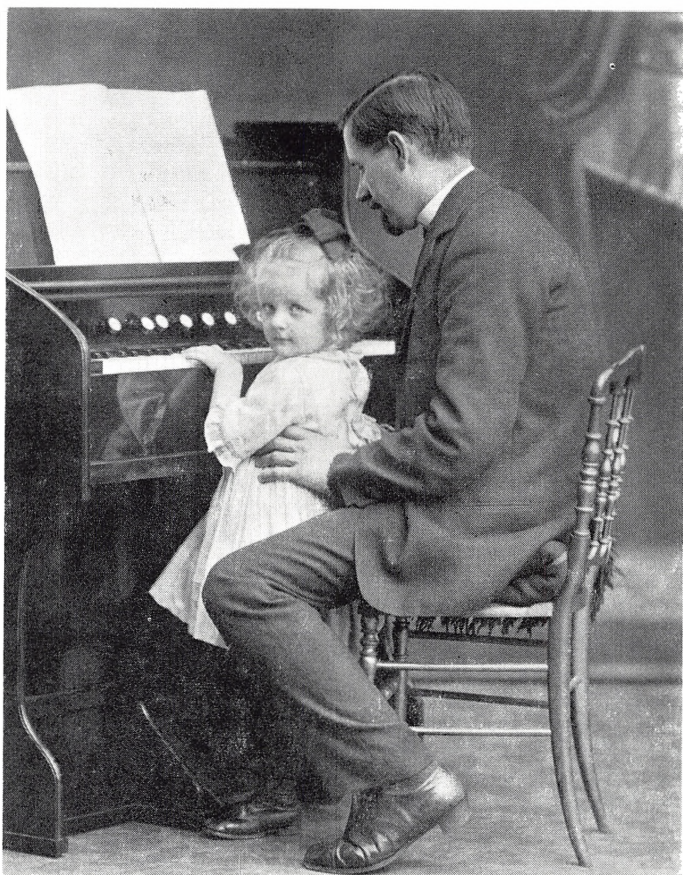
- 23) F. eks. Hedegaard, Basse, A. P. Andreasen, Møller, Chr. Clausen, Osvang, L. Chr. Aastrup (min farfar), R. Kristiansen, Orluf.
- 24) Jeg har selv boet på Møllebakken fra 1941, til jeg flyttede fra byen i 1952.
- 25) De blev også trykt og udgivet. Jeg har endnu et sæt. Mange af disse mundheld lever i familierne endnu. I min egen siger vi stadig: Do sir ud lissom do wa falden fræ æ Høg te æ Kukmand. Og: Do kige så høwt, æ di Bi fløwwen hen?
- 26) De to følgende begivenheder refereret efter Anna Louise Berntsens mundtlige fortælling.
- 27) Jeg talte f. eks. bevaret:
 - 32 stk. sølv- og guldbryllupssange.
 - 34 stk. konfirmationssange.
 - 34 stk. jubilæumssange o. lign. Deriblandt en sang til Vejle Amts historiske Samfunds udflugt d. 18. aug. 1929.
- 28) Refererer til Tang-Kristensen.
- 29) Se professor Ringgaards artikel her i bogen.
- 30) Disse ting omtales i Vejle Amts Folkeblads julenummer 1946.
- 31) Jeg har fået disse oplysninger gennem viceskoleinspektør Peder Eg-Jensen, Give.
- 32) I perioden før 1905 havde dr. Bagger selv kusk iflg. Peter Løvbjerg.
- 33) »Æ Inderlomm« side 50—57.
- 34) »Skribbenskaller« s. 34—36.
- 35) I min samling. Konfirmationssangen indeholder nogle flere vers end digtet. Blandt andet et om den spanske syge i 1918. Det år, min mor, Karen Marg. Basse, blev konfirmeret.

MIN FAR

Af *Anna Louise Berntsen.*

Mine første erindringer om far stammer fra begyndelsen af tyverne. Om tiden forud har jeg af gode grunde kun spredte, andenhånds beretninger, men da denne periode er dækket så godt ind i andre bidrag i denne bog, vil jeg fortrinsvis holde mig til det, jeg selv husker at have oplevet.

Det falder mig naturligt først at fortælle om de rammer, der omgav far og vores familieliv. Hermed tænker jeg både på de to hjem, vi havde i Vejle, de mange mennesker, vi kendte og omgikkes — og ikke mindst min mor, der betød så meget for far. Da jeg kom ind i billedet, boede vi i ejendommen Ørstedsgade 19. I gården bagved lå orgelfabrikken. Den store, gamle beboelsesejendom var vel ingen skønhedsåbenbaring, men for et barn var den et spændende sted at gå på opdagelse. Der var mange rum og krinkelkroge at udforske. Oppe på det store loft var opmagasineret en utrolig bunke ting og sager. Især fordybede jeg mig her i en samling gamle »Blæsprutter« med Alfred Schmidts tegninger. Det var også sjovt at løbe rundt på fabrikken med alle dens dufte af træ og snedkerlim, der stod og kogte på et komfur. Imellem beboelsesejendommen og fabrikken lå en gårdsplads med loppede brosten og et stort pæretræ. Jeg har ondt af det for de børn, der vokser op i et mere eller mindre

Anton Berntsen og Anna Louise ved et af orglerne. Billedet må stamme fra midten af tyverne og var beregnet på brug i et af orgelfabrikkenes kataloger.

fantasiforladt, moderne hus, som ikke giver næring til fantasi og forskertrang. Selv beboede vi de to øverste etager af huset. I stueetagen var der udstillingslokale for orglerne. Køkkenet og en stue var lejet ud til en enlig dame.

Anton Berntsen 1928.

Maleri af Gerda Schrader, gift Ørberg, f. 1884.

(Maleriet findes i Anna Louise Berntsens hjem.)
Kunstnerinden har tegnet vignetter til »Æ Inderlomme«.

Forhuset til orgelfabrikken i Ørstedsgade 19 i Vejle.
 Berntsens skimtes i vinduet på første sal.
 Selve fabrikken ses bag plankeværket.

I årene inden radioens fremkomst var det en ganske god forretning at handle med orgler. Skoler, hospitaler, missionshuse m. m. anskaffede orgler, og det hændte, at missionærer, der rejste til fjerne lande, fik et orgel med i bagagen. Også privatmennesker købte. Man kunne leje et orgel med forkøbsret, noget, mange elever på forskoleseminariet benyttede sig af. Det var ikke nogen helt lille investering for private mennesker, så kunderne havde ofte hele familien med, når der skulle handles. Det kunne have karakter

af et helt optog. Det drejede sig tit om kunder fra landet, der fik en slags udflugt ud af det. Beslutningsprocessen kunne være lang, men når der kom bud fra min mor, at der var kaffe til hele forsamlingen oppe i privaten, gled det gerne lidt nemmere. På fabrikken havde far en flok trofaste medarbejdere, der blev hos ham i mange år. Far arbejdede ikke selv på værkstedet, men tog sig af kunderne, bestilte varer hjem, førte regnskaber o. s. v. Både mor og far var bundet af forretningen, og ferie var et så godt som ukendt begreb for dem.

Far havde købt en grund på Møllebakken. Det var hans plan at bygge et »aftægtshus« her. Det kneb at få haven passet, så far fik den idé at udlåne jordstykker deroppe til nogle gode venner. Han udsatte præmier for den fineste havedyrkning, og sæsonen afsluttedes med et høstgilde, hvortil far havde forfattet en »kantate«. Dette har jeg kun som andenhånds beretning, men jeg har fornylig fået rigtigheden bekræftet af fru Elna Wolthers. Hun og hendes mand, organist Johannes Wolthers var blandt parcelejerne. Fru Wolthers mindes en sommer, da jorden var så tør, at den slog revner, og man kunne gå og holde øje med de nedlagte kartofler. Der blev kun een kartoffel ved hver top og således i hvert fald ikke underskud.

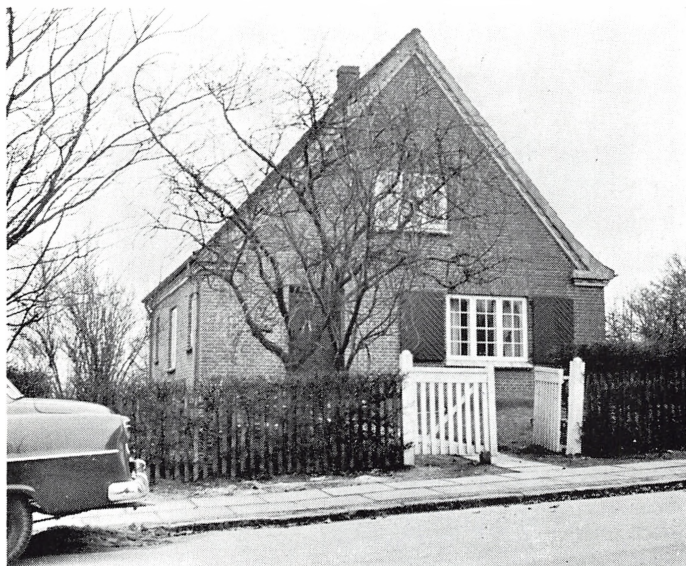
I 1924 besluttede far sig til at bygge huset på grunden Sdr. Villavej 25. Det fik navnet »Skovhaven« efter fars barndomshjem på Assendrup mark. I årene 1924—33 skiftede vi nu mellem de to hjem. Ved forårstide flyttede vi op på bakken, og lidt hen i september gik vi i vinterhi i Ørstedsgade. Begge flytninger forekom mig lige spændende. Jeg var dog klar over, at huset på Sdr. Villavej var noget særligt, fordi far selv havde tegnet det — med en vis hensyntagen til det gyldne

snit. Især den største af stuerne var velproportioneret. Huset blev bygget af håndstrøgne mursten, vinduerne havde små ruder og skodder. I hele underetagen var der hjælkelofter, og så var der indrettet noget dengang så usædvanligt som et spisekøkken. I 1933 opgav vi hjemmet i Ørstedsgade og indrettede villaen som helårsbeboelse. Jeg var ikke helt tryk ved denne forandring, og jeg tror, mor delte mine følelser. Min bekymring var især, om det nu kunne blive rigtig jul i disse omgivelser, som jeg var vant til at betragte som en sommerresidens, men frygten viste sig at være ubegrundet, da familielivet jo var det samme, og de samme venner fandt vej til os deroppe. Jeg følte det som lidt af en helligbrøde at afhænde huset i 1958, da jeg flyttede til Århus, hvor jeg var blevet tilbudt en spændende stilling, men jeg syntes ikke, det kunne være meningen, at jeg skulle blive der, når min fremtid lå et andet sted. Det ville være lidt i retning af at bevare et museum over fortiden på bekostning af nutid og fremtid. Jeg har flere gange besøgt de nuværende ejere og glædet mig over de mange forbedringer af huset. Haven, der i vores tid var et sørgeligt kapitel, er nu et helt mønsterbrug. Der er nogen, der mener at kunne huske, at vores have var lagt ud i græs, og jeg forstår godt dette indtryk. Ganske vist var store arealer tilsæede med græs. Noget andet er, at græsset havde tilbøjelighed til at brede sig på steder, hvor det ikke havde noget at gøre. Ingen af os var de store havedyrkere, selvom vi ikke var helt ligeglade med, hvordan der så ud. Far havde visse ønsker om, hvad der skulle plantes, og han glædede sig over de gammeldags stokroser op ad muren, den store lavendelhæk, der i blomstringstiden var omsværmet af hvide sommerfugle, gemmeæblerne og lærkehækken, der

med tiden afløste det hvide stakit. Fars yndlingsblomst var den gule engblomme. Det meste af grunden bag huset bestod af en græsskråning, der grænsede op til Søndermarksskoven. De første år voksede der et væld af margueriter i græsset, og her var frugttræerne placeret. Dette græs blev slået med le, og far lavede et par høstakke, jeg kunne lege i. Jeg skulle som han opleve duften af høg og fornøjelsen ved at tumle i det.

Henad jul var der livlig handel med juleneg ved dørene. Dette irriterede far, da han mistænkte nogle af sælgerne for at have banket kernerne af forinden. Derfor besluttede han at tilså et stykke med havre, så han kunne afvise de handlende med, at vi var selvforsynende. Vi blev lidt til grin for dette arrangement, men det var ikke noget nyt, og i december måned kunne far gå rundt og forære naboerne nogle store juleneg *med* kerner. Vi havde megen glæde af nabo-skabet til skoven og gik ofte ture i den. Nørreskoven, der forekom mig helt anderledes, mere »friseret«, besøgte vi efterår og vinter.

Særlig i mors levetid havde vi en stor omgangskreds. Selskabeligheden dengang drejede sig fortrinsvis om aftenkaffeselskaber, hvor man mødtes kl. 20 og skiltes ca. 22,30. Var klokken blev 23, inden samværet sluttede, talte man om, at det var blevet sent. Udenbys familie og venner kom sjældnere, men så varede besøget også en hel dag. Venner og bekendte udgjorde en meget broget skare. Der var kendte personer, og der var såkaldt almindelige mennesker (hvad det så er!). Der var fromme og mindre fromme, kloge og mindre kloge. Som enebarn kom jeg til at deltage i mange af disse sammenkomster både hjemme og ude. Det kunne være ret gemytligt at være med til, men det hændte også, at jeg sukkede lidt over de knap så

»Skovhaven«, Sdr. Villavej 25. Bygget 1924. Helårsbeboelse fra 1933.

spændende samvær. Så kunne far sige om de pågældende mennesker: — Ja men, de er godsindede. For ham rangerede godhed og ærlighed mindst ligeså højt som det spændende og begavede. Han talte ofte om, at børn og gamle folk egentlig var de mest »rigtige« mennesker. Han tænkte vel på den umiddelbarhed, disse to grupper kunne have tilfælles — hos de gamle parret med alderens visdom. Han kunne ikke lade være med at beskæftige sig med de mindre børn, han så, og jeg tror, de gengældte hans følelser. — Det fremgår af vores gæstebøger, hvor mange forskellige typer, vi har haft besøg af. Jeg har senere haft gavn af, at jeg i min barndom blev konfronteret med næsten alle slags mennesker derhjemme. Det har gjort det nemt for mig senere at træffe nye mennesker —

Sølvbryllupsbillede fra hjemmet på Sdr. Villavej 1934.
I baggrunden Gerda Schraders portræt fra 1928.

uanset »slagsen«. Aftenselskaberne på fars fødselsdage husker jeg som noget særlig festligt. Der var tradition for, at vi legede ordsprogslege. Det var stort set de samme gæster, der kom hvert år, så talenterne blev efterhånden udviklede. Deltagerne skyede ingen ulejlighed med hensyn til udklædning og fremskaffelse af rekvisitter. Opfindsomheden blev større og større. Een ting forblev dog uændret: købmand A. Hertzum måtte altid optræde med kaffevarmer på hovedet. Man havde opdaget, at denne hovedbeklædning forlenede den statelige mand med en vis værdighed, og han fandt sig troligt i dette arrangement år efter år. Mange af gæsterne var beboere på Møllebakken, og lærer Basse var en af de selvskrævne hovedpersoner i disse optrin. Både mor og far udfoldede sig med liv og sjæl i komedierne. — Når det skulle gå rigtigt »vildt« til, arrangerede far præmieskydning med salonbøsse og skydeskive. Sådan en aften blev forberedt omhyggeligt i forvejen. Far pakkede de særeste præmier ind og forsynede dem alle med små vers. Til det sidste holdt far af at lege, gættelege, et slag Canasta og meget andet.

Da far og jeg var blevet alene, skete det sjældnere, at vi arrangerede de store masseopbud. På sine ældre dage foretrak far, at vi nøjedes med at se nogle få gæster, så der kunne blive mere samling over samværet. Det var ham magtpåliggende, at der blev lidt indhold i et selskabeligt samvær, så man ikke bare snakkede vind og vejr, men diskuterede eller foretog sig et eller andet i fællesskab.

Jeg var ikke så gammel, da Evald Tang Kristensen døde, men jeg husker endnu, hvad han betød for far. Selv forstod jeg ikke helt Evald Tang Kristensens undertiden lidt barske væremåde, og når han besøgte os,

sad jeg i een skræk for, at telefonen skulle ringe, da jeg havde erfaret, at det irriterede ham. Han klagede over det ringe udbytte, han havde af at overvære en telefonsamtale, for »man kan jo kun høre den ene part«. — Både som barn og voksen var jeg mange gange med far, når han skulle ud at holde foredrag eller læse op. Noget af det festligste var de »Jyske aftener«, hvor far optrådte sammen med sangeren Anker Olesen og Kis Anker Olesen, der akkompagnerede sin mand. Disse jyske aftener trak undertiden fulde huse — endog i København.

Far var den naturlige hovedperson i vores familie. Han virkede stærkt i kraft af sin personlighed, ikke ved store ord og lader. Han og mor supplerede hinanden godt, og ved sin død i 1937 efterlod mor et stort savn. Det var småt, hvad jeg oplevede af voksne år sammen med hende, mens jeg nåede at få et mere jævnbrydigt forhold til far — naturligvis kun jævnbrydigt i den forstand, at vi begge var voksne mennesker. Min mor oplevede jeg mest i mor-barn forholdet. Hun var omsorgsfuld og næsten bestandig bekymret for vores ve og vel. Hendes varme følelser udstrakte sig også til mange andre mennesker. Forfatteren Salomon Frifelt sagde, at ingen kunne sige velkommen med en sådan varme og oprigtighed som mor. Hun nød at modtage mange gæster i hjemmet, og det var utroligt, hvad hun overkom, når det gjaldt at tænke på andre. Hendes største glæde var at give, og hun ejede evnen til at gøre det på en sådan måde, at det var let at tage imod. Der var mange, som delte savnet af hende med os. Når jeg tænker på al den mad og alt det bagværk, jeg blev sendt i byen med til enlige damer, synes jeg, det må have været nok til at forsyne et helt u-land. En af vores gamle piger, der

holdt meget af mor, har senere fortalt mig, at hun kunne bage så meget, det skulle være til søndag, hun vidste dog aldrig, hvor meget der var tilbage, når søndagen oprandt. Gæstfriheden gjaldt også alle mine kammerater. Ligesom far havde mor en velsignet sans for humor. Når vi var ude sammen til selskab, og der forekom en eller anden pudsige episode, som ingen andre lagde mærke til, kunne mor blot ved at se på mig bringe mig i den vanskelige situation, at jeg var ved at eksplodere på et upassende tidspunkt, mens hun selv bevarede masken.

Opgaven som hustru og mor kom altid i første række for mor. Om hende har far skrevet digtet »Følleskaw«, som Anker Olesen sang så smukt. Dagen efter mors død skrev far digtet

D e n s v æ r e A f s k e d .

Stokrosen blomstrer ved Husets Mur,
i Stuen dikker det gamle Ur.

Solen skinner i Haven som før,
men Savnet ruger bag Hjemmets Dør.

Den Kvinde, der gav mig sin Haand og Mund,
har lukket sit Øje i Dødens Blund.

Her har hun vandret for sidste Gang,
her har hun nynnet sin sidste Sang.

Her har hun jublet, og her har hun grædt,
om hende minder hvert Rum, hver Plet.

Hun følte saa varmt, hun favned saa vidt,
for andre gik hun saa mange Skridt.

Amalie Berntsen f. Jessen.
(Født i Kolding 1878. Død i Vejle 1937.)

Der kommer en Stund, hvor Læben er stum,
hvor Øjets Taarekilde er tom.

Men Livet skal leves — Gud giv os Mod!
Gud, kom os i Hu og vær os god.

Jeg var nært knyttet til min far, og vi havde meget tilfælles. Jeg husker fra min tidlige barndom den følelse af tryghed, han gav ved sin nærværelse. I sine erindringer skriver far: »Det er en herlig Oplevelse at følge et Barns Udvikling Dag for Dag.« Denne indstilling kom mig til gode. Far følte det ikke som tids-spilde at beskæftige sig med sit barn. Han kunne bruge meget tid på at fortælle for mig, skrive børne-

rim og historier til mig — eller komedier, som jeg opførte sammen med nogle kammerater for et lålmodigt publikum. Det var ikke kedeligt at gå ture med far. Vi havde altid meget at tale om, og han fortalte så levende. Især husker jeg en tur gennem Lille Grundet hulvej en februar dag 1926. Der lå sne på jorden og træerne, og det hele var meget smukt. Vi hørte bækken mumle under islaget, og far påstod, at den sagde: — Bi kuns lidt, så kommer vi! Et sted plaskede vandet ud af et rør, og vi hørte tydeligt: — Pyt med det, pyt med det! Jeg undrede mig over, hvor alt det vand kom fra, og far fortalte nu om naturens kredsløb. Bagefter skal jeg have sagt, at det var en tur, jeg aldrig ville glemme, og det kom til at holde stik.

Far nedskrev og gemte mange ting, en tilbøjelighed allerede hans far havde. (Min farfar var med i krigen 1848, og da førte han dagbog, noget, der ikke var helt almindeligt for en menig soldat. Originalen befinder sig på Koldinghus museum, mens jeg kun har en afskrift.)

I mine gemmer finder jeg fortegnelse over fars og mors bryllupsgaver med alle givernes navne. Der ligger også et hæfte med påskriften »Bogen om Anna Louise«. Deri fortæller far om min udvikling og mange af de ting, vi oplevede sammen gennem min opvækst. Fars evne til både at iagttage og beskrive giver et levende indtryk af det hele. Ikke mindst min sproglige udvikling optog ham meget.

Efter mors død var jeg i to lange perioder — sammenlagt ca. 8 år — hjemme som husbestyrerinde for far. Han var naturligvis ikke kedelig at bo i hus med. Trods de 45 års aldersforskel havde vi meget tilfælles. Det skyldtes, at far til det sidste var ung af sind. Han

Anna Louise Berntsen, f. 11. sept. 1918.

følte sig aldrig »færdig« og lukkede ikke af for nye ting — samtidig med, at der jo var noget grundlæggende, han stod for, en holdning. Hvor mange mennesker danner sig ikke et sæt meninger og fordomme allerede i ungdommen og lukker dermed af for videre udvikling? Far og jeg kunne sammen glæde os over moderne kunst og litteratur. Når en ting blot var *ægte*, spurgte far ikke efter, om den var ny eller gammel. — Det kunne hvile som et tryk over hjemmet, når far var inde i en depressionsperiode, men når han igen

havde det godt, kunne han være meget festlig. I glimt kunne han misunde de mere flegmatiske, men ved nærmere eftertanke ønskede han ikke at bytte. Han kendte jo også de store glæder. Far mente at have arvet anlægget for de svage nerver fra sin mor, som kunne være noget tung i sindet, men også besad den humor, der ofte følger med det depressive. De milde, blå øjne havde han efter min farfar, om hvem far fortalte, at han aldrig sagde et vredt ord. Hos far kunne det milde i øjnene afløses af et hvast glimt, der ramte mere end ord, når han misbilligede et eller andet. Det virkede stærkt på den, det traf og kom som en overraskelse for dem, der havde taget fejl og sat lighedstegn mellem mildhed og veghed. Det skete, at enfoldige sjæle intetanende udfoldede stor veltalenhed, for så — når talestrømmen var slut — at blive sat på plads med få og velvalgte ord. Det kunne være ting som hykleri, sladderagtighed, utidig bedreviden, nedladenhed og malplaceret formynderi, der fik ham til at reagere med en skarp replik. Det skete ikke ofte og var derfor af en vis virkning. Hans beskedne væsen fristede ofte dem, der følte sig kaldede til at ordne tilværelsen for andre, men de nåede ikke langt med deres gode råd. Far gik sine egne veje, men accepterede fuldt ud, at det, der var rigtigt for ham, ikke nødvendigvis var det rigtige for andre. Han ville ikke tilhøre en sammenslutning, hvis det betød, at man skulle overtage dens meninger. Et af hans epigrammer lyder:

Hvis du er en uselvstændig Person,
 som ikke godt formår at stå ene,
 så slut dig til en Organisation,
 den vil sige dig, hvad du skal tro og mene.

Far sluttede sig ikke til en bestemt kirkelig retning, men gik flittigt i kirke. Mens vi boede i Ørstedsgade, tilhørte vi Vor Frelzers sogn. Pastor Johan Geismar var en af fars nære venner, og fru Geismar blev min gudmor. Hun døde under den spanske syge, så jeg husker hende desværre ikke. Senere blev pastor Geismars efterfølger, Harald Gottlieb og fru Gottlieb mors og fars gode venner. Ved flytningen til Møllebakken i 1933 løste vi sognebånd til pastor Gottlieb. Fru Gottlieb undrer sig i dag over, at far satte pris på at omgås dem trods en aldersforskel på 21 år. Det undrer ikke mig, da far ofte var ligeså fuldt på linje med yngre mennesker som med sin egen aldersklasse. — Far talte om et begreb, han kaldte »de grænseoverskridende tilbøjeligheder«, et begreb, han selv må have kendt. Det gælder vel for kunstnere, at de søger ud over det muliges grænser. Denne holdning havde far både til sit håndværk og til skriveriet. Han udtænkte forbedringer i orgelbyggeriet og fik da også et enkelt patent. Han kunne sjældent slå sig til ro med, at noget var »godt nok«. Skete det en enkelt gang, at han havde lavet et par verslinjer, han selv fandt var lykkedes helt, var det en meget stor glæde. Nogle af fars brødre havde også denne stræben efter det fuldkomne i deres håndværk, og de var næsten kunstnere på deres felt. I forholdet til sine søkende, der alle var meget ældre end far, blev han ved at føle sig som den lille.

Et ofte citeret epigram af far lyder:

Hver Morgenstund jeg aabner min Dør
for en kær og højagtet Gæst;
en Dag, der aldrig har været før,
mig kalder til Livets Fest.

Gravsted for Amalie Berntsen, Anton Berntsen og Anton Erik Berntsen (sønnen, der døde som spæd i 1910) på Østre kirkegård i Vejle. Graven findes i den nord-østlige del af kirkegården.

Det er af nogen blevet misforstået derhen, at far sprang ud af sengen i den årle morgen i stor iver for at tage hul på en ny dag. Det er rigtigt, at han — vel især på sine ældre dage — hilste en ny dag med glæde, men skønt han fik udrettet fuldt så meget som andre mennesker, skete det ikke klokken 7 om morgenen. Far var snarere af den type, der har sin bedste tid om aftenen. Ved sengetid sagde han ofte, at nu havde vi haft en god dag, og det var et aktiv i vores bo, som ingen kunne tage fra os. Den februaraften i 1953, da far døde uden forudgående sygdom, ville han måske have sagt sådan. Han havde samme dag indleveret tre artikler til Vejle Amts Folkeblad. Aftenen havde han

tilbragt hos nogle gode venner og været meget veloplagt. Hele livet var han plaget af sygdom, men han var aktiv til det sidste. Det skrøbelige legeme rummede en ung sjæl. Far havde ofte følt livets krav som noget, der oversteg hans kræfter. Han var ikke bange for døden, men undertiden for livet.

ANTON BERNTSEN
OG EVALD TANG KRISTENSEN

Af Johs. E. Tang Kristensen.

Man kunne vel forvente i min far folkemindesamleren Evald Tang Kristensens bredt anlagte erindringsværk *Minder og Oplevelser I—IV*, der udkom i årene 1923—27, at finde en udførlig omtale af det venskab, det interessefællesskab og det samarbejde, der var mellem Anton Berntsen og min far. Denne omtale indskrænker sig imidlertid i fjerde bind til siger og skriver 16 linier. Årsagerne hertil er måske flere. Erindringerne fra 1915 og til min fars død i 1929, i hvilket tidsrum der ellers fandt mange store begivenheder sted i hans liv, er uhyre kortfattet skrevet, og mange af de begivenheder og mange af de mennesker, min far kom i berøring med, er slet ikke nævnt. Han angiver selv grunden i fjerde bind af erindringerne: »Det lakker nu ad Enden for mig med Opskrivningen af mine *Minder*. I Krigens Tid var jeg ikke ude at rejse, hverken havde jeg Lyst dertil, ej heller havde Folk videre Mod paa at fortælle for mig. Sindene var jo optaget af, hvad der gik for sig ude i Verden. Alle Vegne hørte jeg Folk tale om de skrækkelige Ting, der gik for sig, og at Tyskerne var Skyld i al Elendigheden, var alle enige om. Jeg sad dog ikke i Uvirksomhed derhjemme, men en væsentlig Hindring for min Arbejden var dog, at baade Tiden og Lyset var knapt til-

maalt. Jeg fik kun tildelt en Pot Stenolie om Maaned- den til min Arbejdslampe, og jeg maatte en Tid gaa i Seng tidlig om Aftenen i Steden for at arbejde. Jeg søgte om mere Olie og fik da tildelt nok en Pot, men den kunde da heller ikke forslaa, og saa maatte jeg have en Karbidlampe, som min Søn skaffede mig. Des- uden finder jeg, at det er bedst nu at holde op. Be- givenheder og Personer er rykkede os saa tæt ind paa Livet, at jeg ikke finder det nødvendigt eller rigtigt at skrive noget derom. Kun et Par enkelte Oplevelser fra den senere Tid vil jeg notere.«

Det var min fars egne ord, men hertil kommer et forhold, der også må tages i betragtning, og som må- ske har ligeså megen vægt som hans egne udsagn, og det er, at da han afsluttede fjerde bind af erindringerne i 1927, var han 84 år gammel, hans arbejdskraft og arbejdsindsats har været i aftagende, og modet til at føre erindringerne videre i samme bredde som tid- ligere har været mindre.

Når jeg derfor skal berette lidt om forholdet mellem min far og Anton Berntsen, så har jeg kun Berntsens forfatterskab, mine egne lidt fjerne erindringer fra drengsårene i Mølholm og Vejle samt nogen brevveks- ling i Dansk Folkemindesamling og i Biblioteket for Vejle By og Amt at holde mig til.

I sin biografiske skildring »De mange Aar jeg har i Verden levet« (1950) udtrykker Anton Berntsen sin glæde over den i mange måder lykkelige tid før den første verdenskrig. I hans branche gjaldt det om at fremstille så meget som muligt. Køberne kom af sig selv, der var frihed til at handle, og der var tillid til mennesker. Berntsen var lykkelig for disse forhold. Det tryk, der i hele hans ungdom havde hvilet over hans sind, veg for en lysere stemning. Han mente at

Evald Tang Kristensen og hans hustru i stuen i Mindebo.

havde fundet sit livskald. Men i 1914 skete der noget, som endnu engang forandrede hans livs retning og stillede ham nye mål for øje. Anton Berntsen var kommet i forbindelse med min far, som boede i Møllholm i Vejles sydlige udkant. Min far havde købt et harmonium af Berntsen, og da Berntsen gik ind på at tage nogle af min fars bøger i bytte, fik han ærinde til *Mindebo*.

Jeg husker så godt det gamle harmonium på de fire høje ben i *Mindebo*. Det var helt ubrugeligt, tonerne var falske og bælgten utæt, så derfor skulle der et nyt harmonium til, da mor skulle lære at spille. Slige instrumenter var jo højeste mode dengang i kirkelige og missionske kredse. Derfor gik vejen til Berntsens orgelfabrik i Ørstedsgade 19. Jeg var med og husker, der blev set på flere harmonier, og jeg var af den mening, at et helt nyt fra Berntsens værksted var det skønneste at få, men da Berntsen havde et noget brugt og billigere fra Joh. P. Andresens orgelfabrik i Ringkøbing til salg, blev dette foretrukket.

Det gamle harmoniums indmad blev sat på loftet, bentangerne var det en skam at smide bort, og af kassen blev lavet det dejligste møbel til at rumme gammelt glas og porcelæn.

Det viste sig hurtigt, at Berntsen og min far havde fælles interesser, og bekendtskabet blev et venskab for livet. Min far kom jævnligt på besøg hos Berntsens, hvad enten det var på de almindelige indkøbs- og besøgsture til byen, eller det skete, når fru Berntsen pr. brevkort bad om ny forsyning æg eller kartofler.

Om min fars medvirken til at få Berntsen i gang med at skrive lader vi bedst Berntsen selv fortælle:

»Så skete det en dag i forsommeren 1914, at Evald

Tang Kristensen kom ind i min stue, og han så ud til at have noget på hjerte, der hastede. Inden han endnu havde fået tid til at sætte sig på en stol, sagde han: »De skal udgive en bog!« Jeg blev meget overrasket og sagde, at det var jeg sikker på, at jeg ikke skulle. Jeg kunne ikke skrive nogen bog, og selv om jeg kunne, ville næppe nogen læse den. »Jo, De skal« blev han ved. »Nu samler De sammen, hvad De har, og så kommer jeg på lørdag og ser det igennem. Så skal jeg nok sige, om det dur.« Jeg var meget skeptisk over for denne nye idé. I min grønne ungdom havde jeg skrevet nogle rimede logogriffer til »Søndagsbladet«, som blev redigeret af Zakarias Nielsen, og senere var det sket en enkelt gang, at en tungsindig stemning havde fundet udløsning i et lille vemodigt digt. At mine få og små forsøg skulle egne sig til udgivelse i bogform, var aldrig faldet mig ind. Men Tang Kristensen kom om lørdagen, som han havde sagt; han tog plads ved mit skrivebord og så de småting igennem, som jeg havde fundet frem. Og så sagde han: »Ja, det kan godt gå an, men det er jo for lidt. De kan da vel se, at det kan der ikke blive en bog ud af. Nu kommer jeg igen på onsdag, og så får De skrevet noget mere til den dag!« Jeg svarede, at det blev der ikke noget af, men han var urokkelig. Han kom igen om onsdagen, og hele sommeren igennem blev han ved at besøge mig to gange om ugen, og hver gang fik jeg ordre til at skrive noget mere til næste gang.

Jeg anede ikke, hvor jeg skulle finde mit særlige felt, hvis jeg i det hele taget havde nogen opgave inden for litteraturen. Men en dag kom jeg i tanke om et træk om min oldemor, der som ung brud måtte flytte ud i et tomt hus, og det faldt mig da ind, at den historie vist burde fortælles på jysk. Det blev til digtet:

M i O l l d m o r

Mi Olldmor mæ en Holstens-Mand
 kam sammel udi Egtestand,
 hun wa en bette falte Piig,
 å han i Walstand wa hind Liig.
 Han tindt æ Mand o Tisbæk Slot,
 ve ham han no et Huws håd fåt;
 de sempel wa, men di fløt i et
 den Daw, te di wa bløwwen viet.
 Men die wa hwerken Kruws helde Fad,
 å die wa hwerken Gryyd helde Mad;
 et Sengestæj mæ gammel Stro,
 de wa den jennest Ting, di so.
 Mi Olldmor ett wa a di bløød,
 hun satt sæ o æ Skåstensskøød;
 ve hun håd fåt let Øwweblek,
 så såå hun mæ et bette Nek:
 »Di sæje nok, te hwær en Stæj
 en komme, æ dæ nued i æ Vej;
 no ka a si, de passer ett,
 få hie æ rele ålder en Bett!«

Så snart Tang Kristensen så det, sagde han: »Der har De Deres Felt! Den Slags små Interiører skal De skrive mange af. De kan stole på, at der vil komme en Tid, hvor de bliver efterspurgt.« Jeg var stadig tvivlende; det synes mig at være stærkt begrænset, hvad der kunne siges på jysk, men jeg skrev dog enkelte andre jyske digte, blandt andre: »Mi Nååbo, Pe Sme«.

En af Berntsens ungdomsvenner, J. Strandbygaard, havde fået et trykkeri i gang i Skjern, og da efteråret kom, lod Berntsen ham trykke de digte, der nu var samlet sammen i en lille bog, som fik titlen »Noget«.

Den blev trykt i 600 eksemplarer, den skulle ikke i handelen, men bruges som gave til venner og bekendte.

I det eksemplar, min far fik, var der følgende dedikation:

Til Evald Tang Kristensen.

De vanded og luged mit Blomsterbed
 med rørende Omhu og Trofasthed;
 for venlig Belæring og Vildskuds Beskæring
 jeg takker og sender min Bog som Foræring.

Deres hengivne

A. Berntsen.

Af bogens digte er kun fire skrevet på jysk dialekt — resten er på rigsdansk. I et af de sidste giver Berntsen et billede af min far, således som han gennem få års bekendtskab havde lært ham at kende:

Vi fandt Dem ej i Nutidslivets Røre,
 det sidste Nyt ej laa Dem stærkt paa Sinde;
 De ænsed ikke Modens Kastevinde,
 men ønskede Deres eget Liv at føre!

Helst laante De de svundne Slægter Øre
 og lytted til, hvad gammel Mand og Kvinde
 fortalte Dem af Sagn og Fortidsminde,
 med Flid De samlede, hvad De fik at høre.

At Folkepoesiens skjulte Skatte
 ved Deres Virke blev for Glemsel sparet,
 for det vil vi vort Hjærtens Tak Dem bringe.

At en og anden ej dets Værd kan fatte,
 er muligt, men De har dog vist erfaret,
 at vi ej agter Deres Gerning ringe.

Når min far i Anton Berntsens begyndende forfatterskab et par gange om ugen satte sig ved hans skrivebord for at gennemgå de digte, der var lagt frem, så var det, som Berntsen selv udtrykker det, for at vande og luge blomsterbedet og beskære for vildskud, eller med andre ord sortere det gode fra det mindre gode og på anden måde være behjælpelig med skriveriet. Min far havde — hvad måske de færreste er klar over — et fint musikalsk øre, sans for poesi og metriske evner og havde i sine unge dage skrevet et betydeligt antal digte.

Fra sine folkemindeindsamlinger var han også veltrænet i at nedskrive jyske folkemål i lydskrift, og han var da også Berntsen behjælpelig med at finde frem til en for læserne lettilgængelig stavemåde passende til det østjyske mål, der blev talt nord for Vejle Fjord. Af et bevaret manuskriptblad ses, at han har skrevet vejledningen til læsning af de jyske digte i digtsamlingen »Noget«.

Det ikke mindst væsentlige, som min far var medvirkende til, var, at han fik Berntsen ledet ind i det spor, hvor Berntsens skrivende evner kom til at udfolde sig bedst, nemlig digte på østjysk folkemål med små folkelivsbilleder beskrevet med vid og lune og sluttelig krydret med en eller anden humoristisk pointe. Det var på det felt, Berntsen slog igennem, og det var derfor, hans bøger blev populær læsning i vide kredse.

Fra forskellig side fik Berntsen ros for digtsamlingen »Noget«, og det gav ham anledning til at tænke på, om det alligevel ikke skulle have noget på sig med de digteriske evner, og måske det var forsøget værd om muligt at nå videre.

Og da Tang Kristensen var begyndt at tale om, at Berntsen ikke kunne nøjes med at udgive een bog, men at to var det allermindste, han kunne nøjes med, var Berntsen ikke uvillig til at vove et nyt forsøg.

I 1916 udkom den næste digtsamling »Fra Hjemmet ved Skoven« indeholdende fjorten rigsdanske digte og otte jyske.

Foran i bogen til min far skrev Berntsen følgende vers:

Jeg sad herhjemme og rimed,
 men det kneb at faa Samling paa Tankerne,
 Telefonen og Dørklokken kimed,
 og Svendene tumled med Plankerne,
 der blev spurgt, om Fioler jeg limer,
 der kom Bude med Veksler fra Bankerne,
 af Travlhed jeg næsten besvimer,
 og derfor — tilgiv Skavankerne.

Jul 1916.

Anton Berntsen fik mere mod på at skrive jysk og begyndte at samle stof til en prosabog, hvis indhold skulle være en række små oplevelser og pudsigheder fra det daglige liv, som nogle mennesker sad og underholdt hinanden med i en jernbanekupe. Bogen udkom i 1918 under titlen »Niels Væwwers Rejjs fræ Dawwgor te Pjeeste å hjem igjen«.

Min far havde i forvejen læst manuskriptet, og da han spurgte Berntsen om, hvor mange eksemplarer han ville lade bogen trykke i, svarede Berntsen: »Tusinde!« Min far rystede på hovedet og påstod, at det var skørheden, der tog overhånd, 500 eksemplarer måtte være nok. De 1000 blev imidlertid solgt, og et nyt oplag på 1000 forsvandt ligeså hurtigt.

En sur anmelder besværede sig over, at han meget lettere kunne læse en tysk bog end »Niels Væwwers Rejjs«. Min far tog til genmæle i en anmeldelse (Vejle Amts Folkeblad 1918, nr. 284), hvori han skrev: »at den dialekt, hvori denne lille bog er skreven, ej alene giver et godt indtryk eller billede af det mål, der tales i egnen nord for Vejle i Engum sogn ved Daugaard, men også, at denne dialekt er skrevet ret konsekvent og så nær talen som muligt, uden at forfatteren dog har holdt sig slavisk til at betegne lydene, som de virkelig lyder. Han har lempet sig lidt efter skriftsproget for at lette læsningen, men dog ikke mere end at man får et ret godt og ret pålideligt billede af den egns dialekt, og dette er jo meget priseligt, idet en sprogmand da også kan få nytte af at studere den.«

Den 24. januar 1918 fyldte min far 75 år, og han blev af venner, bekendte og familie fejret ved en aftenfest med fællesspisning på Vejle Højskolehjem. Til denne fest havde Berntsen skrevet en meget munter sang, som blev sunget ved kaffebordet med læge Aug. Sonne som forsanger.

Da sangen var sunget, sagde min far, at han ville have ønsket, at der havde været nogle flere »Fejler«.

Hans Fejler

No hå di ruest ham i æ Blåå,
 te de æ nowwed fååle,
 a æ så ræj, de ska gjø Skåå,
 å han ska blyw få kååle.
 Ve Staten foe han jo si Løen
 som ander stue Kejler,
 no tøgges a, de kund vær skjøn
 å hør let om hans Fejler.

Han æ jo nok en flitte Mand
 å døgti te å sammel,
 den grommest i æ hiele Land,
 men han æ snåe få gammel;
 æ Ti go jo så haste fram,
 te ingen ka rænd fræ en,
 a tøgges, vi må sæjj om ham,
 han fülle knap nok mæ en.

Han hå jo trawet manne Mil
 i åld Slaw Føør å Væje,
 han skuld ha kjor omkring i Bil,
 de vild ha fortet bæjje.
 Næer han kund fo en Viis å høør,
 så vild han ålde spåår sæ,
 å somti glemt han ren å spøør,
 om de no å kund swåår sæ.

Da han i gammel Ti wa Dejn,
 kund han jo nok bego sæ,
 no vild han ves blyw slem fålejn
 å knappele kund sto sæ;
 di sæje, han wa styw i Dansk
 å flink nok i de hiele,
 men no ska Småbøen jo lær Fransk,
 så snåe di ka snak rele.

Men om han ett æ hiel komplæt
 — så let som ålld vi ande —
 vi véd, hwes vi ham kinde ræt,
 te han æ gue å grande.
 I Awten æ han jo så pæen
 å i hans kjønnest Klæje,
 let Stås hå Kongen o ham hæend,
 de traf ves sjælden bæjje!

(Gjemm-Ævvel, 1922.)

I slutningen af den første verdenskrig i 1918 drog »Den spanske Syge« hen over landet, og Vejleegnen gik ikke ram forbi. Epidemien krævede mange ofre også blandt venner og bekendte. Anton Berntsen fortæller, at hans gamle ven Evald Tang Kristensen var meget smertelig berørt af de mange dødsfald, og da de en dag talte sammen, sagde Tang Kristensen: »Det er de gode, der dør, det er dem, der bliver taget bort. De andre får lov til at leve. Det er derfor, man går her og bliver så gammel.«

I oktober 1918 blev min far selv angrebet af sygdommen, og han var syg over en måned. Berntsen skriver den 16. oktober: »Det gør os ondt at høre, at De er bleven syg, vi håber det snart må gå over, og at det ikke må tage for hårdt på Dem. Jeg ville gerne gå op og se til Dem, men min kone er lidt bange for »Morbus hispanicus«, og det kan der også nok være nogen grund til.«

Anton Berntsen havde efterhånden fået en større og større læserkreds. Efter prosabogen »Niels Væwewers Rejjs« fulgte »Halanden Daw å en Attemedde« i 1919 og »Småfolks Fånøwels« i 1920.

Indholdet af disse var dels profortællinger og dels digte. — I den sidste skrev Berntsen foran i bogen:

Den jenn ska studier bådde Græsk og Latin,
den anden ska ud å grow Groov,
jens Arrbed æ groww, å en andens æ fien,
men Menneskværk er et te hoov.

Latin å Græsk hår a ålde fåt laer,
a Læærdom a håer ett en Droov,
mi Jysk må do ta få, hwa de æ vaer,
no Menneskværk er et tehoov.

— — —

De ka væær, en skuld helder grow Groov!

Da salget af disse også gik over forventning, blev min far lidt ængstelig for, at medgangen skulle stige Berntsen til hovedet, og han sendte ham da et rimbrev med blandt andet disse linier:

»Do stiler få høwt,
vil vær Dejter så stuer,
nej hold, bette Farsen
blyw pæen ve æ Juer!«

Nogen tid efter indfandt Berntsen sig i »Mindebo« medbringende en af ham udført penne-tegning visende min far med sit ridderkors stående på jordkuglen og med brandhage i færd med at hive den lyrespillende digter Berntsen ned fra den sky, han rider på. Tegningen vakte almindelig munterhed, og jeg har den stadig liggende i min samling af Berntsen-bøger.

Min far foretog først i tyverne flere arkivrejser til Landsarkivet i Viborg for at afskrive dokumenter til brug ved udarbejdelsen af Vejle Bys Historie.

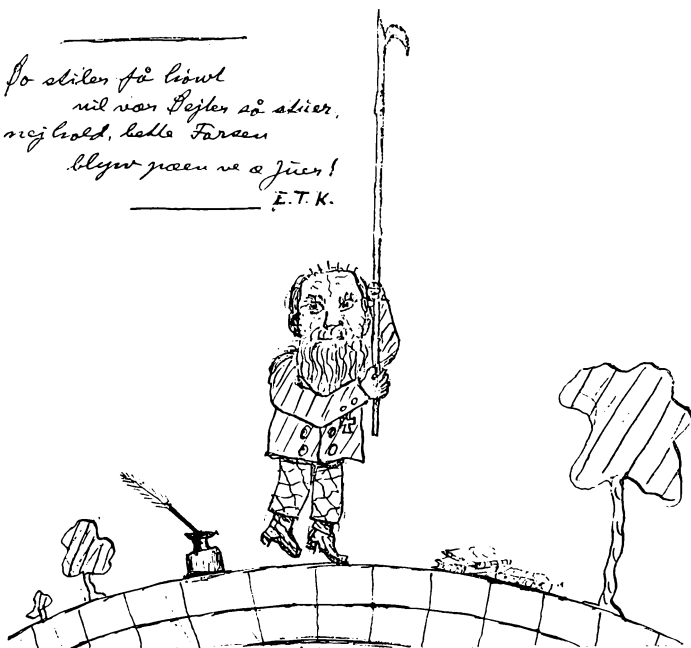
Da Berntsen var interesseret i at få rede på sin mødrene og fædrene slægt, fulgte han med på en af disse rejser i maj måned 1921. De boede på det sædvanlige billige sted, Højskolehjemmet i Sct. Hansgade, og de har vist begge slidt godt i det efter udbyttet at dømmе, selv om fru Amalie hjemmefra skriver: »Når nu bare min mand rigtig holder ferie, thi det trængle han til.«

I 1922 samlede Berntsen sine bedste trykte og utrykte digte og gav samlingen navnet »Gjæmm-Ævvel«. Han tilbød Gyldendal det til udgivelse, men da der ikke kunne opnås enighed herom, gik forlaget ind på at tage bogen i kommission. Den blev trykt i et førsteoplæg på 2000 eksemplarer. »Gjæmm-Ævvel« kan nok betragtes som Anton Berntsens betydeligste digtsamling og er trykt i ialt 12.000 eksemplarer. Den

Do stiler få høwt
 nil var Pejter så stier,
 nej hold, helle Farsen
 blyw pæen ne a Juen!

E.T.K.

Tegning af Anton Berntsen som svar på Evald Tang Kristensens rim: Do stiler få høwt ...

er tilegnet Evald Tang Kristensen i hjertelig taknem-
lighed.

Da min far modtog et eksemplar af oplag 6.—9. tu-
sinde, medfulgte nedenstående brev dateret 10. novem-
ber 1927:

Kære Evald Tang Kristensen.

Maa jeg bede Dem modtage hoslagte Eksemplar af »Gjemm-Ævvel« i nyt Oplag. Og saa vil jeg med det samme sige Dem Tak for Deres Andel i, at denne Bog og mine øvrige Bøger blev til. Min Hukommelse er ikke saa vidunderlig som Deres, men jeg husker dog nok, at der var en Tid, hvor De ofrede ikke saa faa Timer paa mig, og hvor De opmuntrede mig med gode Tilskyndelser og vise Raad. Baade dette og andre gode Minder fra »Mindebo« vil jeg altid tænke paa med Taknemlighed. Hvis De alligevel ikke har haft saa megen Glæde af Deres Elev som ventet, saa skyldes det dels mine Evners Begrænsning, dels min Sygdom. Træthed og Sygelighed har hindret mig i at tilegne mig Kundskaber, som kunne have fremmet min Udvikling, og min Arbejdskraft har aldrig været stor. Nu er jeg træt, og den Smule Kræfter, jeg raader over, lægger min Forretning Beslag paa! — Jeg glæder mig til at læse det næste Bind af Deres »Minder og Oplevelser«, og jeg haaber, at det snart maa foreligge færdigt.

Venligst Hilsen til Dem og Deres Hustru
fra Deres hengivne

Anton Berntsen og Hustru.

Efter »Gjemm-Ævvel« udgav Berntsen en række bøger med små fortællinger, en dilettantkomedie og digte, og endelig udkom, inden min far døde i 1929, en prosabog »Paa Nebo Bjerg«, 1928, hvori Berntsen har opridset en del af sit livs oplevelser. Udarbejdelsen heraf strakte sig over fire år, da et sådant arbejde var ham uvant, og han havde svært ved at finde den rette form.

Foran i bogen skrev Berntsen følgende:

Evald Tang Kristensen

med Tak og Hilsen fra Forfatteren.

Hvordan De gennem Verden kom,
derom sandfærdigt De beretter,
— jeg digter mine Minder om,
før jeg paa Prent det svundne sætter,
min Fader god, min Moder from,
en lille Mindekrans jeg fletter.

A. B.

September 1928.

Anton Berntsen skrev mange lejlighedssange, og min far ytrede engang sin forundring over, at han ville bruge sine evner til den slags. Dertil svarede Berntsen, at det ville han gerne, blot det kunne bidrage til at gøre et samvær festligt og blive et godt minde for delagerne, så var det arbejde ikke spildt.

Til min fars 80 års fødselsdag den 24. januar 1923, som ligeledes blev højtideligholdt ved en aftenfest på Vejle Højskolehjem med Jeppe Aakjær som festtaler, havde Berntsen ligeledes skrevet en fødselsdagssang:

E v a l d T a n g K r i s t e n s e n

24. Januar 1923

Hans Bjeen er ett så swåe lonng,
men di hå vest å før sæ,
nær ander Folkes Bjeen bløw tonng,
kund hans blyw ve å røør sæ.

De Samlerarrbed, han hå goer,
 han ålde håd fåt lawet,
 om ett hans Bjeen i manne Oer
 så vidt omkring håd trawel.

Hans Røkk hår å håd sett å pas,
 den hååd æ Tååsk å bæær o,
 om Natten wa et knap mæ Plads
 di Støjje, han skuld væær o.
 Å wa der ingen Sengistøj,
 han mæ en Stuel måt nøwwes,
 — møj Sårre møtt han o hans Vej,
 ve de en Røkk ka bøwwes.

Hans Håend æ gue te å skryww,
 — hwa håer en ett fåt skrøwwen! —
 gid den ett arrbedsløs må blyww,
 så lænng æ Mand æ løwwend.
 Di manne Ting, ham kam få Øør,
 kund snæe fyldd en Skrywwbog,
 å næer han fæk no kjøn å høør,
 de blinket i æ Ywwkrog.

Hans Howed er en Kjest så stærk,
 hwo manne Ting fåwååres,
 gid de få Howwedpiin å Værk
 å andt Fåtræd må spååres.
 Om å æ Skekk æ bløwwen gro
 omkring hans Mund å Kinder,
 gid lænng ino hans Hjatt må slo
 få ålld di gammel Minder!

(Gjemm-Ævvel, 1927, side 69—70.)
 (Megstur, 1925, side 34—35.)

Da der nu var blevet holdt fest for min far, så syntes han også, der skulle gøres lidt til ære for min mor, som den 18. februar i den følgende måned fyldte 60 år. Min far ville da gerne, at Berntsen skrev en sang til hende, og det bad han ham om. Min mors 60 års fødselsdag blev fejret på Mindebo, og hertil havde Berntsen skrevet følgende sang, som min mor var meget taknemlig for, idet det var første gang, nogen havde skrevet en sang til hende.

En Enkemand maa døje
 en hel Del mere ondt end godt;
 der blinker i hans Øje
 bestandig noget vaadt,
 og hvem skal ham fornøje,
 naar hans Humør er graat,
 — hej, komfaldera, hurra —
 naar hans Humør er graat.

Blandt lutter Fortidsminder
 sad Kristensen paa Mindebo,
 han tænkte paa to Kvinder,
 som gav ham deres Tro;
 en Vemodstaare rinder,
 hans Sind har liden Ro,
 — hej, komfaldera, hurra —
 hans Sind har liden Ro.

Marie stod i Boden
 og fyldte Mælk i mangan Spand,
 man saa, hun var en god en
 med Hjærte og Forstand;
 en Dag i Døren stod en
 bedrøvet Enkemand,
 — hej, komfaldera, hurra —
 en sorgfuld Enkemand.

Han bejlede med Liste,
 saa vel han føjed sine Ord,
 hans Hjærte maatte briste,
 hvis ej hun Troskab svor.
 Hun kom med Skab og Kiste
 og daged pænt hans Bord,
 — hej, komfaldera, hurra —
 hun daged pænt hans Bord.

Fra Skagen og til Skamling
 man finder knap en Ægtemand,
 som fik saa smuk en Samling
 af Giftermaal i Stand;
 selv hos en graanet Gamling
 kan tændes Hjærtets Brand,
 — hej, komfaldera, hurra —
 kan tændes Hjærtets Brand.

De gamle Sagn fortæller,
 at Lykkens Tal er altid tre,
 at ogsaa her det gælder,
 er tydeligt at se,
 i Køkken, Stue, Kælder
 er hun den gode Fe,
 — hej, komfaldera, hurra —
 for Husets gode Fe!

(De mange Aar jeg har i Verden
 levet, 1950, side 90.)

I min fars senere år, da han ikke var så godt til
 bens, aflagde mine forældre ikke så tit besøg i Ørstedsgade
 19, men om sommeren, når familien Berntsen var
 flyttet op i sommervillaen på Møllebakken, kravlede
 vi undertiden op ad den stejle skrænt fra dalen til
 »Skovhaven« på Søndre Villavej. Det var en besværlig

tur, og jeg måtte gerne skubbe på far for at få ham op ad bakken.

Men Berntsen kom så til gengæld jævnlig på besøg

Evald Tang Kristensen og sønnen (forfatteren til denne artikel) Johannes Evald Tang Kristensen fotograferet sammen på Vindingland i august 1926.

i »Mindebo« enten for at rådføre sig med min far eller vise ham et nyt manuskript. Berntsen skriver: »Da jeg en Dag lod ham læse et jydsk Digt, som et Barndomsminde havde givet mig Stof til, gik der en mørk Skygge over hans Ansigt. »Saadanne Minder har jeg ikke fra

min Barndom!« sagde han. At hans Barndomsaar ikke var lykkelige, har jeg hørt ham nævne ved flere Lejligheder. Og jeg tror, at det var Aarsagen til det lidt kantede og tillukkede ydre Væsen, som fik adskillige til at vurdere ham forkert. Han havde et følsomt og trofast Sind, men han havde ikke let ved at give det Udtryk i Ord. Man kendte ikke Tang Kristensen, hvis man ikke havde haft Lejlighed til at se ham sammen med Børn. Naar han snakkede med et lille Barn eller fortalte Eventyr for en Flok Børn i en Skole, gled alt det tunge og tillukkede af ham, og saa kunde han være saa fornøjelig umiddelbar som nogen.«

Berntsen var fra sin ungdom af svagelig og til syg, ja en overgang nervesvækket, så derfor var der vel ikke noget at sige til, at hans gode og udmærkede hustru fru Amalie passede godt på sin mand i enhver henseende og vågede over, at han fik det at spise, han kunne tåle, og at han i det hele fik den pasning, som hun nu mente, var den rigtige. Måske kunne denne pylrende omsorg forekomme udenforstående lidt for overvældende.

Den irriterede i hvert fald min far, og han kunne af og til ikke lade være at give udtryk herfor, men man skulle ikke altid opfatte hans udtalelser helt bogstaveligt.

I august 1916, da familien Berntsen er på ferie i Åby præstegård ved Kalundborg, skriver min far til fru Berntsen: »Jeg er så forfærdelig ængstelig for Deres Mand, da det jo er en bekendt Sag, at De ikke er god nok ved ham. Men det er dog en Trøst, at De har det udmærket.«

Den 23. december 1927 skriver min far til Berntsen: »Det glæder mig at høre, at De nu har det bedre og er kommen op. Hvad ligner det ogsaa efter at ligge

i Sengen i saadan Kulde. For at holde Varmen er der ikke andet at gøre end at røre sig. Om Morgenen kunne jeg ogsaa have Lyst til at blive liggende, men jeg indser, at det ikke duer — jeg maa op. Og saa er der et endnu, De maa beflitte Dem paa. Det er at spise dygtig. Ogaa paa det Omraade maa der Kamp til. Jeg har ingen rigtig Appetit, men der skal jo kæmpes, og saa spiser jeg hver Morgen to Rugmellem-mader med Fedt paa. Om Aftenen spiser jeg opstuvete Kartofler med Duelse iblandt.

Havde jeg ikke min Kone til at gaa og skjænde paa mig hver Dag, saa ved jeg ikke, hvordan jeg skulde holde mig i Live. De mangler en Kone, der kan skjænde daglig, og det er derfor, De har det, som De har det. En Kone skal sætte Liv i Kludene paa en Mand, ellers bliver han ikke nogen rigtig Mand — —«

Herpå svarede Berntsen den 26. december:

»Kære Evald Tang Kristensen!

Mange Tak for Deres venlige Brev af 23. ds. Vi fik 99 Julebreve og har knap faaet dem læst endnu, men Deres Brev har vi baade læst og overvejet. Det gjorde godt at faa en saadan saglig og nøgttern Skrivelse ind mellem den megen Julelyrik. — Jeg giver Dem Ret i, at gode Skjænd er en udmærket Medicin, men den er ikke let at faa. Min Sygdom har gjort mig til en Pind, og Doktoren har fyldt mig med Svovlsyremikstur. Derved er jeg bleven til en Slags Svovlstik, og min Kone tør ikke skjænde paa mig, hun er bange for, at jeg skulde futte af, hvis jeg bliver varm. De faar mine Tænder til at løbe i Vand ved at tale om Rugbrøds-mellemmader med Fedt, jeg maa desværre nøjes med de opstuvete Kartofler og endda være glad; men det bliver nok bedre. Jeg har lige lagt de høje kunstne-

riske Interesser paa Hylden og lever nu for at spise og pleje min Mave. Jeg spiser med Alvor og Eftertanke, og naar jeg har spist, lægger jeg mig paa Ryggen paa Divanen. Saa klapper jeg min Mave og siger til den: »Saa lille Maww, no hå do fåt et godt Fuer, læ mæ no si do komme godt astæj mæ et!« Jydsk er det eneste Sprog min Mave forstaar. Paa den Maade haaber jeg at blive tyk og fed.«

I »Mindebo« traf Anton Berntsen mange af de danske og udlændinge, der kom på besøg. Jeppe Aakjær, der gerne kom til min fars runde fødselsdage, traf han flere gange.

I april 1923, da forfatterinden Sigrid Undset havde ærinde i Bregning, besøgte hun samtidig min far og familien Teller i Vejle. Ved en aftensammenkomst med spisning på Hotel Royal, hvortil Sigrid Undset havde indbudt familien fra Mindebo, familien Berntsen og familien Teller, underholdt forfatterinden gæsterne ved kaffen med at fortælle norske folkeeventyr, for at også min far derved kunne få lejlighed til at sammenligne disse eventyr med, hvad han selv havde opleget. Det blev en for deltagerne uforglemmelig aften.

Den berømte australske komponist og pianist Percy Grainger lærte Berntsen også grundigt at kende. Grainger var af musikhistorikeren Hjalmar Thuren blevet gjort opmærksom på min fars fortjenstfulde arbejde med indsamling af gamle danske folkeviser og melodier. Grainger havde beskæftiget sig meget med optagelse af engelske folkeviser på fonografvalser, og da ingen herhjemme havde gjort en grundig indsats på dette felt, fandt han, at det var en opgave, der var værd at tage op. Ved sine fire ophold i »Mindebo« og dermed forbundne indsamlingsrejser i 1922, 23, 25

og 27 lykkedes det ham og min far at optegne og indspille ikke mindre end 172 gamle viser og melodier.

De mest særprægede af disse melodier udsatte Grainger for orkester, mindre ensembler og klaver, og de udkom på musikforlaget G. Schirmer, New York, og Schott og Co. Ltd., London.

Grainger gjorde min far den glæde at lade flere af disse kompositioner spille ved et par musikaftener i Vejle, hvor særligt indbudte var til stede.

Da Berntsen var i besiddelse af de nødvendige musikinstrumenter, og fru Berntsen gerne så hjemmet som midtpunkt for en sådan sammenkomst, blev den første musikaften afholdt den 17. september 1923 i Ørstedsgade 19.

Grainger havde fået sin ungdomsven, cellisten Herman Sandby fra København til at spille cello, han selv spillede klaver og organist C. Brieghel-Müller orgel. Til aftenen var indbudt ca. 50 mennesker — jeg husker de stod som sild i en tønne — ja endog i entreen var der trængsel, men det blev en særpræget og festlig aften.

I 1927, da Grainger for sidste gang inden min fars død gæstede »Mindebo«, traf Berntsen også sammen med Grainger, blandt andet ved den aftenkoncert Grainger lod afholde den 11. oktober i Vejle Håndværkerforenings lille sal. Koncerten var henlagt hertil, for at flere af byens musikkyndige kunne få lejlighed til at høre Graingers udsættelser af de jyske folkeviser. Den højst lærerige og fornøjelige aften indrammedes af meddelelser af min far vedrørende viserne, og man fik også lejlighed til at høre min mor synge folkeviser, således som de traditionsmæssigt var bevaret.

Til Percy Grainger skrev Berntsen et jysk digt

»Æ stue Dam tow han en Daw o twat — —«, trykt i »Bindingsværk«, 1927, side 26—27.

Min far døde den 8. april 1929, 86 år gammel. Anton Berntsen følte hans bortgang som et stort tab. Et smukt mindedigt kom fra hans pen:

E v a l d T a n g K r i s t e n s e n

Der brænder Lys i Mindebo,
en Skattegraver gik til Ro.

Hans Fod har traadt det sidste Fjed
fra Døgnets Strid til Dødens Fred.

Et Blik er slukt, der skued vidt,
saa skæbnetungl, saa barneblidt.

Et lydhørt Øre sidste Gang
har fattet Mindeguldets Klang.

Det barske Ydre alle saa,
det rige Sind var kendt af faa.

Fra lyngklædt Hus med Armod's Kaar
han hentede Guld til Danmarks Gaard.

En livslang Daad til Folkegavn,
— i Danmark glemmes sent hans Navn.

Fra Taarnet toner Klokkens Sang,
vi følger ham for sidste Gang.

For hvad han var, for hvad han gav
min Tak jeg hviker ved hans Grav.

(Æ Inderlomm, 1930, side 60.)

Ja, selv på hundredeårsdagen for min fars fødsel den 24. januar 1943 glemte Anton Berntsen ikke at lade tankerne gå tilbage til den gamle igangsætter og lærermester, idet han i et digt på rigsdansk ikke alene mindes ham for den store indsats, han gjorde for at redde fædres sæd, skik og tro, men også mindes ham som menneske.

E v a l d T a n g K r i s t e n s e n

1843 — 24. Januar — 1943

Jydske Heders mange Mile
sled hans Stok og Støvlesaal;
aldrig undte han sig Hvile,
naar han øjnede et Maal.

Timevis han kunde lytte
til en Oldings svage Røst;
hvad han fandt i Armod's Hytte
blev hans Livsdags rige Høst.

Trofast mod hvert Fortidsminde,
ens i Hverdag og ved Fest,
trofast mod sit Kald, sin Kvinde,
saadan husker vi ham bedst.

Jeg har set ham festklædt, værdigt
med vor Konge skifte Ord,
set ham, naar han sled ihærdigt
med sin Haves tunge Jord.

Jeg har set hans Øjne tindre,
naar han tog et Barn ved Haand;
Hjærtevarmen i hans Indre
sprængte alle ydre Baand.

Faa som han har kendt herhjemme
Fædres Sæd og Skik og Tro.
Mindet om ham vil vi gemme
i vort Hjærtes Mindebo.

(Awtensææd, 1943, side 22—23.)

ANTON BERNTSENS JYSKE DIALEKT

Af *K. Ringgaard*.

SPROGET I BJERRE HERRED*)

Vi har mange dialekter i Danmark. Hvor mange er der ingen, der rigtig ved, fordi de alle går gradvis over i hinanden. Det er en almindelig erfaring, at kommer vi over et sogneskel og over i nabobyen, så er der nogle ord, de udtaler lidt anderledes der. Kommer vi endnu længere bort, så er der endnu flere ord med en anden udtale, og til sidst kommer man så langt bort, at der er mange udtaler, der forekommer en fremmede, og så vil man sige, at her taler de en anden dialekt.

Dialektforskerne tegner ofte kort over ordenes udtale. På disse kort kan man se, at i nogle tilfælde bruges en bestemt udtale over et meget stort område: hele Jylland, alle øerne, Sjælland, Fyn, Sønderjylland o. s. v.; derved får vi en inddeling i hoveddialekterne, jysk, sjællandsk, fynsk o. s. v. I andre tilfælde kendes en udtale blot i et lille område.

Ligeledes kan man se, at der findes visse landskaber, der gennemskæres af mange grænselinier på en forvirrende måde. Andre landskaber har til gengæld næsten ingen sprogrænser, men i stedet kan disse så samles i bundter langs landskabets yderområder, hvorved man får en såkaldt »skarp« overgang til en klart defineret dialekt.

*) Siderne 92 til 108 er optryk af de første 8 sider af en artikel i *Bjerre Herreds Bogen* (Glud Museums forlag 1963). S. 343 ff.

Bjerre herred er på mange punkter et eksempel på det sidste forhold. Den geografiske beliggenhed mellem de to fjorde har givet det en vis sproglig isolation og samtidig en sproglig ensartethed, der på dialekt-kortene anskueliggøres ved de mange dialektgrænser, der omgiver herredet.

På den anden side har isolationen naturligvis dog ikke været så stor, at herredet har holdt sig uden for alle forandringer der er sket med det danske sprog i historiens forløb; tværtimod er dialekten klart både en *dansk* og en *jysk* dialekt.

DANSK DIALEKT

Som vi alle ved, har der ikke altid været så mange forskellige dialekter, som der er nu. De islandske sagaer fortæller os, at på vikingetiden kunde man rejse overalt i hele Norden og overalt blive forstået. Der taltes dengang overalt det samme sprog, som på den tid kaldtes »dansk tunge«. Visse små forskelle fandtes; man kunne høre om en mand var nordmand, svensker eller dansker; men de var altså ikke store.

Efterhånden voksede forskellene dog frem. En af de første var, at dansk og senere svensk skille sig ud fra norsk og islandsk ved en udvikling, der kaldes den østnordiske monoftongering, d. v. s. visse oprindelige tvelyde blev forenklet. For eksempel blev *ey* og *au* til *ø*; det gamle *dey*, *ey*, *auri*, *kaupa* blev til *dø*, *ø*, *øre*, *købe*. Ligeledes blev *ei* til *e*: *stein*, *bein* blev *sten* og *ben*. Sproget i Bjerre herred er her naturligvis fulgt med det øvrige danske (selv om det senere atter har forandret udtalen af de sidste ord til *stien* og *bien*) og hører altså inden for de nordiske sprog til den østnordiske gren.

Som *dansk* dialekt viser Bjerre herred-målet sig ved at have deltaget i de udviklinger som senere skilte dansk også fra svensk. En af de vigtigste er her, at dansk har opgivet den særlige musikalske akcent som norsk og svensk endnu har. Enhver der har hørt en nordmand eller svensker tale, vil have lagt mærke til, at de »synger« på en helt anden måde end danskerne, der har en meget mere ensformig tonegang. I de to andre sprog er der én melodi på enstavelsesord og en helt anden på tostavelsesord. Danskerne har altså »tabt melodien« men forskellen mellem enstavelses- og tostavelsesord er dog bevaret. I enstavelsesordene har vi nemlig fået »stød«, en særlig form for standsning af luftstrømmen ved at nærme stemmebåndene til hinanden, som er karakteristisk for dansk og ikke kendes i ret mange andre sprog, og som udlændinge har meget vanskeligt ved at lære. Man kan høre forskellen når man sammenligner *gul* med *gule*; [Bj.h. *gu'l* — *gu-l*] *rød* med *røde* [Bj.h. *rø'* — *rø*. *har* med *hare* [Bj.h. *hå'r* — *hå-r*] o. s. v.

En anden vigtig forskel er udtalen af de oprindelige lyd *t*, *k* og *p* når de står inde i et ord eller sidst i et ord. De er i dansk forandret til *d*, *g* og *b*. Nordmænd og svenskere siger *mat*, *gata*, *bak*, *kaka*, *köpa*, *pipa*. Danskerne siger *mad*, *gade*, *bag*, *kage*, *købe* og *pibe*. I Bjerre herred har man her samme udtale som i rigssproget med »bløde« *d*'er og *g*'er [*mað*, *gå-ð*, *ba'q*, *ka-q*]. Blot ved *p* er forandringen som i Jylland i øvrigt anderledes end i rigssproget, nemlig *v* [*kø-v*, *pi-v*] (samme udtale har vi forøvrigt haft også i rigssproget, men [*b*] er blevet genindført på grund af skriftens *b*; den jyske udtale kan altså på en vis måde siges at være »korrektere« end rigssprogets).

JYSK DIALEKT

Dette var nogle træk som Bjerre herred målet har fælles med hele det danske sprog. Men Bjerre herred ligger jo i Jylland, og vi kommer derfor nu til de jyske træk. Her ved vi alle, at ingen der taler ægte jysk ville finde på at sige *jæ* om sig selv som *øboerne*. Næsten alle jyder siger *a* (Tyboerne og sønderjyderne dog *æ*) og det er deres fornemmeste kendetegn, det hvorpå de andre danskere kender jyderne og som de fleste er stolte af at bevare. Karakteristisk for jyderne er det også at de konsekvent stryger det tryksvage *e* i alle tostavelsesord. Dette kaldes den jyske apokope, og nogle eksempler er allerede nævnt: *bage* [ba-q], *kage* [ka-q], *gade* [gå-ð], *gule* [gu-l], *grønne* [grön·], *gårde* [go-r] o. s. v. Denne forenkling af udtalen kan også høres på øerne og vinder der vistnok stadig mere frem, men det er kun jyderne som aldrig nogensinde udtaler *e*'et.

Alle jyder har også en indskrænkning i brugen af det danske stød, som blev nævnt ovenfor. Stødet findes som sagt i enstavelsesord. Men hvis et ord ender på en stemt + en ustemt konsonant har det alligevel ikke stød i jysk. Det lyder lidt indviklet, men nogle eksempler vil straks klarlægge sagen. Rigsdansk har stød i både *halm* og *hals* og *hjælp* [hal'm, hal's, jælp]; jysk derimod kun i det første ord [hal'm], de to andre udtales uden stød, fordi den sidste lyd er ustemt [hals, hjælp]. Andre eksempler er *hvalp* [hwalp], *salt* [salt], *blomst* [blåmst], *trumf* [tromf], *vent* [vent], *gemt* [gjæmt], *tænkt* [tænt].

NØRREJYSK DIALEKT

Vi begynder nu at indskrænke vort område mere og mere. Der findes en hel del tilfælde, hvor nørrejysk

har andre udtaler end sønderjysk. Her går Bjerre herred naturligvis med nørrejysk. Det lange *e* er i Nørrejylland blevet til en tvelyd *iə*, så *sten*, *ben*, *hel*, *del*, *ske* i Bjerre herred udtales [*sti'ən*, *bi'ən*, *hi'əl*, *di'əl ski'ə*]. På samme måde er det lange *o* blevet til *uə*: *pose*, *mose*, *stol*, *sol* udtales i Bjerre herred [*puəs*, *muəs*, *stu'əl*, *su'əl*]. Langt *a* er blevet til *å*: *gade*, *hare*, *karl*, *lade* udtales [*gå-ø*, *hå·r*, *kå'l*, *lå·*]. Til gengæld er *å* blevet til *o*: *kål*, *gård*, *hård*, *gås*, *lås* udtales [*ko'l*, *go'r*, *ho'r*, *go's*, *lo's*]. — Sønderjyderne har som øboerne tabt *h*'et foran *j* og *v*. Derimod er det bevaret af nørrejyderne, så man i Bjerre herred siger *hjem*, *hjælp*, *hvem* og *hvad* med et tydeligt udtalt *h*. Vi må også nævne at man i Bjerre herred kender to former for *v*, nemlig dobbelt *w* og enkelt *v*. Enkelt *v* bruges i usammensat forlyd foran fortungeselvlyd, altså i ord som *være*, *vise*, *vi*. I alle andre stillinger bruges *w*: [*war*, *wask*, *wan'*, *swi'n*, *kwest*, *hwī'ð*, *twen·*].

Udviklingen af det oprindelige *-p*, og *-k* i dansk er før nævnt. De er også med til at karakterisere Bjerre herreds mål som nørrejysk, idet sønderjysk her har andre udtaler. Mens man i Nørrejylland udtaler *-v* i ord som *griber*, *skraber*, *dråber*, *krybe* (Bjerre herred: [*griv'ə*, *skravə*, *dro·və*, *kry·v*]) har man *-f* i disse ord sydpå. Tilsvarende har man »blødt« *g* i Nørrejylland i *bage*, *kage*, *låg*, *klog*, *uge* (Bjerre herred: [*ba·q*, *ka·q*, *låq*, *klo'q*, *u·q*]), mens man i Sønderjylland bruger en ustemt lyd som den tyske *ach*-lyd [*ba·ch*, *ka·ch*] o.s.v.

ØST- ELLER VESTJYSK?

De ovenfor omtalte forhold skiller som sagt jysk i to dele: sønderjysk og nørrejysk. Men der går ligeså vigtige dialektgrænser på langs ad halvøen og skiller den i to andre dele: østjysk og vestjysk. Det skulle

synes ligetil, at Bjerre herreds mål måtte høre til det østjyske. Geografisk kan man jo ikke komme stort længere mod øst i Jylland. Men sprogligt er det alligevel ikke så lige en sag at bestemme. Dialektforskerne skelner mellem øst- og vestjysk efter tre meget vigtige forhold som har betydning for en mængde ord: 1. navneordenes køn 2. den bestemte artikel 3. brug eller ikke-brug af »vestjysk stød«.

Ved navneordene er forholdet det, at vort sprog oprindeligt har haft tre køn som endnu i tysk: hankøn, hunkøn og intetkøn. Sådan er det endnu på øerne og i Vendsyssel, Djursland og på Samsø, hvorfor man der siger hun om en skjorte og han om en særk. Men i Østjylland, i Sønderjylland, på Amager og i Rigssproget har man forenklet dette til to køn; hankøn og hunkøn er slået sammen til et fælleskøn; man skelner ikke længere mellem *i* mand, *en* kone og *et* barn men blot mellem på den ene side *en* mand og *en* kone og på den anden side *et* barn. I Vestjylland er man gået endnu længere; der siger man *en* om alle ting: *en* mand, *en* kone, *en* barn, *en* hus, *en* træ. På den anden side har man der indført at sige »*det*« om stof: *det* jord, *det* luft, *det* is, *det* byg.

Bjerre herred følger på dette punkt til dels østjysk. Man har to køn i navneordene og siger altså *en* mand og *et* barn, *en* gård og *et* hus. Gælder det stofnavne vil man dog helst følge vestjysk og foretrækker at sige *det* jord o. s. v.

Man er heller ikke meget for at bøje tillægsordene i køn. På rigsdansk hedder det *en grøn mark* og *et grønt strå*. I Bjerre herred siger man grøn uden *t* i begge tilfælde [*æt grön' stro'*]. Kun ordet god og somme lider enkelte andre som *hård* og *høj* har intetkønsform: [*æn go' fæst*] *en god fest*, men [*æt gøt gil'*] *et*

godt gilde. Mens vi er ved navneordenes køn kan vi lige nævne, at man i Bj. h. i enkelte tilfælde bruger et andet køn end rigssproget. F. eks. siger man *et* kop, *et* pude, *et* bås og *et* radio, men *en* kabel.

Den bestemte artikel sættes i rigsdansk efter navneordet: *manden*, *barnet*. Det samme sker i trekøns-målene: *mandi*, *konen*, *barnet* og i de østjyske tokøns-mål. Men i vestjysk og i sønderjysk sætter man artiklen foran navneordet og siger *æ* mand, *æ* barn. Dette er en meget gennemgribende forskel. Alle andre nordiske dialekter har efterhængt artikel, og næsten alle andre europæiske sprog har foransat artikel. Man kan da med god ret kalde denne dialektgrænse en europæisk dialektgrænse; den omtales ofte som den berømteste dialektgrænse i Danmark, og mange forskere har spekuleret over årsagerne til dens opkomst og forløb, uden at man er nået til nogen enighed eller fuld forståelse.

I Bjerre herred følger man på dette punkt vestjysk og bruger foransat artikel; blot udtales den nogle steder ikke som en *æ*-lyd, men nærmere som en *a*-lyd. Vi får altså det morsomme forhold, for at udtrykke sig lidt paradoksalt, at i ubestemt form har navneordene »to køn»; *en* dreng, *et* hus, men i bestemt form kun »et køn»; *æ* dreng, *æ* hus; i ubestemt form taler man »østjysk« og i bestemt form taler man »vestjysk«.

Det vestjyske stød udtales ikke helt som det allerede omtalte danske stød, men minder dog stærkt derom. Mest mærkeligt er det, at det optræder efter helt andre regler. Mens det fællesdanske stød kun findes ved lange vokaler, findes det vestjyske kun ved korte, og mens det fællesdanske kun findes i enstavelsesord, findes det vestjyske kun i nuværende eller oprindelige

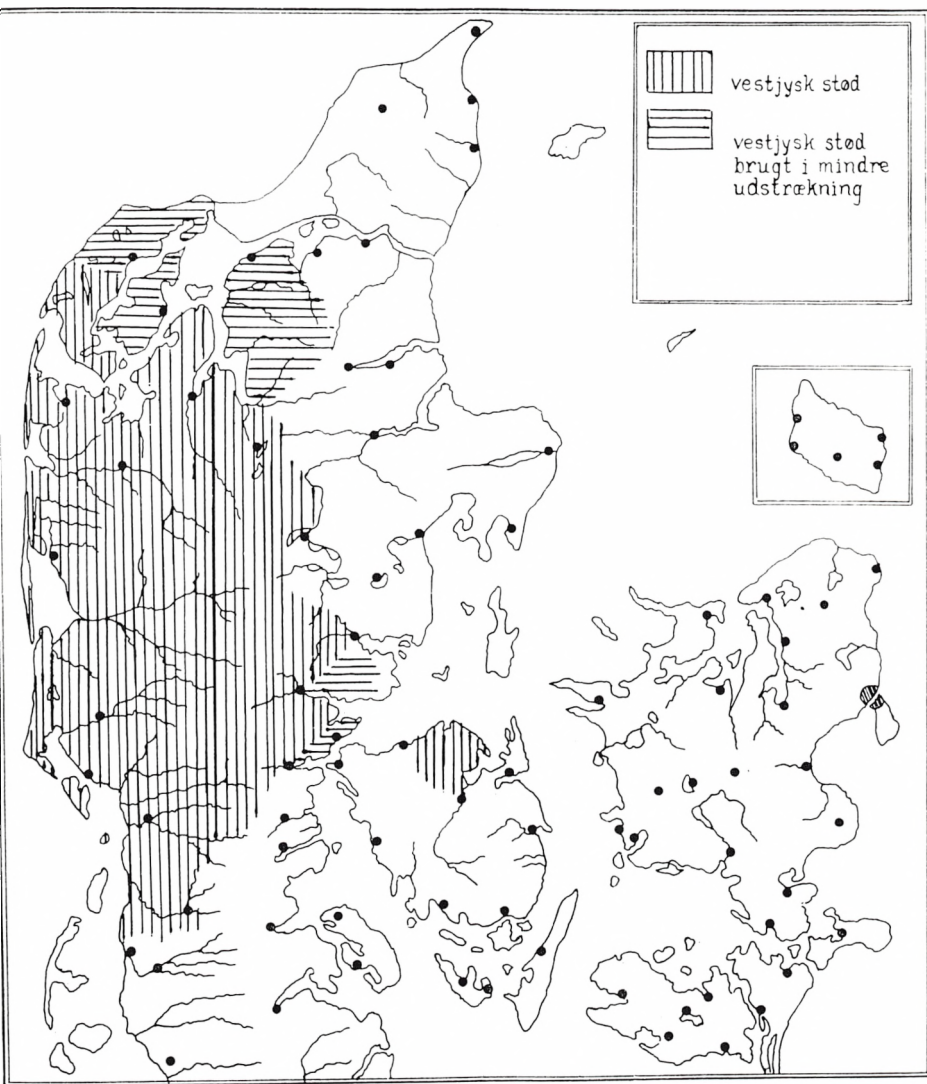
to- eller flerstavelsesord. Endelig findes det vestjyske stød kun umiddelbart foran *p*, *t* og *k*.

Bjerre herred har tidligere haft vestjysk stød, men i vore dage opgives det mere og mere. Endnu kan man hist og her finde gamle folk i herredet, som siger [*go aw'ten*] *god aften*, [*løj't*] *lygte*, [*mål'k*] *malke*, [*stam'pær*] *stamper*, [*hjæ'lp*] *hjælpe*. Men de er blevet sjældne. Mange har kun vestjysk stød, når der går en selvyld foran *p*, *t* eller *k* og siger [*sna'kær*] *snakker*, [*flø'ter*] *flytter*, [*ɔ'p*] *oppe*, [*ha'tær*] *halle*, [*dæ'tær*] *datter*, [*sø'tæn*, *a'tæn*, *ne'tæn*] *sytten*, *atten*, *nitten* o.s.v. Samme tendens til opgivelse af stødet mærker man forøvrigt i de nærmeste sogne af Hatting herred, men endnu har de fleste der dog vestjysk stød overalt.

Vi ser altså, at det for dialektforskerne ikke er så let at afgøre om de må kalde sproget i Bjerre herred østjysk eller vestjysk. Det er tydeligt, at kraftige påvirkninger er kommet vestfra ind på halvøen og har været overvægtige i forhold til indflydelserne nordfra, som synes at have været forbavsende svage. Trods geografernes protest vil dialektologerne nok foretrække at henregne målet til de vestjyske.

DIALEKTFORSKELLE VED HERREDETS GRÆNSER

Vi har ovenfor forsøgt at sætte målet i Bjerre herred ind i en større sammenhæng og se, hvordan det ligger i forhold til de store og betydningsfulde skillelinier mellem vore dialekter. Vi vil nu gå over til at gå mere i detaljer og se på forskellene fra de nærmest omgivende dialekter. Herved bekræftes i høj grad den tanke, der blev nævnt ovenfor, at herredets sproglige påvirkninger er kommet fra vest og fra syd, men ikke

fra de østjyske mål mod nord. Mens dialektkortene kun viser få dialektgrænser mod syd og mod vest, er det endda meget påfaldende, hvor mange grænser der går gennem Horsens fjord. De danner i virkeligheden et usædvanlig kraftigt liniebundt og det er uoverkommeligt her at nævne dem alle. Men vi vil dog gøre forsøget og omtale så mange som muligt.

Som før nævnt er det lange *a* i nørrejysk og i Bjerre herred blevet til *å* (Bj. h. [*betå-l, må-l, hå-l, hå-r, strå'n, så'n*] *betale, male, hale, hare, strand, sand*). Her har man nord for fjorden, specielt i Hads herred fået en endnu mere lukket *o*-agtig lyd, ja foran *l* og *nd* er det der blevet til rent [*o*].

Bjerre herred og de vestlige og sydlige dialekter har også *å* i ord som *stald, falde* [*stål', fål'*], mens man nord for fjorden har *a*.

I Bjerre herred og mod vest og syd siger man [*bu'*] *bo*; mod nord siger man [*bo'w*].

I Bjerre herred og mod vest og syd har man »af-rundet« forbindelser — *yw* og *øw* til *iw* og *ew*. Man siger altså ikke *tyv* men [*tiw'*], ikke *lyve* men [*liw'*], ikke *løfte* men [*læwt*] og ikke *høj* men [*hæw'*]. I vore dage er de rundede udtaler dog vist nok ved at trænge frem. Da »Jysk Ordbog« for kort tid siden spurgte om udtalen af ordet *høj*, svarede i hvert fald de fleste meddelere i Bjerre herred [*höw'*] og kun to svarede [*hæw'*].

I Bjerre herred og mod syd og vest siger man [*frø'*], mod nord [*fræ'*] *frø*.

I Bjerre herred og mod vest og syd udtaler man *efter* som [*a'tær*] mod nord siger man [*ætær*].

I Hads herred udtaler man *hest* og *præst* som [*hæjst* og *præjst*]; i Bjerre herred og mod vest og syd er udtalen som i rigssproget. Omvendt har man i Bjerre

herred udtalen [*græjs, hæjs, næjs*], *græs, hæs* (navneord) *næse*; nord for fjorden har man ikke dette *j* med.

I Bjerre herred og mod vest udtales *æ* foran *rn* som *a*: *jern, gerne, hjerne, stjerne, kværn, kerne* bliver [*ja'n, gja-n, stja-n, kwa'n, kja-n*]. Her har man nord for fjorden *æ* som i rigssproget; også i Bjerre herred er rigssprogets former ved at trænge frem blandt de yngre.

I Bjerre herred udtaler man som mod vest *æg, væg, skæg* med *k* [*e'k, ve'k, ske'k*]; mod nord har man blødt *g*.

I Bjerre herred kan man som i rigssproget udtale det »bløde« *d* i *kød, grød, båd, gade*; nord for fjorden (undtagen i Hads herred) bruger man *j*.

Alle de ovennævnte forhold er eksempler på, at Bjerre herred går sammen med de vest- og sydjyske dialekter i deres lydudviklinger. Der kan dog også nævnes enkelte eksempler på det modsatte forhold, at Bjerreherredsmålet slutter sig til de østjyske dialekter. Et eksempel er allerede nævnt: at navneordene har to køn. Af andre kan nævnes forholdsordet *fra*, som her udtales [*fræ'*] som i det meste af Nørrejylland, men som i Nørvang herred og syd for Vejle fjord udtales [*frå'*]. Et andet er lydforbindelsen *ang* som i *lang, gang, stang* o. s. v. Her er udtalen syd for Vejle fjord [*laŋ'*] o. s. v., i Vestjylland [*lâŋ'*], men i Østjylland og Bjerre herred er udtalen almindeligst [*loŋ'*].

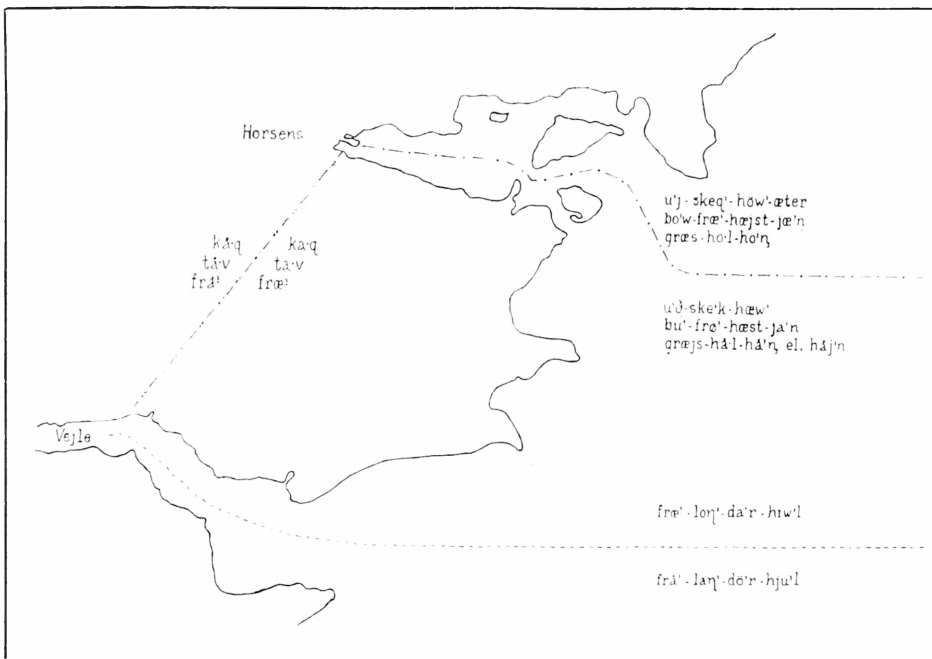
I et par tilfælde finder man syd for Vejle fjord en anden udtale end i Vestjylland og det øvrige Østjylland. Ordene *dør, før, tør* udtales syd for fjorden som i rigssproget, men nord for med *a*. Ganske tilsvarende med *jul, hjul, skjul*; syd for fjorden er udtalen som rigssproget, nord for siges [*jiw'l, hiw'l, skiw'l*]. I Bjerre herred har man tidligere fulgt de vestlige dia-

lekter, men under den dobbelte påvirkning fra den sydlige nabodialekt og rigssproget vinder den »korrekte« udtale mere og mere frem.

Hvad er mon årsagerne til denne påfaldende afhængighed af vestjyske strømninger i en egn, der ligger så langt mod øst? Hvorfor ser vi på så mange dialektkort vestjysken række ligesom en tunge ind over halvøen? Det er et spørgsmål, som det tilkommer lokalhistorikerne at besvare, og jeg vil gerne hermed opfordre dem dertil. Da herredet jo først 1794 kom under Vejle amt, der strækker sig langt mod vest, kan dette ikke være årsagen, idet de her omtalte sprogforandringer er sket længe før den tid, mens herredet hørte under Århus amt. — Der skal dog her peges på et enkelt forhold, som kan tænkes at have været stærkt medvirkende. I 1659 på svenskekrigenes tid hærgedes det sydlige Jylland af en frygtelig pest. I Engum og Hedensted sogne døde ca. halvparten af beboerne, i Nørvang og Tørrild herreder stod endnu i 1662 over halvdelen af gårdene øde.¹⁾ Også i Bjerre herred mærkedes krigen, måske mest ved soldaternes hærgen. Ifølge oplysning fra hr. Herluf Dam var således under Barritskov gods 21 gårde øde i 1659. Endnu så sent som 1688 opgiver markbogen for Barrit sogn, at de 10 af sognets 70 gårde var øde.²⁾ Mange unge fra det fattige og ikke pestramte Vestjylland så her deres chance for at få et godt fæste og flyttede i de følgende år ind i de tomme gårde. Det er ikke utænkeligt, at den vestjyske dialekt ved den lejlighed fik gjort et erobningsfremstød mod øst, ved en direkte fremflytten af tropperne, så at sige, helt ind i Bjerre herred.

1) Se Aksel Lassen: Skæbneåret 1659. 1958.

2) For denne oplysning takker jeg amanuensis Inge Wohlert, Stednavneudvalget, København.

SÆRLIGE TRÆK

Der har hele tiden været tale om sproglige forandringer, der er kommet til herredet udefra. Nu kunne en lokalpatriot måske få lyst til at spørge, om der da slet ikke findes noget i dialekten, som er specielt for Bjerre herred, noget som man så at sige har fundet på af sig selv?

Og det er der, selv om dialekten hovedsagelig må beskrives ved sin særegne kombination af flest vestjyske og nogle østjyske træk.

Først skal dog nævnes et tilfælde, hvor man har afvist en vestjysk lydudvikling. Det er før nævnt, at langt *a* er blevet til *å*: *gade*, *hare* [*gå-ð*, *hå-r*]. For

denne regel er der i Bjerre herred og de østligste af sognene i Hatting herred den undtagelse, at *a* er bevaret foran *q* og *v* (oprindeligt *k* og *p*). *Bage, kage, tabe, skrabe* hedder her [*ba·q, ka·q, ta·v, skra·v*]. Overgangen fra *a* til *å* er i vestjysk måske sket senere i disse stillinger end i de andre. I hvert fald har også andre jyder gjort modstand mod den, nemlig himmerlændingene og vendelboerne, men da Bjerre herreds beboere aldrig har haft nogen kontakt med dem, kan de ikke have hentet støtte derfra, men må selvstændigt have standset udviklingen.

Et træk, som af mange føles som specielt hjemmehørende i Bjerre herred, men som dog findes langs hele den jyske lillebæltskyst ned til Haderslev, er en særegen udtale af langt *u* i ord som *mus, hus, mur, due*. Her bliver *u*'et til en tvelyd af lidt skiftende art: *ew, øw, yw* eller *iw* [*hews*] [*høws*] eller [*hiws*]. Tvelyden er dels vanskelig at beskrive, dels skiftende inden for herredet. Dog er denne udtale nu næsten forsvundet. Af »Jysk Ordbogs« meddelere på halvøen har kun tre villet kendes ved den, og f. eks. fra Barrit sogn opgives, at kun få ældre siger [*hyws*] o. s. v. mens alle yngre siger [*hu's*].

I denne forbindelse må også nævnes en tilsvarende udvikling af tvelyden [*ɔw*]. Her møder vi en lignende fremskydning i munden, så første del er blevet mere *ö*-agtig, i lydskrift [*ɔ̃w*]. Også dette er et lillebæltstræk, måske udgået fra Fyn, hvor udtalen er rent [*öw*]. — Mange af beboerne i Bjerre herred mener, at deres dialekt stærkt minder om fynsk; det er måske disse to træk, der har givet anledning til denne anskuelse, som altså ikke er helt ubegrundet.

I de fleste jyske dialekter har man to *l*-lyd og to *n*-lyd. Dels en *l*- og *n*-lyd som svarer til rigssprogets

og bruges, hvor vi i skriften skriver *l(l)* og *n(n)*. Dels en anden *l*-lyd og *n*-lyd med *j*-klang (palataliseret) som bruges hvor skriften har *ld* og *nd*. Denne forskel har også eksisteret i Bjerre herred. Selv om vi ikke vidste det i forvejen kunne vi se det af, at i visse ord med *nd* er *j*-klangen blevet helt enerådende og *n*-klangen forsvundet. Således udtales *handel* [háj'l], *andre* [áj'r], *bunden* og *funden* [báj'n] og [fáj'n] og *hånd* udtales [há'j'n]. — Selv om man kan finde mange ældre, der har bevaret denne forskel mellem de to *n*- og *l*-lyd, som det vil ses findes den i de to efterfølgende prøver fra Glud og Barrit sogne, er den dog nu forsvundet hos de yngre (undtagen i ordene med rent *j*), så der nu kun findes den rene *l*- og *n*-lyd. Det er dog ikke sikkert dette kan betegnes som en speciel Bjerreherredsk udvikling; samme tendens kan spores flere andre steder i Jylland, bl. a. også i Nørvang herred lige vest derfor.

Tilsvarende forholder det sig med udtalen af *r*. Denne lyd udtales af de ældre i herredet med tunge-spidsen. Men langt de fleste udtaler den nu som et baglunge-*r*, præcis som i rigssproget. Også dette er en forandring, vi kender fra mange andre jyske dialekter.

Men tilbage bliver der dog én lydudvikling, som sandsynligvis hører hjemme i Bjerre herred, og derfra måske endda er i færd med at brede sig mod vest. Det er en tilbøjelighed til at udtale [*j*] som [ø]. I visse tilfælde svarer det til skriftens *d*, f. eks. i *blad*, *bud*, *buden* (budt), så selv om alle andre danske dialekter her har *j* eller svind af lyden, kunne man måske først tro, at Bjerre herred her har bevaret den oprindelige lyd. Men også i ord som altid har haft *j* og aldrig *d* træffer man denne udtale, f. eks. i *trøje* og *løjer*

[trö·ø] [låðər]. Mest påfaldende er det, at også det *j*, der er udviklet af den gamle palataliserede *nd*-lyd ved at *n*-lukket forsvandt og kun *j*-et blev tilbage i de østligste sogne kan udtales [ø], altså *bunden*, *spunden*, *tvunden*, *onden*, *andre* udtalt (*båðən*, *spaðən*, *tvåðən*, *åðən*, *aðər*.) Dette viser uden for al tvivl at der er tale om en nyudvikling, og også at den må være af forholdsvis ny dato.

ANTON BERNTSENS DIALEKT

I en efterskrift til Gjemm-Ævvel 1922 skriver Anton Berntsen: »Det jyske Sprog er som alle levende Sprog fuldt af Inkonsekvenser, og det er derfor vanskeligt at gennemføre en konsekvent Stavemåde, især naar man gerne vil gøre det skrevne saa let læseligt som muligt.« Det har han naturligvis ret i. Og dertil kommer jo, at der i alle dialekter, og jo da også i rigssproget, findes udtalenuancer, som slet ikke kan gives med vore almindelige bogstaver. Så må man enten gribe til særlige, dertil opfundne lydskrifttegn, eller forsøge at hjælpe sig med de eksisterende ved særlige kneb.

Anton Berntsen måtte nødvendigvis følge den sidste udvej, og det gjorde han så godt, at den, der har blot den mindste smule kendskab til dialekten, ingen vanskelighed har ved at forstå meningen. Kun i få tilfælde har han måttet opgive, så den ikke-indfødte vil tage fejl. Konsekvensen er også beundringsværdig. Fra første færd benytter han en stavemåde, hvis principper ikke ændres. Han er omhyggelig med altid at betegne samme fænomen på samme måde. Kun sjældent kan man gribe ham i at have lavet en »stavefejl«.

Anton Berntsens fødesogn ligger ved Vejle fjord i

Halling herred, men sognets østgrænse ligger nær herredsgrænsen til Bjerre herred. Da Anton Berntsens dialektgengivelse er så god, ville man kunne stedbestemme den, også selv om man ikke vidste det i forvejen, og det er derfor let at sammenligne hans sprog med ovenstående beskrivelse af sproget i Bjerre herred, som det kun afviger fra på få punkter.

Følgende vers fra *En Husmandskuen* kan tjene til at vise de vigtigste af Anton Berntsens ortografiske principper.

Hun sænd æ Bøen te Skuel å Præst
 med Mellmad i æ Kårre,
 så bløw de fæest i Øst å Væst
 å tindt dje Føø, som di kund bæst,
 å ingen woldt hind Sorre.
 En véd jo nok, te Husmandsbøen,
 så soor di kan, skal tjeen en Løen,
 let Pææng di helst skuld sammel
 å tænck let o di gammel.

Med dobbeltkrivning betegnes en lang lyd, *Føø*; *tjeen*; *Pææng*. Også stemte konsonanter kan være lange; *Gjemm-Ævvel*; *de bruust fra æ Strenngi*, *de sang i æ Stoww*; *Mellmad*; *Skowwhaww*. Som det vil ses, skriver Anton Berntsen ikke bare dobbeltkonsonant i udlyd, d. v. s. i slutningen af et ord, men også mellem to vokaler som i *Strenngi* og *Ævvel*, og når et ord står som første led i en sammensætning som i *Skowwhaww* og *Mellmad*. De to sidste træk repræsenterer formodentlig et ældre forhold i dialekten. I dialekterne mod vest findes denne længde ikke (mere), og i Bjerre herred er der vaklen på dette punkt.¹⁾ Men Anton Berntsens brug af dobbeltkonsonanter er

1) Ifølge Bent Jul Nielsen: *Et Bjerreherredsmål 1908*, s. 36.

så gennemført, at der næppe kan være tvivl om, at længden har været fuldt følelig for ham.

Med skrivemåderne *nd* og *ld* — f. eks. i *sænd*, *Melldmad*, *tindt*, *kund*, *woldt*, *hind*, *skuld*, betegner Anton Berntsen nogle særlige lyde, de såkaldt palataliserede *n*- og *l*-lyd, der udtales som *n* og *l*, men med en større del af fortungen hævet op mod ganen, så lyden får en biklang af *j*. At det ikke bare er en mekanisk overførsel af skriftsprogets *d*, ses af ord som *tindt*, *tjente*, *åld*, *al*, *tændt*, *tænkte*, *soold*, *solgte*, *fuldest*, *fulgtes*, *broold*, *brølede*. I vore dage er denne palatisering ved at forsvinde i området; den høres næppe hos den yngre generation, mens de ældre stadigvæk har den. I Anton Berntsens sprog må den have været tydelig, da han sjældent laver »slavefejl«, men måske har den været svag, eller Anton Berntsen har følt den som mindre væsentlig; i hvert fald kan han lave rim som *Ræen: blænd* (Megstur), *Ræen: tænd* (En gammel Piig), *Gåen: Grænd* (En Husmandskuen), *Båen: Håend* (hyppigt), *kjænd: pæen* (De gammel Hjem).

Et *e* skrevet efter en vokal, som i *pæen*, *Båen* betegner, at vokalen har stød. Her er Anton Berntsen omhyggelig, når udtalen er forskellig fra rigssproget, som i *kjænd*, *kendt*, *blænd*, *blandet*, *fæest*, *fæstet*, *Løen*, *løn*, mens han kan glemme det, eller anse det for overflødigt, når udtalen er som i rigssproget. — Uheldigvis kan *e* sammen med *u* og *i* også betegne en diftong uden stød som i *Kuen*, *kone*, *Skuel*, *skole*, *hiele*, *hele*. Her er ortografien altså ikke helt entydig. — Iøvrigt er der ved disse diftonger et problem, som vi vender tilbage til.

Det vestjyske stød foran *p*, *t* og *k*, betegner Anton Berntsen ved fordobling *Hva Nøtt er et te*. Han har tydeligt kunnet høre forskellen fra det fællesdanske

stød: *å blyw Bét* med fællesdansk stød rimer på *narret mæ te'et* (En sølle Handel), mens *en Bett*, en bitte flere steder rimer på *ett*, ikke. — Imidlertid bruges denne dobbeltskrivning kun efter vokal. Efter konsonant skrives enkelt *p*, *t* og *k*, f. eks. i *tindt*, *ljente* og *tænk*, tænke i ovenfor citerede vers. I Bjerre herred har man i reglen kun vestjysk stød på vokal, mens stød på konsonant kun sjældent høres. Således også i Daugård sogn, der er nabosogn til Engom. I Engom derimod har man i vore dage vestjysk stød i fuld udstrækning, og det er næppe muligt, at det var anderledes på Anton Berntsens tid. Her svigter Anton Berntsens lydskrift altså; måske har han syntes, det ortografiske billede ville blive for mærkeligt, hvis han skrev *tindtt* og *tænk*k.

Det blev ovenfor nævnt, at der er et problem med visse diftonger. Hvor rigssproget har langt *e* og langt *o* som i *ben*, *hel*, *kone*, *skole*, og i visse tilfælde hvor rigssproget har langt *ø*, som i *høj*, *køre*, *købe*, har de nørrejyske dialekter diftonger *ie*, *ue* og *ye*, hvor *e*'et udtales som i rigsdansk *læse*, *hoppe*. Trykket ligger i disse dialekter på første del af diftongen, altså på *i*, *u* og *y*, og anden del er svagt udtalt. I visse tilfælde skifter trykket dog, især når ordet står som første led i en sammensætning, men også i mange tilfælde ved flertalsbøjning af navneord. Det hedder altså *stien*, men *stjenbrow*, *stenbro*, *hy'e* men *hjøle*, *høle*, *kuen* men *kwoner*, *koner*. Det er muligt udtalen har været anderledes for et par hundrede år siden eller så; i hvert fald skrives disse diftonger i ældre litteratur *ie*, *uo* og *yø*. Hvis det er rigtigt har man i Bjerre herred bevaret en gammel udtale. Under alle omstændigheder har man her oftest en udtale med lige stærkt tryk på begge vokaler, hvor begge vokaler er fuld-

vokaler, ikke det dumpe e, altså nærmest svarende til skrevet *ie*, *uo*, *yø*. Det er en udtale, der er vanskelig at efterligne for den ikke-indfødte, og også vanskelig at opfatte; det ene øjeblik synes man, man hører *miest* og *skuel*, det næste at man hører *mjest* og *skwol*. Ifølge nyere undersøgelser²⁾ har man i Engom sogn nu den almindelige nørrejyske udtale. Men Anton Berntsens stavemåder tyder absolut på, at han har haft samme udtale som man har i Bjerre herred. Han staver nemlig skiftevis. Dog staver han altid *jø* i *kjøøv*, *kjøør*, *gjøør*, *kjøer*, *hjøe* aldrig *ye*, som andre nørrejyder ville gøre. Men han veksler mellem *ie* og *je*, mellem *ue* og *wo* uden regel. Han kan i samme bog stave *ben(e)* (flertal) både *bien* og *bjeen*, i samme bog skrive både *miest* og *mjest*, både *Fålejenhied* og *Fålwjenhjed*, både *mien* og *mjen* (mener), både *Siev* og *Sjev* (sæbe), både *Skuel* og *Skwol*, både *Kuen* og *Kwon*. Når han skriver *Kwatier*, men *Kwatjersti* kunne man få den tanke, at udtalen måske kan skifte med rytmen i ordet eller sætningen, men det modsiges af eksempler som *Relehje* contra *Menighiedsråd* og *en Diel Oer sien* contra *en Djel Oer ino*. Tæller man op, finder man at Anton Berntsen har omtrent lige mange eksempler på begge skrivemåder med en lille overvægt for *ie* og *ue*. Han har da sikkert fundet begge dele lige dækkende for sin udtale.

Også på et andet punkt skifter han, men sikkert af en anden grund. Svarende til rigssproget lange *a* foran *g* og *b*, har man i Bjerre herred også *a*, siger altså *baag*, *smaag*, *skraav*, *taav*, men i det øvrige Vejle amt bruger man udtaler med *å*, *bååg*, *smååg*, *skrååv*, *tååv*. Engom sogn ligger lige ved eller på grænsen mellem disse udtaler, og Anton Berntsen har sikkert hørt

2) Bent Jul Nielsen: Et Bjerreherredsmål 1968, s. 54.

begge. Han skriver vist nok altid *a* foran *v*, *skraav*, *taav*, *stjaav*, men derimod veksler han meget mellem *a* og *å* foran *g*, *Kååg*, *Kaag*, *tebååg*, *tebaag*, *Mååg*, *Maag*, *Umååg*, *Umaag*, *Stååg*, *Staag*. Vekslingen er dog ikke regelløs som i tilfældet med diftongerne. Han bruger altid samme stavemåde en hel historie igennem, men der kan godt være forskel mellem historierne i samme bog. Det er muligt, det hænger sammen med nedskrivningstidspunktet.

Derimod vakler Anton Berntsen ikke på et punkt, hvor man måske kunne have ventet det. I næsten hele Jylland er *i* og *y* faldet sammen foran *w*, så både liv og lyv hedder *lyw*; tilsvarende gælder *e* og *ø*, så lev og løv hedder *løw*. Men i næsten hele Vejle amt er sammenfaldet lidt anderledes. Der kan man udtale enten *iw* eller *yw*, enten *ew* eller *øw* med samme betydning, og i Bjerre herred er udtalerne *iw* og *ew* langt det almindeligste. Her skriver Anton Berntsen næsten undtagelsesløst *yw* og *øw*: *blyw*, *skryww*, *gywt*, *skywt*, *Lyw*, *Tyw*, *Skyww*, *bløw*, *Skrøwt*, *Drøwt*, *Løwwnet*. Dog kan han skrive *giwwen*, *givet*, og han skriver altid *Niels Væwwer* og *Bræw*, f. eks. i *De gammel Hjem: di Bræww han da sæænd hind* — *han skrøw så pæen*.

Her må det også omtales, at man i Bjerre herred udtaler ord som høj, nøje, fornøje, højre med en åben vokal *øw* eller altså hyppigst *æw*, mens man i det øvrige Vejle amt bruger en høj vokal *yw* eller *iw*. Her følger Anton Berntsen altid Bjerre herred *nøww*, *høw*, *fornøww*; han har også den samme undtagelse fra reglen *Yww* og *Ywn*, *øje* og *øjne*.

Det er i artiklen nævnt at tvelyden *ow* udtales lidt anderledes i Bjerre herred og i det hele taget langs Lillebælt end i det øvrige Jylland, med en mere frem-skudt vokal. Det er muligt, at Anton Berntsen har haft

samme udtale, men i så fald har han enten ikke været opmærksom på det eller ikke kunnet betegne det. I hvert fald skriver han altid *ow* i *Skow*, *Fowwl*, *soww*, *Brow*, *Sow*, *Sjow*, *Trow*, *Fålow*.

Det er også i artiklen nævnt, at det lange *u* i visse ord udtales med en særegen diftong. Da Anton Berntsen normalt skriver det lange *u* som *uu*, *Ruud*, *Puud*, *uud*, *Luug*, *fuuret*, men netop i de omtalte ord i reglen bruger *uw*, f. eks. *Huws*, *Muws*, er det muligt han har haft samme udtale. Sikkert er det dog ikke, da denne ortografi ikke er særlig dækkende, og da han ikke er konsekvent på dette punkt.

Derimod er han på sin vis forbavsende konsekvent på et andet punkt, hvor man godt kunne have ventet inkonsekvens. Det gælder forholdet mellem det bløde, spirantiske *d* og *j*. Udtalen er her forbavsende skiftende på halvøen og mange steder bruges en lyd, der nærmest må beskrives som en mellemting mellem *j* og *d*,³⁾ en lyd som altså ikke har noget bogstav i rigssproget. Anton Berntsens konsekvens består i, at han altid staver de samme ord på samme måde, hvilket tyder på at han aldrig har været i tvivl.

I ord, der i olddansk havde *t*, men i moderne dansk har *d*, er der ingen vaklen, Anton Berntsen skriver altid *d*, *Melldmad*, *hwid*, *græd*, *Ruud*, *Puud*, *mødde*, *møder*, *slidde*, *slider*, *Fued*, *fod*, *imued*, *imod*. Svarer det rigsdanske *d* til olddansk blødt *d* har Anton Berntsen almindeligvis enten *j* eller ingenting, svarende til de jyske regler: *træjj*, træde, *bøj*, bød, *Skræj*, Skred, *astæj*, afsted, *bøjjen*, buden (budt), *Føø*, *Blåå*, *Slee*, slæde, *Glee*, glæde, *Bee*, bede, *Pe Sme*. Men i nogle ord skriver han altid *d*, *glad*, *Rad*, *stod*, *Trad*, *trin*,

3) Se Bent Jul Nielsens omhyggelige redegørelse i Et Bjerreherredsmål 1968, s. 87

skridt, *Bod*, bud. Endelig skriver han næsten altid *j*, når det svarer til olddansk *dd*, hvilket stemmer med udtalen i størstedelen af Vejle amt, men næppe med Bjerre herred: *føj*, *født*, *klæj*, *klædt*, *ræj*, *ræd*, *brejj*, *bredte*, *øj*, *ødt*, *ødelagt*, *kløj*, *kløede*, *nøj te*, *nødt til*, *stæj*, *stedet*, *fæstet*. Dog skriver han *nådd* eller *nååd*, *nåede*.

Anton Berntsen har mange eksempler på, at ord kan ende på *i* som tryksvag vokal. Det gælder ord som *Familli*, *triddi*, *tredie*, *Wonni*, *Orne*, *Enki*, *Enkimand*, *Enkikuen*, men *Enker* (pl), *Balli*, *Villi*, *Drengi*, *dreng*, *Drengiti*, *Tækkimand*, *Hakkelsdøngi*, dog også *Dønge*. Derimod *Kjerkegwol*, *Kjerkesti*, *Sengestæj*, *Jaantenke*. Disse *i*-er kan endnu høres nogle steder i Bjerreherred, men i Engom udtaler man nu *e* i stedet ligesom i de vestlige egne.

Endelig skal nævnes nogle enkeltord, hvor udtalegrænsen går i nærheden af sognet. Forholdsordet *fra* hedder hos Anton Berntsen altid *fræ*; vest for Engom siger man *frå*. Derimod har Anton Berntsen altid den vestlige form af ordet *af*, nemlig *å*; i Bjerre herred siger man *åw*. Ordet *noget* staver Anton Berntsen enkelte gange *nowwed*, som er den vestlige form og nu vistnok den almindelige form i Engom; men i almindelighed skriver han *nued*, som er ordets form i Bjerre herred. Nægtelsen skriver han altid *ett*, altså med vestjysk stød. Den almindeligste form er nu *æ*. I Bjerre herred siger man *it* uden vestjysk stød.

Blandt de grammatiske forhold er det værd at bemærke, at Anton Berntsen har to køn i navneordene og altså altid skriver f. eks. *et Huws* og *et Båen*. Der er aldrig nogen vaklen, hvilket i og for sig er mærkeligt, da Engom var det vestligste sogn med to køn; hele Nørvang herred, altså også Hornstrup har *en Hus*,

og *en Båen*, og i vore dage er det vestjyske vistnok ved at trænge ind i Engom. Ikke engang når han lader personer fra Gyww eller Hwejsel tale ændrer han ved dette. Han forsøger altså ikke som Blicher at karakterisere personer ved deres dialekt, men holder sig altid til sin egen.

Artiklen er foransat og den skrives altid *æ*, aldrig *a* som er udtalen længere mod nord på halvøen. I tidsudtryk med om har han dog altid efterhængt artikel *om Sommeren, om Fåmedden, om Awtenen*, og han kan også bruge efterhængt artikel i særligt højtidelige ord.

Det er påfaldende, hvor tit Anton Berntsen ingen endelse har i nutid af udsagnsord. Det ser ud til at have været en fast regel i hans sprog, en regel der næppe er så fast i Engom i vore dage. Det drejer sig om udsagnsord, hvis stamme ender på *l, n, s* eller *r*. F. eks. *hwiel*, hviler, *spel*, spiller, *foæwel*, fortæller, *tâel*, taler, *mien, mjen*, mener, *tjen*, tjener, *ræjn*, regner, *grien*, griner, *fâlis*, forliser, *snøws*, snuser, *spis*, spiser, *spâer*, sparer, *høer*, hører, *wâer*, varer, *røer*, rører, *spøer*, spørger. Også *hjed*, hedder.

Når man skriver på jysk bruger man naturligvis jyske ord, også jyske ord, som ikke kendes i rigsdansk. Anton Berntsen er ingen undtagelse. Ofte har han oversat nogle af de ukendte ord i en ordliste bag i bogen, men næppe dem alle; det kan jo være svært at vide, hvilke ord andre folk ikke kender. Derimod er han en undtagelse til den anden side. Han overlægger aldrig sit sprog med sære ord. Mange dialektforfattere har en svaghed for at hente sjældne, forglemte ord frem af mørket, tit hentet fra de forskellige dialekter, så deres værker kan blive et helt rarietetskabinet. Den faldgrube falder Anton Berntsen al-

drig i. Han benytter sit eget sprog med dets naturlige ord. En del af dem er måske nok gået af brug nutildags, men i hans ungdom har de sikkert været fuldt levende.

Også en anden faldgrube har han lykkeligt undgået. Mange har det sådan, at så snart de tager en pen i hånden og sætter sig til skrivebordet, tænker de i skriftsprogets vendinger. Resultatet bliver da let et skriftsprog med jysk udtale, eller om man vil et jysk med ord og sætninger og sætningsbygning, som ingen jyde vil tage i sin mund. Anton Berntsens sætninger er aldrig forvredet skriftsprog, men jydens naturlige talesprog.

Og dette naturlige jævne sprog, som enhver jyde har kunnet genkende som sit eget, har sikkert været en stærkt bidragende årsag til Anton Berntsens store popularitet.

ANTON BERNTSEN OG MUSIKKEN

Af N. Chr. Sørensen.

Anton Berntsens kontaktpunkter til musikken, dens skabende og udøvende folk var mange og højst forskelligartede.

Anton Berntsens musikalitet gav sig kun beskedne udslag i hans daglige liv. Han kunne spille på orgel, så han kunne demonstrere et orgels klang for kunderne. I hjemmelivet var det mest Amalie Berntsen, der spillede klaver og orgel. Det var almindeligt, at der blev spillet en aftensang, når der var gæster. Ved disse lejligheder spillede Anton Berntsen oftest på sin hjemmebyggede cello. Han kunne dog også spille violin. Det var rent og klangfuldt spil; men repertoiret var jævnt og simpelt. Datteren Anna Louise Berntsen husker, at det ofte var salmer som »Sig månen langsomt hæver«, der lød ind til hende, når hun lå i sin seng. Det var også kun ved lignende lejligheder, Anton Berntsen lod sin stemme høre. Den var lidt tør og lavmælt ligesom hans talestemme.

Han refererer et sted¹⁾ til, at Tang Kristensen gør sig til talsmand for for det synspunkt, at uddannelse på musikkens område (i alt fald sangens) er af det onde; noget ødelæggende for det ægte, oprindelige. Anton Berntsen tager ikke direkte stilling til dette spørgsmål, men sympatiserer vel til dels med synspunktet ud fra den betragtning, at Tang Kristensen har samlet meget gammelt og ægte, som er bevaret

i kraft af, at intet kunstigt — »tillært« — har sneget sig ind i det oprindelige.

Et overblik over Berntsens forbindelser gennem »De mange Aar«²⁾ viser imidlertid klart, at han har omfattet musikkens folk med samme interesse, samme varme og intelligente menneskelighed over hele skalaen fra den nødtørftigt uddannede eller selvlærte landsbyspillemand til den verdensberømte virtuoso og skrivende musiker.

Og at følelserne var gensidige, får man et tydeligt indtryk af, når man i dag snakker »Berntsen« med komponister til og fortolkere af hans værk.

Allerede i barneårene indsugede han naturindtryk, men i mindst lige så høj grad var han påvirkelig af sproget og litteraturen og — ganske klart — stærkt modtagelig for musikkens værdier.

Berntsen tillægger på grund af »den sikre rytmiske Sans« mange spillemænd evnen til at gøre vers og anfører, at denne evne ofte er gået i arv gennem flere generationer.

I sin bog fra 1940 om Anton Berntsen uddyber Gunnar Martin Nielsen temaet således:³⁾

»En Del Spillemænd gav sig tillige af med at skrive Vers. Der har sikkert blandt disse Almuefolk været nogle Digternaturer, som gav deres Vemod eller Humor musikalsk Form og Følelse.«

Der findes virkelig mange eksempler på, at sproglig og musikalsk begavelse har tendens til at følges.

Typiske eksempler er Berntsen og Carl Nielsen, for førstnævntes vedkommende med trykket lagt på det sprogligt-digteriske, for sidstnævnte med musikken som dominerende faktor. Carl Nielsens »Min fynske Barndom« og hans lille, musikæstetiske værk »Levende Musik« står som perler i dansk prosalitteratur.

Berntsens udtalelse om den arvelige musikalitet er indlysende rigtig, den underbygges af utallige historiske eksempler verden over, og musikalitet (der kan ytre sig meget forskelligt) er utvivlsomt et af de arveanlæg, der gør sig stærkest gældende. Senere skal omtales nogle af de »dynastier«, Anton Berntsen har med i »Nogle jydsk Spillemænd«.⁴)

At han selv var »arveligt belastet« på området er indlysende. Faderen, Bernt Laursen, havde musikken som tredie — og absolut foretrukne — erhverv og var lidstypisk for musikerstanden: ganske lille landbruger, håndværker, spillemænd. Farfaderen, Laurs Berntsen, håndterede en violin, farmoderen sang gerne, og farbroderen Peter blev — ligesom Bernt — erhvervs-musiker.

I den tids danseorkestre pyntedes der somme tider på klangfarverne med små midler. Carl Nielsen »debuterede« således som 8-årig i sin egns formidable koncertorkester (vistnok 12 musikere) under nogen lampefeber ved at slå triangel i Lumbyes »Dagmar Polka«. Anton Berntsen fik en lignende opgave betroet:

»Æ dæ wal let Musik i di Væs a fik dæjt,
— hwem ved, hwa mie dæ ka mangel,
ska I howws, a æ kons æ Spellmands Knæjt,
dæ fæk Lov te å slo æ Triangel.«⁵)

Både den vokale og den instrumentale musik har livet igennem optaget Berntsen stærkt. Faderens lange arbejdsdag har vel hindret ham i at underholde eller undervise familiens medlemmer ret ofte, men drengen har lyttet intenst, når det skete et par timer en søndag eftermiddag eller en aften i den lille hus-

mandsstue, sådan som han skildrer det i digtet »Ve Tisbæk Skow«:

Mi Fåc fæk somtie Løst te å spell,
 så glemt en åld de, dæ hæjsen kund drell,
 æ Fjol kam op å æ Skinndpues.
 Så spellet han, te vi skuld hen å soww,
 de bruust fræ æ Strenngi, de sang i æ Stoww,
 tesidst, nær dæ regti kam Gong i æ Boww,
 så dåånsel æ Høgg øwwe Tisbæk Skow!

I dette betagende digt (5 strofer à 9 linier) synes musikkens trolddom at løfte menneskesindet ud af den lune stue til naturindtrykkene over skovens ærværdige træer, til den stolte høgg svævende over topene.

Diglet udsendtes (formentlig som gave til venner og forretningsforbindelser) i 1921 med melodi af forfatteren selv (klaverarrangement: Julius Foss). Men musikken står slet ikke mål med teksten, og man undres over, at kun én af de talrige komponister,⁶⁾ der få år senere gav sig i kast med Berntsens værker, har benyttet sig af dette ypperlige arbejde. Forfatterens egen melodi til »Mi Nååbo, Pe Sme« har hævdel sig smukt og holder stillingen i Folkehøjskolens Melodibog og andre sangbøger trods konkurrence fra flere »professionelle« komponister.

Da Anton Berntsen var 13 år, fik han nye lærere i skolen, grundtvigianere, der satte sangen i højsædet og dermed berigede den opvakte drengs sidste skoleår i høj grad. Han mindes musikalske oplevelser, der i vor overmættede tid, med al dens brug — og især misbrug — af mekanisk musik kan forekomme ubetydelige:

I sommeren 1887 foretog Engum skole en udflugt

lli Nääbo, Pe Sme

lli Nää - bo, Pe Sme a en end. e. e.

jen de saj - en a, sjo om han i e mi

Nen, nilen kääk for en lag a ed småt liska

ne, så spin han sk twaa-re: „Hun Nääk a ed de?“

Anton Berntsens håndskrevne node til Mi Nääbo, Pe Sme.

til Grejsdalen. Nogle gårdmænd sørgede med deres hestekøretøjer for befordringen, og i den forreste vogn sad Antons far og blæste på sin es-klarinet, et lille, skarpt klingende instrument, der er langt vanske-

ligere at traktare end de større, dybere stemte klarinetter i c, b og a. I Grejsdalen dansedes der til tonerne af spillemandens violin, så der var al grund til, at sønnen skulle være stolt, hvilket forfatteren Anton Berntsen dog — selvfølgelig — ikke lader komme til udtryk, han er alt for tilbageholdende, beskeden til noget sådant. Jyder af den rigtige slags bruger i det hele taget ikke ofte superlativer.

Ægte messingsuppe har også glædet drengen. I 1888 fejredes i Vejle 100-året for Stavnsbåndets løsning. Der gik en procession fra Rådhusortvet til Nørreskoven, marchmusikken frydede den 15-årige Anton, og fællessangene, der blev afsunget med orkesterledsagelse, gjorde et sådant indtryk på ham, at han ikke forbigår omtale af denne del af festen, da hans livs erindringer fæstes på papiret 60 år senere.

Om barndommens søndagsskole skriver Berntsen:

»De smaa Taler, der blev holdt til os, husker jeg ikke ret meget af, men jeg husker en Del Sange med iørefaldende Melodier. Jeg tror, at det, der synges ind i Børnene, sidder bedst fast.«

Musikken kan absolut ikke udtrykke et handlingsforløb, meninger eller beskrivelser af personer, ting etc., sådan som det talte eller skrevne sprog gør det. Den er en helt anden, ganske selvstændig, kunstart og kan højst betragtes som en »sprogets forlængede arm«, der træder til eller fortsætter, hvor det egentlige sprog hører op. Hvor digt og melodi mødes — i sangen, opstår i virkeligheden en »tredie kunst« ved sammen-smeltningen af de to oprindelige, og der kan for musikalske mennesker, f. eks. Berntsen, meget vel opstå uforglemmelige oplevelser af den art, der omtales af ham som ovenfor nævnt.

Det var senere i livet sådanne simple sange, hvor

tekst og melodi hørte nøje sammen, Berntsen holdt mest af, f. eks. »Det var en lørdag aften«. Derimod kunne sange som »Enkevalsen« få ham til omgående at lukke for radioen.

Landsbyspillemand.

Mit første møde med Berntsens værker fandt sted for ca. 40 år siden. Det var de prosastykker, han selv belegger som afhandling: »Nogle jyske Spillemand«. Jeg »slugte« dem med vidt åbne sanser, og jeg har bevaret de anekdotiske partier i så klar erindring, som havde jeg selv oplevet dem eller læst dem i går. Stykkerne kom i Vejle Amts Aarbøger første halvbind 1921 og senere i et særtryk, der vistnok fremstilledes i 600 eksemplarer, utvivlsomt et skrift, der den dag i dag ville blive modtaget med interesse og fornøjelse både i musikkredse og hos andre.

Det indledende kapitel er af stor saglighed og kulturhistorisk værdi — med omtale af landsbymusikanternes sociale og arbejdsmæssige placering i 1800-tallet, instrumenterne (med klarinet og violin i spidsen), disses fremstilling og kvalitet — her kommer Berntsens fagkundskab frem —, spillemandenes utrolige udholdenhed på de vældige vandringer med violinposen af kalveskind på ryggen og de uhyre arbejds-lider med danse-musik i lo eller lade, i træk, kulde, fugligvarme, støv og altid under forventningen om at være den helt afgørende faktor for glædens og livs-udfoldelsens opretholdelse.

Spillemandens sociale og erhvervsmæssige placering er i denne artikel berørt under omtalen af Berntsens far.

Anton Berntsens indgående kendskab til spillemandsmusikken tilskyndede ham til i den første af

biografierne om dens mænd at omtale Ole Kjær, der hørte til uden for amtet, i Ringkøbing. Han var periodens dygtigste og mest alsidige på feltet, udøvende musiker, komponist, arrangør og pædagog. Der er bevaret meget fine danse og svære koncertstykker fra hans hånd, og han blev foregangsmand for ledende spillemænd også i Vejle Amt, underviste dem både i praktisk spil, i harmonilære og instrumentation.

Blandt Ole Kjærs ypperste elever finder vi Mads Brems i Herslev og er dermed inde på et af de dynastier, der stærkest gjorde sig gældende på vor egn — og siden på den store musiks område.

Mads Brems, der blev født 1809 i Herslev, var husmand (på en udlod af faderens mark nær Landerupgård), rokkedrejer og musiker, og hans håndværk gav god basis for, at han også kunne dreje og udbore klarinetter og fløjter. Klapperne (af messing) dertil blev lavet af et par musikkolleger i Alminde og Follerup, men der skulle ikke meget »beslag« til den tids primitive systemer: den gangse klarinette — oftest af buxbom — havde kun 5 klapper og 8 åbne lyd-huller.

Den højt begavede Mads Brems, som forstod sig på teori og harmonilære, var en storartet leder, han fik et helt »korps« og havde et udstrakt arbejdsområde: fra egnen nord for Vejle Fjord til steder syd for Kolding Fjord. Han var en både godsindet og bestemt leder og var især kendt for en klangskøn, ren og fyldig tone, både på violinen og på klarinetten.

For familien Brems' vedkommende er der tale om en meget lang arvefølge i musikens tjeneste: Mads Brems' farfader og fader dyrkede begge musikken (men de var gårdejere og derfor ikke erhvervsmusikere), hans søn Laurids blev musiker, bosiddende i

Herslev. Dennes søn var den berømte barytonsanger og sangpædagog Anders Brems,⁷⁾ født 1877. Det er vel nu mindre kendt, at han desuden var en fremragende instrumentalist, blæste klarinet i kammerensemblet »Brøndumkvintetten«. I den følgende generation findes sangeren Mogens Brems og den vidunderlige mezzosopran, kgl. kammersangerinde Else Brems, hvis søn fører traditionen videre som operatenor.

Iøvrigt omtales Ole Kjærs bror, Nikolaj Kjær, der flyttede til Brakker i Starup sogn. Bernt Laursen, født 1821, Anton Berntsens far. Marcus Degn i Højen. Jørgen Knudsen, født 1838 i Gadbjerg sogn. Jens Husmand, der boede på Stougårds Mark. Niels Bruun, Herslev. Knud Andersen, Egeskov. Musikkens bajads Søren Nielsen. Jakob Andersen, født i Skjold, Bjerre Herred, landsdelen, der var berømt for sine musikere.

Hver af de her nævnte har fået sit »kapitel« hos Berntsen, men der er et stort galleri af »bipersoner«.

Simon Gade, født 1824 i Pjedsted, var elev af Mads Brems og Ole Kjær. Hans sønnesøn var Jacob Gade (Vejle 1879), komponisten til bl. a. den æventyrligt berømte »Tango Jalousie«, der blev til i 1925, straks slog an og endnu — et halvt århundrede senere — benyttet i vid udstrækning verden over.

At Bernt Laursen havde nær forbindelse med de to mest kendte spillemænd i amtet, Mads Brems og Ole Kjær, fremgår bl. a. af, at en mængde af hans efterladte, håndskrevne spillemandsnoder er komponeret af disse to.⁸⁾

Selvfølgeelig træffer vi også i Berntsens bog den berømte kromand og musikanter Frederik Iversen, der hist og her citeres for sine bramfri, rammende bemærkninger. Han karakteriserede engang en navngiven klarinettist sådan: »Han æ gue te å spell, men

Fra venstre Anker Olesen, Frederik Iversen, Anton Berntsen og spillemanden Jens Andersen fotograferet den 16. september 1933.

de(l) er ett råde å hører o!« Altså: Han har stor teknisk færdighed, men tonen er skrækkelig.

Berntsen beretter⁹⁾ også om to klarinetspillere, som mødtes og spillede samme stemme — men desværre — den ene på b-, den anden på a-klarinet. Virkningen har været ubeskrivelig!

Med et let flydende fint dansk og en masse interessant og morsomt stof er »Nogle jydskke Spillemand« yderst anbefalelsesværdig læsning.

Den store musik.

Om Berntsens syn på den højere musik udtaler han sig ret sparsomt.

Under en tur til København overværede han sam-

men med sin kone og lille datter opførelsen af operaen »Liden Kirsten« og balletten »Fjernt fra Danmark«. Herfra citerer han en klog bemærkning af den 7-årige Anna Louise angående operasangen, men undlader selv at kommentere oplevelsen i Det kgl. Teater.¹⁰⁾

Derimod udtrykker han uforbeholden anerkendelse af den verdensberømte australske klavervirtuos og komponist Percy Grainger (1882—1961).¹¹⁾ Berntsen kom hos Tang Kristensen i forbindelse med denne musikpersonlighed, der også var folkemindesamler i stor stil. Han havde bl. a. optaget ca. 500 engelske folkesange på fonografvalser. Med sin enorme sagkundskab og fastslåede autoritet førte Grainger det endelige bevis for, at Tang Kristensens optegnelser af danske folkesange var rigtige, hvilket var blevet bestridt fra dansk sagkyndig side.

Sammen med Tang Kristensen optog han omtrent 200 folkemelodier, som han i 1933 skænkede til Dansk Folkemindesamling. Hans indsats på dette felt (og besøg i »Mindebo«) blev ydet i årene 1922, —23, —25 og —27.

Til Graingers kendteste værker regnes: »Danish Folk-song Suite«.

Hans udsættelser af de jyske melodier blev arrangementer for klaver, orkester eller mindre ensembler og udkom på musikforlagene Schirmer, New York, og Schott & Co. Ltd., London.

Herman Sandby, født 1881,¹²⁾ var dansk, internationalt kendt violoncellist, der både som instrumentalist og komponist vandt sig et stort navn. Han var nogle år solocellist i Philadelphia Symphony Orchestra og 1. cellist ved Combs Music College. Han efterlod ved sin død en kostbar italiensk cello, bygget først

i 1700-tallet af Dominico Montagnana (1683—1750) i Venedig, et instrument, der verden over af kendere betegnes »Le puissant Venetien«, d. v. s. den kraftigt klingende venetianer. Den blev købt til Danmarks Radios Symfoniorkester, hvis daværende solocellist, Alberto Medici, en tid var elev hos Sandby.

Percy Grainger, der 1914 var blevet amerikansk statsborger, kendte Sandby godt og fik ham med i et bemærkelsesværdigt arrangement i Vejle den 17. september 1923:

Berntsen, Ørstedsgade 19, havde de nødvendige musikinstrumenter, fru Berntsen, den tidligere musiklærerinde, så gerne hjemmet som ramme om en særpræget koncert, et halvt hundrede indbudte fyldte stuerne, og endog entreen, til trængsel. Anna Louise Berntsen husker begivenheden og siger, at der også ude på gaden stod interesserede tilhørere.

De gamle, jyske folketoner var af Grainger bearbejdet for cello, klaver og orgel, og de udførende var: Sandby (cello), Grainger (klaver) og organist C. Brieghel-Müller, Vejle (orgel).¹³⁾

Berntsens havde flere besøg af Grainger, og naturligvis mødtes de i forbindelse med den koncert, Grainger holdt i Vejle Håndværkerforening den 11. oktober 1927, og ved hvilken han præsenterede sine kompositioner over de jyske visemelodier. E. Tang Kristensen kommenterede, og fru Tang Kristensen sang nogle eksempler på de bevarede melodier.

Engang spillede Frederik Iversen violin hjemme hos Berntsens, Grainger optog hans melodier, og da verdenspianisten også havde givet noget til bedste, et meget virtuost værk, sagde Frederik Iversen med sin sædvanlige urokkelige ro: »De æ såen, de ska væær!«

Berntsen har skrevet et jysk digt til Grainger: »Æ

Fra venstre Percy Grainger, organist Brieghel Müller (Vor Frelser kirke i Vejle) og cellist Hermann Sandby fotograferet i Berntsens hjem den 11. oktober 1927.

stue Dam low han en Daw o twat«, i »Bindingsværk«.

Violinbygning.

Allerede mens Berntsen arbejdede på harmoniumfabrikken i Ringkøbing, opstod den tanke hos ham, at det kunne være morsomt at forsøge på at lave en

violin.¹⁴⁾ Læretidens ufravigelige krav om præcision i håndværket og den medfødtle musikalske sans har vel vakt interessen for at skabe noget andet end de endeløse serier af harmonier. Efter at have indhentet tilladelse hos fabrikant Andresen benyttede han i den knapt tilmålte fritid værkstedet til det første forsøg på violinbyggeri. Han havde sikkert hjemme lært en smule violinspil, og han fandt det første resultat af violinmageriet ret tilfredsstillende.

Fra Tyskland skaffede han sig håndbøger om emnet, specielt værktøj og materialer, men den svære violinbygningskunst lagt til den sædvanlige arbejdstid tog dog så stærkt på hans begrænsede kræfter, at han snart — for nogen tid — måtte lægge denne hobby på hylden.

Den dukkede dog senere op igen i hans tilværelse, både som fritidssysse og som supplement til indtægterne, der dengang var ret knappe.

G. M. Nielsen beretter, at Berntsen en tid lang fremstillede en violin om ugen!

Under opholdet på Statshospitalet drev han igen denne virksomhed, en del af tiden assisteret af et par interesserede medpatienter.

Der var i de tider kunder nok til instrumenterne, og disses kvalitet var sikkert ganske god. Vi erfarer bl. a., at kantor Jørgensen, Vejle, købte en af disse violiner til sin datter, som var elev på Konservatoriet.

Professor Valdemar Tofte, den mand, der havde størst indflydelse på violinspillet faglige og pædagogiske sider i en lang periode, afgav en skriftlig anbefaling efter at have haft et par Berntsen-violiner på prøve. Den berømte koncertmester i Kapellet, Anton Svendsen, gav Berntsen gode råd m. h. t. videre produktion. Strygeinstrumenter som bratsch og kontra-

Anton og Amalie Berntsen i hjemmet i Ørstedsgade 19 ca. 1912.
Berntsen spiller på sin hjemmebyggede cello, som endnu ikke er lakeret.

bas har Berntsen ikke fremstillet, men en enkelt cello blev det dog til.

Et julekort (uden årstal) til Berntsens mor i Assendrup¹⁵⁾ viser på et fotografi ægteparret musicerende i hjemmet: han spiller på den nyfremstillede violoncello, mens fruén sidder ved et stort harmonium. Det viser, at celloen er meget smukt bygget, men endnu ikke lakeret.

De folkelige møder.

Boghandler Andreas Dolleris fik i 1920 Berntsen overtalt til at begynde som oplæser af egne værker i foredrags- og ungdomsforeninger og lignende steder. Det var vel mest prosa og poesi i den østjyske dialekt, og det blev i den følgende tid til utallige aftener i by og på land, nært og fjernt. Nogle år senere skulle denne mødevirksomhed komme til at stå i fuldt flor. Vi lader Berntsen selv tage ordet:

»I Aaret 1924 lærte jeg Koncertsanger Anker Olesen at kende, og vi kom til at optræde sammen ved mange Lejligheder, blandt andet ved det danske Kunstnerstævne i Forum i København i 1929. Det skyldes ham, at mine jyske Viser blev sat i Musik af danske Komponister — Carl Nielsen, Ad. Riis-Magnussen, Gunder Knudsen og flere.«

Forfatteren udtrykker — med rette — megen anerkendelse af sangeren og dennes frue, pianistinden Kiss Anker Olesen. Ægteparret udgjorde med Berntsen en gruppe, der i de følgende år kunne notere utallige successer.

Anker Olesen, tenorsanger med en stor uddannelse i ud- og indland bag sig, er født den 11. april 1892 i Bjerre Herred. Hans musikalitet og begavelse, smukke, lyse stemmeklang og fuldkomne beherskelse af dia-

Anton Berntsen sammen med Anker Olesen og Kiss Anker Olesen.
Billedet er taget i midten af tyverne og brugt til aviser og programmer i forbindelse med turnévirkksomheden.

lekten gjorde ham til en ideel fortolker af Berntsens digte, da de blev sat i musik. Fru Kiss Anker Olesen er uddannet på konservatoriet af den kendte klaverpædagog Merry Skov og i de teoretiske fag af bl. a. Carl Nielsen.

Da kontakten til Berntsen opstod, var Anker Olesen aktiv som romances- og oratoriesanger og bestyrelsesmedlem i Det unge Tonekunstnerselskab og dermed i stadig forbindelse med udøvende og komponerende kunstnere.

Der blæste på den tid en gunstig vind for dansk folkelig sang (der absolut intet har til fælles med sangstof fra meget gammel tid, som Tang Kristensen samlede). Højskolen og det voksende foreningsliv, sangglæden i mange skoler og hjem havde fremkaldt et øget behov for melodier, der forenede kunstnerisk

kvalitet med letfattelighed, til brug i fællessang og til solosang, som var akceptabel også i kredse, der ikke var egentlig »koncertvante«.

Folkehøjskolens Melodibogs førsteudgave, redigeret af de fire »store«: Carl Nielsen, Thomas Laub, Oluf Ring og Thorvald Aagaard, udkom på Wilhelm Hansens Forlag i 1922. Den søgte — oftest med held — at imødekomme kravet om et folkeligt og dansk præg på melodierne, og mange gode komponister gik ind for sagen med dette formål for øje.

Komponisterne så sig om efter inspirerende tekster, og Berntsens — ofte formidlede af Anker Olesen — tiltrak mange.

Adolf Riis-Magnussen, en meget produktiv komponist af udpræget lyrisk gemyt, må på mange måder have følt sig åndsbeslægtet med Berntsen. Efter at den nydelige lille »Følleskav« var udkommet (klaver med underlagt tekst), kom ikke færre end ti folkelige sange (solostemme med klaverakkompagnement) på Berntsens eget forlag, smukt udført i Wilhelm Hansens Nødestik og Tryk. Derved kommer Riis-Magnussen vistnok i spidsen som Berntsen-komponist.

Den storartede kirkemusiker og komponist Hans Lindskrog, født 1903 i Skive, organist ved Simon Peters Kirke i København, har sat ni af digtene i musik, Gunder Knudsen otte og Johannes Nielsen fem, Carl Nielsen fire, og mange andre har bidraget. Der henvises til medfølgende liste, der ingenlunde er fuldstændig.

Anker Olesen bragte gennem talrige radioudsendelser sangene ud til vide kredse, og der var til foreningsarrangementer o. lign. meget ofte bud efter Berntsen og Olesens, ikke blot i Jylland, men også på Fyn og i København.

Bindingsværk. Olf. Ring.

Udfordret.
 Ni. Fæl: Havn en rumpel Bindings - værk, no jammel Stokker
 ma let skui - melld, a Temmer wa kom: Tyr a' ett nat
 slærte, a sander Vælk be - gyndt se maat a' hæld.

h. Anker Berntsen med multi. Skan. fr.
Olf. Ring.

Oluf Rings håndskrevne node til Bindingsværk.

Anker Olesen¹⁶⁾ fortæller: »Af og til havde Berntsen Forfald, og saa deltog i Stedet Lærer Mads Basse, Vejle. Han var en stout Type, læste vældig godt, var glimrende ved Stemme og beherskede Dialekten til Fuldkommenhed.«

Fru Kiss Anker Olesen fortæller om det uforglemmelige samarbejde med Berntsen og husker — blandt meget andet — en tourné, der bragte trio'en til Odense. Her må forventningerne have været store, for det tal-

stærke publikum i Fyns Forsamlingshus modtog de optrædende — før underholdningen — med vældige ovationer, endeløse klapsalver. Nå, heldigvis var begejstringen også stor bagefter.

Der foreligger nogle af programmerne. Et typisk eksempel skal nævnes her:

Det er en »Jydsk Aften« den 25. september 1927 i Vejle Håndværkerforening. Anker Olesen synger tre afdelinger: 1) fire sange af Riis-Magnussen, en af Fritz Crome, 2) tre af Laurids Lauridsen, én af Carl Nielsen, 3) én af Rung-Keller, tre af Gunder Knudsen. Sidstnævntes melodier er tilegnet Anker Olesen. Indimellem har Berntsen to afdelinger oplæsning.

Allerede 11. november 1924 og 6. november 1925 omtaler Vejle Amts Folkeblad vellykkede tourneur, der også omfatter optræden i Vejle Teater af Berntsen-Olesens.

1. december 1927 er Anker Olesen solist ved en storstilet kirkemusikaften i Vor Frelzers Kirke, København (organist Rung-Keller). Den vokale del indledes med »O, Skaber, kom dit Barn i Hu« af Anton Berntsen med musik af Laurids Lauridsen.

I samme måned opføres Berntsens »Børnesang« i Vor Frelzers Kirke i Vejle. Det har ikke kunnet fastslås, hvem melodien skyldes.

Den 16. august 1927 afholdtes i Sct. Nicolai Kirke i Vejle en festgudstjeneste i anledning af byens 600-årsdag, og der opførtes en kantate med tekst af Berntsen: Et damekor sang værkets første del til melodi af Berggreen, koncertsangerinde fru Givskov-Christensen anden del (Weyse), og sidste del blev til en gammel folkemelodi sunget af menigheden. Kirkens organist, Johannes Wolthers, ledede opførelsen.¹⁷⁾

Undertiden mødtes de implicerede parter, således

var Berntsen, Kiss og Anker Olesen og nogle af komponisterne, bl. a. Hans Lindskrog, samlet til et hyggeligt lag i KFUK i St. Kannikestræde i København.

Olesens flyttede 1931 til Grindsted, hvor de havde erhvervet »Grand Hotel«. Her blev de som værtspar i 33 år, men flyttede 1964 til Birkerød, hvor de nu nyder deres otium. Deres indsats for Berntsens værker var formidabel.

Komponisten og forfatteren Ludvig Dolleris, født 1886 i Vejle som søn af førnævnte Andreas Dolleris og koncertsangerinden Anna Dolleris, udgav 1949 sin store, grundige Carl Nielsen-Musikografi:

Det hedder heri:¹⁸⁾

» (1924), fortalte Carl Nielsen mig, at han var blevet interesseret i mit Bysbarn, Anton Berntsens Digte, især i Samlingen »Gjemm-Ævvel«, hvoraf han komponerede »Jens Madsen å An-Sofi«, en vidunderlig Beretning«

Alle de melodier til Berntsen-sange, vi har til rådighed, er skrevet i folkelig, melodiøs stil, letfattelige for tilhørere og ikke problematiske for de udøvende. De er strofiske, d. v. s. der er samme melodi til hvert vers.

En undtagelse herfra er Carl Niensens »Jens Madsen å An-Sofi«, der er gennemkomponeret, altså med forskellig musikalsk iklædning for de enkelte vers. Kun 1. og 4. vers er ens.

Om man vil betragte denne kunstfærdige komposition som en gøgeunge i reden med de mange »unger« eller som en Fugl Phønix blandt gråspurve, er en smagssag, men den er i hvert fald som kunst-musikalsk produkt meget bemærkelsesværdig.

I 1. vers præsenteres den tidligere sømand, nu fisker, og hans kone An-Sofi. Carl Nielsen starter her på det

jævne plan, sangstemmen fortæller ligetil og let i dur med klaverakkompagnement efter bas-efterslagsprincippet — en slags let kultiveret »skomagerbas«.

2.vers er i moll med meget hyppige modulationer, klaveret har mørklfarvede tremulanter, mens Jens slanger ål ude på isen, vejret forværres, det blæser op, isen revner og kommer i drift. Jens springer for livet fra flage til flage, mens musikken, især klaversatsen i korte, afbrudte figurer, understreger det dramatiske forløb. Det er alt andet end let for sanger og pianist.

I 3. vers står An-Sofi inde på stranden og jamrer: »åå, Jens åå, Jens, mi bette Mand«, og på det sted er de teknisk-musikalske krav enorme (bl. a. to gange lille nonespring nedad). Et vældigt kompositorisk geni har ubarmhjertigt fulgt inspirationens tilskyndelse. Jens klarer den og trasker i 4. vers sindigt hjemad til den jævnt vuggende visemelodi fra 1. vers. »A sejlet o di stue Haww, kam åldtid godt i Land, hwo ka do tænk, te a kund drown i såen et lille Vand!«

Carl Nielsen er helt gået op i dette digt og har givet de dramatiske midterdele alt, hvad de kan tåle af effektfuld musikalsk staffage. Det blev et stykke »sangens kammermusik« af imponerende kompositorisk fantasi.

I Torben Meyer og Frede Schandorf Petersens store værk om Carl Nielsen betegnes¹⁹⁾ denne sang som »noget af det ypperste i den sørgmuntre Visestil« »men desværre er Midterstykket — An Sofi's Bekymring — saa svært at synge, at det kun er de færreste beskaaret at gengive det, der skal mere end en almindelig Visekunstner til at løse den Opgave.«

Om uropførelsen skriver -r-h i en anmeldelse i Nationaltidende: »Humoren i »Jens Madsen å An-Sofi«

Den jenn å den anden

Marsch Tempo (Allegro moderato) Carl Nielsen

Den jenn ska stå - der læ - de først i Liden den

an - den ska stå i grov Grov Jens

an - den i grov å en an - den i den, men

meget - vist er det her koo -

viste nogle af de intimeste og mest ægte Træk i Carl Niensens Fysiognomi.« Førsteopførelsen fandt sted ved en festkoncert for Carl Nielsen på Universitetet den 21. november 1925. Anders Brems²⁰⁾ sang partiet og lillagdes i anmeldelsen »beundringsværdig Dygtighed«. Akkompagnatøren nævnes ikke, men efter alt at dømme²¹⁾ må det have været Rudolph Simonsen (1889—1947), den senere direktør for Det kgl. Konservatorium.

Komponisten var til stede.

Sangen fandtes dengang kun som manuskript. Den udkom posthumt²²⁾ sammen med tre andre Berntsen/Nielsen-sange på Skandinavisk og Borups Musikforlag i 1941 under betegnelsen »Fire Jydske Sange«.

Harmoniumbyggeriet gav Anton Berntsen økonomisk baggrund. Han fortæller i en oversigt over sit liv, at han i tiden 1. april 1901 til 1924 byggede 3000 orgler. De fleste blev i Danmark, men nogle blev spredt, bl. a. med missionærer til Indien og Afrika. Han fortæller også, at han har været opfinder på orgelbygningens område. Patent blev udtaget på en dobbelt toneladebund, og Berntsen startede en ny konstruktion af en trompetstemme.

Det er dog den anden side af musikken, det oplevelsesmæssige, der utvivlsomt har betydet overordentlig meget ved dannelsen af hans personlighed.

FORTEGNELSE OVER ANTON BERNTSEN-DIGTE,
SOM ER SAT I MUSIK

En del er udkommet på forskellige forlag, andre foreligger i manuskript. Størstedelen af originalmanuskripterne findes i privateje hos Anna Louise Bernlsen.

Albrechtsen, Vilh.	Sommerens sidste sang er sunget (²³ / ₁₀ 1949)
Andersen, Jens	Jens Madsen å An-Sofi
Bauer, C.	Livets Toner
Berntsen, Anton (1873—1953)	Mi Nâåbo Pe Sme Ve Tisbæk Skow Min Lille Dreng Æ Awtensuel Den sidste Dag To Aar Sorg og Trøst Livets Toner
Bitsch, Viggo (1890—)	Mi Nâåbo, Pe Sme Morgensang i Skolen
Borresø, Aage	Ve Tisbæk Skow Madses Øg Sommeren i mi Bâåndom Spillemanden
Crome, Fritz	Søren å Sessel
Fønns-Jørgensen, Kaj	Bindingsværk (²² / ₁ 1941) Skumringstanker
Holstebro, H. J.	Den sidste Dag
Jørgensen-Værebros, Oluf	Ywl Enn Sygbesøg
Knudsen, Gunder (1884—1947)	Jens Madsen å An-Sofi En jenle Kâel Æ Hjoordrengs Astronomi Hanne å æ Kat Madses Øg

- Larsen, Jens Thorvald
1893—)
- Lauridsen, Laurids
(1882—1946)
- Lindskrog, Hans
(1903—)
- Matthiesen, Egon
- Mikkelsen, M. K.
- Mortensen, R.
- Nicolajsen, G.
- Nielsen, Carl
(1865—1931)
- Nielsen, Johannes
(1875—1932)
- Mikkel Peders Polletik
I Kongens Tjennest
Følleskav
- Da Jens Moten wa te Gilld
- O æ Kjærrgoer
Æ Lastræ
Wo Dætter
O, Skaber, kom dit Barn i Hu
- Megstur
Jens Madsen å An-Sofi
Æ Hjoordrengs Astronomi
En dito
Verdens Fåbæjring
Æ gammel Klokk
Ywl i Salling
Æ Kuw i æ Klæwwer
Mads Kristian
Æ Høøstgilld
En jenle Kâel
Snak
Mi Faes Huws
Mi Nâåbo, Pe Sme
Bindingsværk
Æ Hjoordreng
Sommerens sidste Sang
Bøn
- Jens Madsen å An-Sofi
Wo Dætter
Den jen å den anden
Æ Lastræ
- Æ Inderlomm
I Gywtermolstanker
En Fiolstreng
Æ Øllkows
Æ Løjt

- Pedersen, Jens Erik
O æ Kjærrgor
Bindingsværk
En jenle Kâel (¹³/₃ 1944)
Da Jens Moten wa te Gild
Folk flywer ä fåer
- Petersen, Tage Hem
Rasmussen, Thøger
(1884—)
Mi Nâåbo, Pe Sme
Ywl
Mi Kuen
Te en lille Mand
- Ricard, Christian
Riis-Magnussen, Adolf
(1883—1950)
Sommer i mi Baandom
Følleskav
Mi Kuen
Gammel Margrete
Æ Klaww
Snak
Marens Søndagstanker
En jydsk Viis
Aå, hør I Småpigger
En Snedkers Lywsbetragtning
- Ring, Oluf
(1884—1946)
Bindingsværk
- Rung-Keller, P. S.
(1879—ca. 1970)
Bindingsværk
- Saxtorph-Mikkelsen, J.
(1878—1951)
Æ Høøstgilld
Morten Eskesens Sangbog
Sommerawten i Mindelev
Følleskav (⁴/₄ 1945)
En Menneske Løwwnt
Nu vækker Morgensolens Skær
(²³/₆ 1943)
Mi Nâåbo, Pe Sme (⁵/₆ 1943)
Mi Nâåbo, Pe Sme (²/₈ 1949)
- Steffensen, Alfred
- Sunesen, Kristian

NOTER

- 1) Gunnar Martin Nielsen: »Anton Berntsen« s. 47. Videre beretter Anna Louise Berntsen, at hun har hørt sin far fortælle, at Tang Kristensen, hvis han hørte kvindesang, sagde: »Uh, hvor hun hvivrer!«
- 2) Anton Berntsens selvbiografi »De mange Aar« s. 84 ff. e. fl. steder.
- 3) G. M. Nielsen s. 20.
- 4) Vejle Amts Aarbog 1921, første halvbind.
- 5) Citeret i G. M. Niensens bog s. 50.
- 6) En melodi af Aage Borresø findes i manuskript.
- 7) Se side 141.
- 8) Mange af Bernt Laursens noder og hans instrumenter findes i Anna Louise Berntsens eje.
- 9) I »Nogle jydsk Spillemænd«.
- 10) »De mange Aar« s. 95.
- 11) Politikens Forlag: Musikkens Hvem, Hvad, Hvor.
- 12) Jacobsen, Ejnar, og Kappel, Vagn: »Musikkens Mestre«, Danske Komponister s. 439 (Gjellerups Forlag).
- 13) Omtales bl. a. i »De mange Aar« s. 87.
- 14) »De mange Aar« s. 37.
- 15) Da der på adressen står: Bernt Laursens Enke, må det være fra efter 1905, da faderen døde, og før 1912, da moderen døde.
- 16) Ved et besøg hos Anker Olesens i Birkerød i påsken 1973 fik jeg stillet mange programmer og andet materiale til rådighed.
- 17) Ref. i Vejle Amts Folkeblad.
- 18) Side 293 ff.
- 19) II del s. 90.
- 20) Sønnesøn af spillemanden Mads Brems, Herslev.
- 21) Rudolf Simonsen havde andre kammermusikalske opgaver ved festkoncerten den 21. nov. 1925.
- 22) Breve fra Anne Marie Carl Nielsen findes i Berntsen-arkivet på Vejle Bibliotek.

BERNTSENS KOMEDIER OG »TRÆSKOKASSEN«^{*})

Af *Kamma Varming*.

Anton Berntsens forfatterskab består udover digte og prosa også af tre komedier eller folkelivsbilleder, som han selv kalder dem. Det er nok også en rigtigere betegnelse, fordi det komiske element ikke er det centrale.

De er alle tre bygget over dagliglivets dramatiske og sørgmuntre hændelser. Det dagligdags understreges af den jyske mundart. Komedierne rummer en række fællestræk, som også findes i Berntsens øvrige digtning, nemlig forkærligheden for de små i samfundet. Alle »hellene« stammer fra gruppen af små, fattige og aparte i landsbyens miljø. De pengestærke er »skurkene«.

Aktuelle problemer fra dagliglivet behandles undervejs i handlingerne mere eller mindre indgående. Det gælder f. eks. spiritusmisbrug, børn uden for ægteskab, flytning fra land til by og sindssyge. Det sidste problem er Berntsens eget og dermed hans hjertesag.

Berntsens lune går som en undertone gennem alle akter, og jyske mundheld sætter deres præg på personerne og er medvirkende til karaktertegningen.

Den første af Berntsens komedier er »En skidt Knæjt«. Den er trykt første gang i samlingen »Skow-

^{*}) Hvor intet andet er nævnt i billedteksterne, er personerne lærere fra Vejles skoler.

En skidt knæjt. Vejle Teater 1925.
Fra venstre: Mads Basse, Kamma Kristensen, frk. Mattesen, Ove Basse, fru bogholder Jensen,
Jens Sørensen, Riis-Mikkelsen.

wer«, udgivet på forfatterens eget forlag i Vejle i 1923 sammen med fortællingen »Da Tækkemandens flyttede« og 4 andre små prosastykker. »Da Tækkemandens flyttede« omskrives senere til et folkelivsbillede.

»En skidt Knæjt« er i tre akter og klassisk som en Holberg- eller Molièrekomedie ikke alene i overholdelsen af tidens, stedets og handlingens enhed, men næsten også i persongalleriet. Der er ihvertfald både en Henrik-, en Pernille-, en Leander- og en Arv-skikkelse. Intrigen går i korthed ud på, at Lisbet ikke må få Thomas, der er født uden for ægteskab, for sin rige stedfar Mads Knoldgaard, som iøvrigt viser sig at være far til Thomas. Mads forsøger ved hjælp af den fordrukne daglejer Søren Slints falske vidneudsagn at få Thomas sat fast for noget med en pige, der har født i dølgsmål og taget livet af barnet. Som bipersoner optræder blandt andet Swott-Mett, som både kan spå og hekse. Hun skræmmer Søren Slint til at bekende ved at spå ham og får sat ham ud af spillet ved at sige, at han skal drikke »— syw klåår Dramme lii ud i jen Kjøør«. Søren er mere end villig og klynger sig til sit mundheld: »De ska søørme nok go!«

Som Arv-figuren optræder »Tåvvele-Hans«, som alligevel er klog nok ind imellem. Det lykkes ham ihvertfald i det afgørende øjeblik at give det fatale brev, som løser intrigen, til Thomas og ikke til Mads, som »— håår slawwen atte mæ mæ æ Pisk«.

Den sidste biperson er Kårre-Stine, hende, der kommer med sin kurv og sælger gammelbrød. Hun er en gennemgående person hos Berntsen. Hun findes både her, i »Da Tækkemandens flyttede« og i digtet »En Syggesøg«. ¹⁾ Gennem hendes person revses to sider af menneskers karakter, som Berntsen henholdsvis har foragtet og gjort grin med. Hun er sladderagtig

og har sygdom som speciale. Hun er i stand til at slå en syg helt ihjel med sine beretninger. Mads Knoldgaard, som gennem hele stykket ligger i alkoven med dårlig mave (forædelse), får f. eks. følgende salut: »Pas godt o di Maww, Mads, a æ ræj, de er en slem Syggen, do hå fåt, de kund snåe liggñ atte Tarrm-slyng; de wa de Mathises Hæst døø å.«

Hun er meget ivrig efter at bruge fremmedord. Berntsen revser dem, der ikke vil holde sig til deres »modersmål«, ved at gøre hende til grin ved forkert udtale af ordene. Hun siger f. eks. Nærvekok for nervechok, Sympattesi for sympati og Kamaliteter for kalamiteter. Hun er iøvrigt så levende skildret, at hun umuligt kan være nogen konstrueret person. Nej, Kårre-Stine må som så mange andre have tilhørt barndomslandets originaler.²⁾

Den næste af Berntsens komedier »Halvbrødrene« er trykt første gang på Munksgaards forlag i 1929. Den må have eksisteret mangfoldiggjort, evt. maskinskrevet forud, for stykket blev opført første gang i november 1928. Udgaven fra Munksgaard er illustreret med billeder fra denne forestilling.

Handlingen i dette folkelivsbillede i tre akter er i den inderste kerne den samme som i »En skidt Knæjt«. To unge, Mary og Søren Hartvig, kan ikke få hinanden på grund af den rige bonde, Peter Hartvig, som er halvbror til Søren. Heraf navnet på stykket. Mary er blevet sindssyg, blandt andet fordi Peter har narret hende, mens Søren var soldat i København. Nu bor hun i pleje hos Henrik Urmager og hans husbestyrerinde Mariane. Henriks hus skal til tvangsauktion, fordi han skylder Peter Hartvig penge. Urmageren er filosof og nærer en dyb foragt for penge. Han har mange penge til gode, men han vil ikke kræve

Halvbrødrene. Vejle Haandværkerforening 1928.

Bagerste række fra venstre: Peter Dons, fru Bording, Tage Bording, M. Bording,
Karen Margrethe og Olaf Aastrup, ?.

Forreste række: Fru bogholder Jensen, Rudolf Kristiansen, Ebba Geismar, Anton Berntsen,
Jens Sørensen, Kamma Kristensen, Mads Basse.

sine egne skyldnere, for »— de blywwe væst få dem sjel. Di håer æ Answar få, hwa de kommer ud å et, å di ska nok kom te å lii for et.« Henrik er nok iøvrigt Berntsens talerør i stykket. Det stemmer godt med, hvad Berntsen siger om sit eget liv,³⁾ når han lader Henrik sige — med et ur som eksempel:

»Vil do lii si o den Perpendikel! Den swinge fræ den jenn Sii te den anden, å den swinge bestemt lii lont te begge Sic. Om en så vild sammel ålld di Urmaggere, der æ i Verden, kund di ett fo en te å kons swing fræ Medten å te den jenn Sii. Såen er et mæ en Menneskes Ræt, dæ blywwe sørret få, te enhwæ foe de, han ka tekomm. Verden er ett nær så urætfærdig, som Folk trowe.«

Sådan går det osse i »Halvbrødrene« som i de to andre komedier. De onde får deres straf eller kommer til besindelse, og de rette får deres belønning. Mary kureres gennem et chok ved en ildebrand og får sin forstand, sin Søren og endda en farbror — en af bipersonerne — i tilgift. Der er en lang række bipersoner i dette stykke, som hver på sin måde bidrager til handlingen.

Det sidste stykke, »Da Tækkemandens flyttede«, adskiller sig som nævnt fra de to andre ved først at være udgivet som fortælling og først senere blive skrevet om til folkelivsbillede i fem optrin. Det udkom hos Munksgaard i 1932. Dette stykke blev også spillet inden udgivelsen, nemlig i Vejle den 6. december 1931.

Det adskiller sig fra de to andre både ved tilblivelsen, opbygningen og handlingen. Her er stykkets problem de to gamle tækkemandsfolk, Jens og Lisbet, som af den rige ejendomsmægler Mundbæk lokkes til at sælge deres lille hus i Mindelev og købe et hus med to udlejningslejligheder i byen. De går gruelig

Da Tækkemandens flyttede. Vejle Haandværkerforening 1931.
Bagerste række fra venstre: Mølgaard, Rørbo, Bording, Marie Arenth Nielsen,
Denert Nielsen, Hilde Jensen, Erna Larsen, E. Blicher Andersen.
Midterste række fra venstre: Fru Dons, Peter Dons, Kirstine Kristensen, Anton Berntsen,
postass. Jensen, Chr. Christiansen, Mary Larsen, Eline Hansen, Frode Petersen.
Sidd. fra venstre: Mads Basse, Margrethe Basse, Rudolf Kristiansen, barber Larsen (Lasse).

meget ondt igennem i byen, inden de flytter tilbage til Mindelev, — og alt bliver godt.

Selve hovedhandlingen er vel egentlig ikke det vigtigste, men har for Berntsen måske dannet ønskeløsningen på en anden flytning skildret i »Gjemm-Ævvel« i digtet »De gammel Hjem«. Forskellen er, at Niels Peder og Hanne (Berntsens dæknavn for sine forældre) aldrig kom tilbage til det gamle hjem i Mindelev (dæknavn for Assendrup).

Dette stykke adskiller sig fra al Berntsens anden digtning. Det beskæftiger sig åbenlyst med politik. Ganske vist uden at tage stilling til yderpunkterne. De to lejere i Jens' og Lisbets hus er henholdsvis pensioneret overlærer Brock-Müller og snedker Madsen, som er fattig svend. Brock-Müller holder »af Princip kun Højrebladet« og taler om »Almuens daarlige Instinkter« og »den uvidende Masse«. Jens prøver at argumentere for demokratiet, men løber kun ind i Brock-Müllers omkvæd: »Nej, i Estrups Tid gik det anderledes til. Da var der orden i alting.«

Snedker Madsen er »klassebevidst arbejder«, som kun vil holde »Sjosialen«. Sådan lyder hans melodi ihvertfald i begyndelsen. Senere løser Madsen borgerbrev som mester. Så får piben en anden lyd: »Det er de forbandede Svende, der spolerer det hele, nu vil *de have fyrretyve Øre i Timen.*« Berntsen står bagved og griner i skægget. Det gør han osse, mens Jens fører krig mod stadsingeniør Brum om et hønsehus, Jens har bygget uden tilladelse.

Selv nu 50 år efter, at den oprindelige fortælling udkom, virker dele af handlingen aktuelle.

Hvis ikke ganske særlige forhold havde gjort sig gældende, var Berntsens tre små folkelivsbilleder vel mest blevet brugt og kendt i landområderne. De blev

da også flittigt benyttet rundt om i sognene til dilettantforestillinger. Nu gik det imidlertid sådan, at de blev kendt og elsket af masser af vejlensere, idet de blev spillet i Vejle by flere gange i årene 1925—53.

Med enkelte undtagelser blev de spillet af »Træskokassen«. »Træskokassen« var det populære navn for »Komiteen for fattige Børns Fodbeklædning«. Dens oprindelse fortaber sig lidt i det uvisse, men den 15. december 1926 stod der i en annonce i Vejle Amts Folkeblad: »I Lighed med tidligere Aar afholdes« osv., om en velgørenhedsforestilling til fordel for ovennævnte komité. Komiteen bestod på dette tidspunkt af overlærerne N. C. Nielsen, Langelinie skole, og M. Bording, Nyboesgades skole, samt byrådsmedlem, faktor Stephan Boesen. Den blev i 1927 udvidet med en lang række mere prominente vejlensere for »— at udvide Virksomheden til ogsaa at omfatte Uddeling af Tøj til de mange Skolebørn, der i denne barske Vinter maa døje Kulde, fordi deres arbejdsløse forældre ikke kan skaffe dem tilstrækkeligt varmende Tøj.«⁴⁾

Højest sandsynligt er begyndelsen til »Komiteen for fattige Børns Fodbeklædning« at finde i forbindelse med en kirkekoncert i Vor Frelzers kirke nytårsdag 1920.⁵⁾ Her spillede bl. a. kapelmester Alf Telling. Det er også således som gamle vejlensere husker begyndelsen. Overlærer N. C. Nielsen var også dengang med, og han har nok stået bag, da børnene ved Langelinie skole i december 1922 spillede penge hjem til velgørende formål. Efterhånden fik han flere og flere lærere med, og »Træskokassen« opstod.

»Træskokassen« eksisterede helt til 1963. Den sidste check på 77,50 kr. blev hævet af kassens daværende kasserer, viceskoleinspektør Olaf Aastrup den 1. juli 1963.⁶⁾

Vejle Skolescene havde egentlig sine rødder i »Træskokassen«. Den 13. og 14. decbr. 1945 spillede Vejle Skolescene sin første forestilling »En Søndag paa Amager«. I programmet står bl. a.: »Vejle Skolescene — en Sammenslutning af scenisk interesserede indenfor Lærerstaben ved Byens kommunale Skolevæsen — genoptager hermed de Traditioner, som i en lang Aarrække blev opretholdt gennem Lærernes Træskokomedier.«

Hvor blev nu Berntsen af?

Jo — i rækken af stykker, som »Træskokassen« lærere spillede gennem årene, indgik Berntsens tre stykker, og de blev vel de mest populære blandt vejlenjerne.

»Halvbrødrene« var den første komedie, »Træskokassen« spillede. Det var som tidligere nævnt den 30. november 1928. Det var urpremiere. Der var i samme arrangement koncert af »Posttrioen« under ledelse af postassistent Jensen. Der var også indlagt børnekor og børnefolkedanse. De sidste indstuderet af Grete Glahn.⁷⁾

Vejle Amts Folkeblad skrev dagen efter begejstret om både stykket og opførelsen: »Akkurat saa mange, som der paa nogen mulig Maade kunde være i Haandværkerforeningens store Sal, var i Aftes mødt op.« Og videre: »Fremskyndet af mange indtrængende Opfordringer bliver den fornøjelige Aften gentaget paa Torsdag.«

Anton Berntsen var selv tilstede og blev hyldet efter forestillingen. At han syntes om opførelsen, fremgår blandt andet af, at han sendte dedicerede eksemplarer af skuespillet, da det udkom, til alle medvirkende.⁸⁾ Til min far, Olaf Aastrup, skrev han f. eks.:

Scene fra Halvbrødrene. 1928.
Fra venstre: Mads Basse, Peter Dons, fru bogholder Jensen.

At Utak ofte er Verdens Løn,
 de gamle Ord De med Rette maa sande.
 De malede en Scenebaggrund skøn,
 og fik som Belønning en bulet Pande.

Far havde nemlig både malet dekorationer, som ved mange andre stykker, og spillet Peder Hartvig, som i sidste akt optræder med forbindinger om hovedet, fordi hans karl har overfaldet ham.

Den 6. december 1931 gik igen en Berntsen-komedie over de skrå brædder. Denne gang var det »Da Tækkemandens flyttede«.

I foromtalen stod, at ved komiteens sidste arrangement havde der været i alt 2700 tilskuere. Det kan jo nok få del til at gibbe i teaterfolk i krisetider; men det siger også noget om, at det ikke var få vejlensere, man kunne lokke til at komme ved sådanne arrangementer. Billetpriserne var 1 og 1,50 kr. om aftenen og 25 øre ved børneforestillingen om eftermiddagen.

At »Tækkemanden« var tilløbsstykke fremgår af Vejle Amts Avis dagen efter: »Hver Tomme Siddeplads var optaget i Aftes til Opførelsen af »Da Tækkemandens flyttede«, og saa maatte endda mange gaa, deriblandt mange, der var kommet i Rutebil, fordi det var umuligt at skaffe Plads.« Der blev gentagelse den følgende fredag.

Berntsen fulgte også denne opførelse på nært hold, og ved en efterfølgende »kunstnerfest« holdt han tale,⁹⁾ hvor han bl. a. sagde: »Der gaar Rygter om, at Det kongelige Teater trues af økonomiske Vanskeligheder — det er egentlig ikke noget nyt — og at der maaske kan blive Tale om at lave Stærekassen om til Biografteater. Det synes jeg nu alligevel vilde være en Skam, og inden det sker, synes jeg, vi skulde til-

En skidt Knæjt. Vejle Haandværkerforening 1941.

Fra venstre: Mads Basse, Ida Kappel, Erling Klingbech, Karen Marg. Aastrup, Meta Petersen,
Olaf Aastrup, Viggo Knudsen.

byde at træde til. Lærerne og Nationalscenen sorterer jo under samme Ministerium, og Borgbjerg vil sikkert gerne give Dem et Aars Orlov, for at De kan faa Lejlighed til at vise, hvad De duer til. Lærer Basse er omtrent ligesaa dygtig og alsidig som Henrik Malberg, Fru Basse ligner Jonna Neiiendam, C. C. Christiansen er ligesaa fin og troværdig som Liebmann, Lærer Dons er en Johs. Poulsen Nr. to, og Fru Dons minder stærkt om Bodil Ipsen. Rudolf Christiansen kan udmærket overtage Gabrielsens Roller, og Frk. Christensen taler ligesaa godt jydsk som Frk. Antonson, der i sin Tid var ved det kongelige. Det kongelige Teater har næppe en Mand, der kan paatage sig at være baade Instruktør og Sufflør, men en saadan Mand har vi i Overlærer Bording. Her kan straks spares en Gage. Jeg tror godt, vi kan være bekendt at tilbyde os, og jeg tror, vi kan gøre det nok saa billigt som de nuværende Kunstnere ved Teatret. Jeg stiller »Trækkemanden« til Raadighed til at aabne Sæsonen med.«

»Træskokassen« spillede nu ikke Berntsen i 10 år; men i 1941 satte man »En skidt Knæjt« op. Det var ikke første gang, dette stykke blev spillet med lærere i nogle af rollerne. Første gang var nemlig i 1925; men dengang var det ikke en »Træskokasse«-forestilling. Det var til fordel for Kvindernes Bygning. Forestillingen gik dengang to gange (den 1. og 2. december 1925) og gav en bruttoindtægt på 1200 kr.¹⁰) Også ved den lejlighed skrev Berntsen vers til alle de medvirkende. Til Mads Basse,¹¹) som spillede Mads Knoldgaard, skrev han:

Do skuld hæjsen ha håed en Prekensbog;
 men så wa do ves bløwwen ålftå klog.
 Skek dæ no godt o di gammel Daww,
 blyw frææ æ Kjeeld, å pas godt o di Maww.

Da Tækkemandens flyttede. Vejle Haandværkerforening (Vejle Husmoderforening) 1946.
Fra venstre: Anton Berntsen, Margrethe Basse, Erna Jacobsen, Anna Grete Nielsen,
Erna Sørensen, Hedvig Emig, Sofie Rolfsted, Bodil Justesen, Cornelia Schmidt.

Basse spillede iøvrigt hovedrollen både i 1925 og 1941 — ligesom han spillede Jens Tækkemand i 1931. Ved opførelsen i 1941 var Mads Basse blevet 65 år, og det kneb med hørelsen. Han skulle jo under hele forestillingen ligge i alkoven, som var temmelig langt væk fra sufflørkassen, og kunne ikke høre suffleringen. Hukommelsen var heller ikke så god mere, og han var lige ved at måtte opgive, indtil man fandt på at anbringe en ekstra sufflør i fodenden af alkoven, skjult for publikum. Dette job påtog Arne Teilmann sig. Folkebladets under-overskrift tyder på, at begejstringen for Berntsen og lærerne holdt endnu, for den lød:

»En god Start: Fuldt Hus og stor Begejstring.«

Stykket opførtes 3 aftener for fulde huse. Jeg tror, at mange vejlensere endnu vil mindes Meta Pedersen¹²⁾ som en vidunderlig »hekseagtig« Swoll-Mett og forstander Viggo Knudsen som Søren Slint med sin »rene, klåare Sandhed«.

»En skidt Knæjl« var måske det mest populære blandt vejlenserne. Ihvertfald var det det, Vejle Husmoderforenings damer valgte at opføre, da de ville spille et Berntsenstykke den 28. februar 1946. Det var udelukkende foreningens damer, der besatte alle roller. Det generede åbenbart ikke Berntsen. Han var selv til stede ved opførelsen og havde oven i købet skrevet prolog.¹³⁾

Det var iøvrigt sidste gang, Berntsen overværede opførelsen af et af sine stykker i Vejle.

Den næste og sidste gang, der blev spillet Berntsen, var ved Vejle Amatørscenes mindeforestilling den 30. september 1953. Egentlig var dette stykke valgt til åbning af Amatørscenens fjerde sæson¹⁴⁾ som en hyldest til digteren i anledning af 80-års fødselsdagen

Da Tækkemandens flyttede. Vejle Haandværkerforening 1953.
Arne Hansen og Olaf Aastrup (maskeret så han ligner sanglærer
Herskind).

Karen Margrethe Aastrup, Gudrun Christiansen, Arne Hansen.

den 26. august; men da han døde i februar 1953, blev det altså mindeforestilling i stedet for.

Ved denne mindeforestilling spillede man »Da Tækkemandens flyttede«. Rollerne var besat med Amatørscenens folk, men nogle var dog gengangere fra tidligere. Min mor Karen Margrethe Aastrup havde overtaget sin mors rolle som Lisbet. Selv havde hun tidligere spillet Kårre-Stine. Min far, som tidligere har spillet Peter Hartvig og Tåvvele-Hans, spillede denne gang overlærer Brock-Müller. Til denne rolle knytter sig en særlig lokal-historisk ting. Vejle Amts Avis skrev: »— Ellers var det til ug. Det samme gælder Olaf Aastrups gengivelse af den inkarnerede gamle højremand af en pensioneret overlærer. Diktionen var prima og masken et lille kapitel for sig. Der gik et genkendelsens sus gennem salen, da Aastrup viste sig.« Denne genkendelse gik på, at far havde kostumeret sig og lagt rollen tæt op ad en kendt, afdød vejlelærer, gamle sanglærer Herskind. Han havde ramt plet, således at folk straks så ligheden. Om Berntsen har brugt Herskind som model for overlæreren, er nok tvivlsomt.

Gudrun Christiansen gav en herlig rapkæftet udgave af Kårre-Stine.

Instruktøren var overlærer Jens Sørensen, Vinding, som i 1925 havde spillet Søren Slint og i 1928 Søren Hartvig. Han har gennem årene været kendt blandt venner som »Søren« eller »Mi hallbroer« på grund af disse roller. Ved mindeforestillingen hød han velkommen og sagde:¹⁵⁾

»Jeg håber, vi i aften kan give Dem et glimt fra en svunden tid, og at det vil lykkes for os i persontegning og interiør at kunne give noget af det, der var Anton Berntsens mening.«

Nu hører opførelsen af Berntsens komedier vel også en svunden tid til. Næppe mange ville komme for at se dem — og mange ikke forstå dialekten, hvis nogen overhovedet kunne opføre dem. Mange vejlensere — lærere eller ikke — får dog endnu stjerner i øjnene, når der tales om dengang. Ikke mindst komedierne gjorde Anton Berntsen kendt og afholdt i Vejle.

NOTER

- 1) Gjemm-Ævvel side 40.
- 2) Andre eksempler på nøglepersoner er omtalt på siderne: 18, 38—40.
- 3) Se side 11, hvor talen fra A. B.'s 75 års fødselsdag er citeret. Talen findes i manuskript på Vejle Bibliotek.
- 4) V. A. F. 19. december 1927.
- 5) I Vor Frelsers kirke spillede i årene omkring 1920 kirkekoncert hver nytårsdag med forskellige velgørende formål.
- 6) Jeg har dette checkhæfte.
- 7) Den senere skoledirektør i Vejle.
- 8) Alle disse vers findes blandt Berntsens efterladte papirer på Vejle Bibliotek.
- 9) Manuskript på Vejle Bibliotek.
- 10) Af bekendtgørelse i V. A. F. 10. december 1925. Underskrevet af Marie Egebjerg, formand for Komitéen.
- 11) Min morfar. Det dedicerede eksemplar findes i min samling.
- 12) senere skoleinspektør ved Nørreremarksskolen i Vejle.
- 13) V. A. F.'s omtale dagen efter.
- 14) Oplyses i Jens Sørensens åbningstale. Manuskriptet findes i min samling.
- 15) Se note 14.

MIN FAMILIES OG MIN EGEN TILKNYTNING TIL FAMILIEN BERNTSEN

Af *Kamma Varming.*

Berntsens digtning har altid været en del af mit liv. Derfor følte jeg det naturligt, at hans 100-års fødselsdag burde fejres på en eller anden måde. Det forekom mig naturligst, om det skete i skriftlig form.

Jeg henvendte mig til formanden for Vejle Amts historiske Samfund med ideen til en artikelsamling i anledning af 100-året. Som det ofte sker, når man får en idé, bliver man bedt om at føre den ud i livet. Jeg var selvfølgelig betænkelig ved, om det nu også ville være muligt for mig. Især har jeg været betænkelig ved at skrive afsnittet om Berntsens liv og forfatterskab. Dette har jo før været beskrevet langt fyldigere både af Gunnar Martin Nielsen i hans bog »Anton Berntsen« og i Anton Berntsens selvbiografi »De mange Aar — jeg har i Verden levet«. Det er dog mit håb, at jeg bl. a. med baggrund i min families og min egen tilknytning til Berntsens miljø har kunne bringe enkelte nye ting frem, og at min artikel ellers blot må virke som appetitvækker til yderligere fordybelse.

At min idé nu er blevet virkelighed skyldes først og fremmest de værdifulde bidrag af professor K. Ringgaard, Århus, overbibliotekar Johs. Evald Kristensen, Nørresundby, og viceskoleinspektør Niels Chr. Fristed Sørensen, Fredericia, og afdelingssygeplejerske Anna Louise Berntsen, Risskov. Jeg vil gerne her bringe

dem alle min varmeste tak for aktiv deltagelse. Endvidere vil det fremgå af omstående, at en lang række mennesker har været mig til hjælp.

Om min egen personlige tilknytning til opgaven vil jeg gerne fortælle følgende:

Min families forbindelse med Berntsen stammer helt fra 1905, da min mors forældre og min mor, der da var 1 år gammel, flyttede ind i ejendommen Ørstedsgade 14. Om Berntsen endnu boede i baghuset, eller om han var flyttet over i nr. 19, har jeg ikke kunnet finde ud af. Min mor begyndte at spille klaver hos fru Berntsen, da hun var 6 år, og fortsatte, til hun var 8 år. I mellemtiden var mine bedsteforældre flyttet først om i Volmersgade og siden op i deres nybyggede villa »Basnæs«, som lå Sdr. Villavej nr. 9. Området deroppe kaldtes i daglig tale Møllebakken og for sjov Visdomsbakken, fordi en lang række lærere og andre »åndspersoner« byggede der.

Kontakten og venskabet til Berntsens varede ved. De deltog i min mors konfirmation i 1918, og Berntsen skrev en sang, som senere blev til digtet »Hwa Kwinndfolk ka blyw«.

Om sommeren underviste min morfar altid på Sløjdlærerskolen i København. For at »Basnæs« ikke skulle stå tomt, blev det dels lejet, dels lånt ud. I sommeren 1919 var det familien Berntsens, der boede der. Fra den sommer har jeg et brev fra Anton Berntsen til min morfar og mormor underskrevet »Niels Væwwer å hans Kuen«. Det år var Anna Louise 1 år, og om hende skrev Berntsen: »Hun trywwes hæjsen groww godt; hves de skal blyw ve, blywwe hun ett lille, nær hun blywwe stue.« Et lille tidsbillede giver følgende uddrag af brevet: »Hwes I skuld træf æ Krigsminister, ham æ Munk, så kund I måskie lii

spøør ham, om han ett håer en brugt Kanon, en kund kjøøv te en rimmle Pris. De ko gjaen træf å blyw Brug for en, få dæ hå won en Tyw i æ Kjesbætræ, de wa walsajt en Bolsjevik.«

Sommeropholdene på Bakken gav nok stødet til, at Berntsens købte den grund, hvorpå de byggede »Skovhaven« i 1924 (nr. 25). Indtil 1933 blev huset kun brugt som sommerhus. Det var heldigt for os, for da min mor og far i vinteren 1931—32 blev boligløse, fik vi lov til at bo i huset. Jeg var da ½ år.

Samme år som Berntsen flyttede op for at bo fast på Møllebakken — altså i 1933 — byggede min farfar, lærer L. Chr. Aastrup, det hus på grunden Sdr. Villavej nr. 14, som blev mit barndomshjem, fra jeg var 11 år.

Et af Berntsens epigrammer går meget tæt på familien, idet det handler om min fars mave. Ved juletid 1936 lå min far på sygehuset i Vejle med dårlig tyktarm. Berntsen kom for at besøge ham, og midt under besøget tog han sin lille sorte lommebog og sin blyant frem og skrev et notat. Den følgende lørdag lød epigrammet i Vejle Amts Folkeblad således:

Næer en Mennesk hå Brydderi mæ si Maww,
 gjør en bæst i å læ en ha fri en Pa Daww;
 næer vi ander æ trætt, skal vi hwiil wos en Ti,
 å æ Maww ka osse træng te å ha fri.

(»Bøen å gammel Folk« side 46.)

Det var mine forældre og min morfar og mormor, der var nærmest knyttet til forfatterskabet. Først morfar og siden min far har altid haft Berntsens digte og prosa på deres program, når de har været ude at læse op. Ofte har de læst Berntsens værker en hel aften.

Ellers har de alle fire spillet roller i Berntsens komedier, som det fremgår af min artikel. Det var ofte mig, der hørte dem i rollerne, da jeg var blevet gammel nok, så jeg kan stadig mange af replikkerne udenad. Det var også mig, der hørte mor, da hun til en børnehjælpsdag efter krigen skulle optræde med »En Sygbesøg«. Sværest var det jyske for min mormor, som var sjællænder, men hun talte med årene jysk næsten helt rent. Hun holdt så meget af Berntsens digte, at hun til sit guldbryllup i 1952, hvor både Berntsen og Anna Louise var med, sang »Følleskav« i stedet for at holde tale.

Jeg har altså så at sige fået Berntsens digtning ind med modermælken og endda haft den glæde at kende familien personligt. Amalie Berntsen døde, da jeg var 6 år; men jeg bevarer i min erindring billedet af hende som et meget varmt og gæstfrit menneske, når jeg sammen med mormor og morfar besøgte »Skovhaven«. Jeg ved altså nok om Berntsens liv og forfatterskab til at være klar over, at denne bog ikke dækker alle sider af hans virke. Forholdet til Vejle Amts Folkeblad er kun overfladisk nævnt, idet avisen selv har behandlet dette kapitel. Foredragsvirksomheden og andre af Berntsens aktiviteter, som er knyttet til prosa og rigsdansk, har jeg med vilje ladet ligge. Epigrammerne er udførligt behandlet i »Om Anton Berntsens Epigrammer«, som udkom i Vejle 1953. Den indeholder udover efterladte epigrammer tre artikler af redaktør Anders Vigen, professor Peter Skautrup og apoteker Mads Nielsen. Jeg mente det ikke muligt at finde noget nyt og bedre om dette emne.

Udover de fire forfattere vil jeg gerne have lov at bringe en tak til følgende, som har gjort det muligt for mig at fuldføre arbejdet:

Vejle biblioteks læsesalspersonale.
Overbibliotekar Egon Knudsen, Vejle.
Overlærer Jens Sørensen, Vinding.
Gymnasieelev Jørgen Hauge Jensen, Vejle.
Arkitekt Helge Andreassen, Vejle.
Købmand A. Bager, Glud.
Glud Museumsforening.
Bibliotekar Musse Jensen, Gladsaxe.
Bogholder Erna Jacobsen, Vejle.
Fhv. overlærer Pauline Nielsen, Vejle.
Malermester H. E. Kaare, Vejle.
Viceskoleinspektør Peder Eg-Jensen, Give.
Lærer Fredy Jensen, Vejle.
Skoleinspektør Erling Klingbech, Middelfart.
Oberstløjtnant Jørgen Müller, Assendrup.
Viceskoleinspektør Erling Blicher Andersen, Vejle.
Fhv. fuldmægtig Karl Nielsen, Vejle.
Mine forældre, Karen Margrete og Olaf Aastrup,
Vejle.

DATA FRA ANTON BERNTSENS LIV

- 26.8. 1873. Anton Berntsen fødes på Assendrup mark i Engum sogn.
1880. Anton Berntsen kommer i skole hos lærer Worm i Engum skole.
1887. Skriver første gang i Vejle Amts Folkeblad.
1887. Første og eneste plads ved landbruget på gård i Assendrup.
1888. I snedkerlære hos I. I. Jensen i Vejle.
- 17.7. 1894. Begynder som svend på harmonikafabrikken »Hejmdal« i Vejle.
- 22.12. 1894. »Hejmdal« brænder.
- Okt. 1895. Begynder som svend på en harmoniumsfabrik i Ringkøbing.
1896. Kasseret på session.
1897. På den nyåbnede Kneippkur i Silkeborg (mod TB).
1897. Tilbage til Ringkøbing.
- 1.4. 1901. Begynder som instrumentmager i Vejle, Ørstedsgade nr. 14.
- ca. 1902. Træffer Amalie Jessen hos broderen i Kolding.
1904. Amalie Jessen på håndgerningskursus i Vejle.
1905. Kur på Frydenstrand. Faderen dør.
1906. Første konsultation i Middelfart.
1906. Indlægges på klinikken »Riishøj« ved Riisskov.
- Forår 1907. Forlovelse med Amalie Jessen.

- 4.6. 1907. Indlæggelse i Middelfart.
 Efterår 1908. Hjem fra Middelfart.
- 12.2. 1909. Bryllup med Amalie Jessen
 (f. 19.10.1877 — d. 6.8.1937).
- 19.2. 1910. Erik Anton fødes.
- 13.8. 1910. Erik Anton dør.
 1914. Debutdigtsamlingen »Noget« (se iøvrigt
 listen over udgivelser).
- 11.9. 1918. Anna Louise fødes.
 1919. Jeppe Aakjær på besøg i hjemmet i
 Ørstedsgade.
- 13.6. 1920. Første oplæsning af egne digte.
 1923. Første møde med Sigrid Undset.
- 17.9. 1923. Koncert i hjemmet i Ørstedsgade med
 Percy Grainger, Herman Sandby og
 og Brieghel-Müller.
 1924. Første møde med Anker Olesens.
 1924. »Skovhaven« på Sdr. Villavej nr. 25
 bygges.
 1929. Det danske Kunstnerstævne i Forum i
 København, optræder sammen med
 Anker Olesens.
 1929. Medlem af Dansk Forfatterforening.
 1933. Familien Berntsen flytter fra Ørstedsgade
 19 til Sdr. Villavej 25.
- 6.8. 1937. Amalie Berntsen dør på Vejle sygehus.
 1938. Harmoniumsfabrikken nedlægges og
 bygningen sælges.
 1938. Til sommermøde på Liselund.
 1940. 2 måneder på vinterskole på Liselund.
- 6.12. 1948. Ridder af Dannebrog.
- 2.2. 1949. Mødet med Martin A. Hansen.
- 16.2 1953. Anton Berntsen dør. Begraves på Østre
 Kirkegård i Vejle.

OVERSIGT OVER UDGIVELSER AF ANTON BERNTSEN

(For hele Anton Berntsens levetid gælder det, at bøgerne var i kommission hos de nævnte forlag.)

- NOGET. Digte, A. Berntsens forlag, Vejle. 1914.
- FRA HJEMMET VED SKOVEN. Digte. A. Berntsens forlag, Vejle. 1916.
- NIELS VÆWWERS REJJS fræ Dawwgor te Pjeeste å hjem igjen. Fortælling. Trykt hos Udbyes bogtrykkeri, Vejle. Eget forlag. 1918. 2. oplag 1919.
- HALANDEN DAW Å EN ATTEMEDDE. Fortællinger og digte. Eget forlag, Vejle. 1919.
- SMÅFOLKS FÅNØWELS. Fortællinger og digte. Eget forlag, Vejle. 1920.
- NOGLE JYDSKE SPILLEMÆND. Artikel. Vejle Amts Årbog 1921 + særtryk.
- GJEMM-ÆVVEL. Digte. Gyldendalske boghandel – Nordisk forlag. 1. opl. 1922. 2. opl. 1923. 3. opl. 1927. E. Munks-
gaards forlag 4. opl. 1944.
- SKOWWER. Skuespil og fortællinger. Eget forlag, Vejle. 1923.
- KRISTELIGT ARBEJDE — VERDSLIGT SINDELAG. Et foredrag. P. Haases forlag, København. 1924.
- GAMMELDAGS GUDSFRYGT. To foredrag. Levin & Munks-
gaard, København. 1931.
- MEGSTUR. Digte. P. Haase & Sønns forlag, København. 1925.
- BINDINGSVÆRK. Jydske digte. Gyldendal, København. 1927. 2. opl. 1928.
- PAA NEBO BJERG. En fortælling om en sildeføding. Gyl-
dendalske boghandel – Nordisk forlag, København. 1928.

- FJALE ANDES. Syv historier. Levin & Munksgaard.
København. 1929.
- HALVBRØDRENE. Et skuespil. Levin & Munksgaard.
København. 1929.
- Æ INDERLOMM. Jydske digte. Levin & Munksgaard.
København. 1930.
- DA TÆKKEMANDENS FLYTTEDE. Et skuespil. Levin &
Munksgaard, København. 1932.
- SKRIBBENSKALLER. Jydske digte. Levin & Munksgaard,
København. 1933.
- EPIGRAMMER. Trykt hos J. Strandbygaards bogtrykkeri,
Skjern. Fra 1936 og hver jul til 1952. Ikke i handelen.
- BØEN Å GAMMEL FOLK. Digte. Levin & Munksgaard,
København. 1937.
- UDVALGTE JYDSKE DIGTE I. Levin & Munksgaard,
København. 1. opl. 1938. 2. opl. 1949.
- UDVALGTE JYDSKE DIGTE II. Levin & Munksgaard,
København. 1. opl. 1939. 2. opl. 1948.
- AWTENSÆÆD. Digte. Ejnar Munksgaard, København.
1943. 2. opl. 1944.
- EPIGRAMMER I UDVALG. Ejnar Munksgaard, København.
1947.
- TANKER OM MENNESKER. Udvalg af artikler fra Vejle
Amts Folkeblad. Ejnar Munksgaard, København. 1949.
- DE MANGE AAR — jeg har i Verden levet. Selvbiografi.
Ejnar Munksgaard, København. 1. opl. 1950. 2. opl.
1951.
- GUE VENNER. Lidt jydsk Efterskæt. Ejnar Munksgaard,
København. 1951.

— — —
Efter Anton Berntsens død er udgivet:

- DI FIE SNEES. Nye og ældre vers. Ejnar Munksgaard,
København. 1953.
- OM ANTON BERNTSENS EPIGRAMMER. Julepublikation.
Trykt hos J. Strandbygaards bogtrykkeri, Skjern. 1953.
500 ekspl. i handelen gennem B. W. Frøsig's boghandel
i Vejle.
- UDVALGTE JYDSKE DIGTE (optryk af I og II). Ejnar
Munksgaard, København. 1956.

- UDVALGTE JYDSKE DIGTE. Aros, Århus. 1. opl. 1967.
2. opl. 1968.
- EPIGRAMMER. Aros, Århus. 1968.
- FJALE-ANDES og andre jyske historier. Aros, Århus.
1969.
- NIELS VÆWWERS REJJS og andre jyske historier. Aros,
Århus. 1970.
- Æ OWWEMØLL Å Æ NÆJJEMØLL. Aros, Århus. 1970. Et
digt med træsnit af Poul Steffensen.
- GJEMM-ÆVVEL. Digte. Aros, Århus. Udgivet ²⁶/₈ 1973.

